

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 28 чэрвеня 1985 г. № 26 (3280) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Сарацкае лета пад мірным небам. Сонечнае, непаўторнае ў сваёй вабнасці і харакце і тым не менш — адметнае. У гэтыя дні неяк па-асабліваму задумваешся над тым, якой вялікай цаной было заваявана шчасце жыцця на вольнай зямлі. І ўспамінаеш тых, хто цаной свайго жыцця заплаціў за яго.

Прыгадваеш іх, герояў вядомых і безыменных, калі праходзіш новымі вуліцамі адраджанага Мінска. Прыгадваеш, узіраючыся ў радасныя твары прахожых. І дзіўнае пачуццё перажываеш, калі твай позірк сустракаецца з даверліва-адрыстым, наўна-непасрэдным позіркам дзіцяці.

Пройдуць гады, і сьніжыцца немаўля, стаўшы дарослым грамадзянінам Краіны Саветаў, тансама адрые для сябе значнасць гэтых дат — 3 ліпеня 1944-га, 9 мая 1945-га, 24 чэрвеня 1945-га... Вызваленне Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, Дзень Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне, Парад Перамогі на Краснай плошчы...

Мінск. Раён вуліцы Харкаўскай.

Фота С. КРЫЦКАГА.

ВЫСОКАЕ ПРЫЗВАННЕ

Пленум Саюза пісьменнікаў СССР, які адбыўся 25 чэрвеня ў Маскве, абмеркаваў задачы пісьменніцкіх арганізацый краіны ў сувязі з падрыхтоўкай да XXVII з'езда КПСС.

У дакладзе першага сакратара праўлення СП СССР Г. М. Маркава, у выступленнях удзельнікаў пленума падкрэслівалася адназначнасць мастакоў, слова, актыўных праваднікоў палітыкі партыі, якія ўзялі на сябе важнейшы клопат аб маральным выхаванні саветаў чалавек. За час пасля XXVI з'езда КПСС шматнацыянальная саветская літаратура назапасіла багаты і каштоўны вопыт.

Удзельнікі пленума абмеркавалі таксама праблемы развіцця літоўскай літаратуры і дзейнасці СП Літвы. З дакладам выступіў першы сакратар праўлення творчага саюза рэспублікі А. М. Малдоніс.

Пленум прыняў пастанову аб скліканні чарговага VIII з'езда пісьменнікаў СССР. Ён адбудзецца ў чэрвені — ліпені будучага года ў Маскве.

У рабоце пленума удзельнічаў загадчык Аддзела культуры ЦК КПСС В. Ф. Шаўра.

XIV МІЖНАРОДНЫ КІНАФЕСТЫВАЛЬ

У Маскве адбыўся XIV Міжнародны кінафестываль, у якім прымаючы ўдзел больш чым сто краін. Тры журы гэтага прадстаўнічага конкурсу ўзначальваюць С. Герасімаў, А. Згурызі і А. Алексін.

У конкурсах поўнаметражных мастацкіх, кароткаметражных і дзіцячых фільмаў Саветскі Са-

юз прадстаўляе вялікая карціна рэжысёра Э. Клімава і пісьменніка А. Адамовіча «Ідзі і глядзі», кароткаметражныя стужкі «Піраміда» і «Дваццаць пяць красавіка», работа казахскіх кінематографістаў «Салодкі сон унутры травы» і мультыплікацыя «Казка пра цара Салтана».

НА МОВЕ ДРУЖБЫ

«Ваенная літаратура і праблемы мастацкага перакладу» — тэма пасяджэння саветніцкіх і балгарскіх перакладчыкаў, якое адбылося 26 чэрвеня ў Мінску. У сустрэчы прымае ўдзел дэлегацыя Саюза перакладчыкаў Балгарыі. У ле складзе — вядомы перакладчык і дадасячкі саветскай літаратуры Сімеон Уладзіміраў, Піліп Гінеў, Найдзен Вылчаў, Наташа Маналава, Каця Вітанава, Уладзімір Гінеў.

— У Мінск мы прыехалі, як кажучы, не з пустымі рукамі, — расказвае паэт і перакладчык Найдзен Вылчаў. — Я прывёз экзэмпляры толькі што выйшаўшай у Балгарыі апошні Васіля Быкава «Знак бяды». Мне паціскалі перакладаць яе і напісаць прадмову. Кніга выклікала велізарную цікавасць чытачоў.

— У нашай краіне вялікая цікавасць да твораў беларускіх пісьменнікаў аб Вялікай Айчыннай вайне, — гаворыць стар-

шыня сенцы мастацкай літаратуры Саюза перакладчыкаў Сімеон Уладзіміраў. — Вялікай папулярнасцю карыстаюцца ў балгарскіх чытачоў апошні Васіля Быкава «Пастка», раман І. Чыгрынава «Плач перапёлкі», аповесці І. Шамлікіна «Шлюбная ноч», «Гандлярка і паэт», якія мне давялося перакладаць. Наш чытач, як і ваш, у літаратуры на ваенна-патрыятычную тэматыку шукае адказы на многія маральныя пытанні сучаснасці. Сярод самых апошніх навінак — «Карнікі» А. Адамовіча, «Золак, убачаны здалёк» Я. Брыля, «Палляванне на апошняга жураўля» А. Жука, «У вайны не жаночы твар» С. Алексіевіч і іншыя.

У час сустрэчы, якая закончылася 28 чэрвеня, перакладчыкі абмяняліся творчым вопытам, прааналізавалі пераклад новых кніг, абмеркавалі перспектывыныя планы выданняў.

БЕЛТА.

НАСТОЙЛІВА РУХАЦА НАПЕРАД

Выдавецтва «Беларусь» выпусціла асобнай брашурай на беларускай мове выступленне таварыша М. С. Гарбачова «На-

стойліва рухацца наперад», з якім ён выступіў на сходзе актыву Ленінградскай партыйнай арганізацыі 17 мая 1985 года.

БЕЛТА.

ШАСЦІСОТАЯ КНІГА «ЮНАЦТВА»

Выпушчана шасцісотая кніга з часу работы выдавецтва «Юнацтва». Юбілейная кніга, тыраж якой 250 тысяч экзэмпляраў, стаў зборнік «Дзеянне пра У. І. Леніна». Сярод аўтараў Я. Н. Крупная, У. Бонч-

Бруевіч, А. Конанаў, М. Зошчанка.

Усяго ў выдавецтве «Юнацтва» пабачылі ўжо свет каля 50 мільёнаў экзэмпляраў кніг мастацкай і іншай літаратуры.

І. ГРЫНЕВІЧ.

НАДЗЕННАЯ РАЗМОВА

УПОРАВЕНЬ З ЧАСАМ

З пленума праўлення СП БССР

20 чэрвеня адбыўся пленум праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, на якім былі абмеркаваны «Задачы пісьменніцкай арганізацыі па падрыхтоўцы да XXVII з'езда КПСС і XXX з'езда КПБ». Было таксама разгледжана пытанне «Аб скліканні IX з'езда пісьменнікаў БССР».

З дакладам выступіў старшыня праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Максім Танк. Саветская краіна, а разам з ёй і наша рэспубліка ўступілі ў адказны перыяд падрыхтоўкі да XXVII з'езда Камуністычнай партыі Саветскага Саюза, скажаў дакладчык. Красавікі Пленум ЦК КПСС прыняў пастанову склікаць чарговую з'езд партыі 25 лютага 1986 года. І сёння ці сустрэнеш у нашай краіне чалавека, які б працаваў у гэты перадаздаўскія дні не з поўнай аддачай сваіх творчых сіл на паспяховае за-

вяршэнне і перавыкананне адзінацатага пяцігадовага плана. Ці сустрэнеш сярод актыва і натхнёна працуючых саветскіх людзей такога чалавека, які б не разважаў пра галоўныя, стратэгічныя накірункі работы ўсяго народа, які б не прымерываў рашэнні красавіцкага Пленума ЦК КПСС да сябе, які б не імкнуўся падначаліць сябе патрабаванням часу, нормам паводзін. Пісьменнікі нашай рэспублікі разам з усімі працоўнымі з вялікім уздымам успрынялі рашэнні аб скліканні XXVII з'езда Камуністычнай партыі Саветскага Саюза і XXX з'езда Кампартыі Беларусі, прызначанага на 30 студзеня 1986 года.

У дакладзе на красавіцкім Пленуме ЦК КПСС Генеральны сакратар Цэнтральнага Камітэта Міхаіл Сяргеевіч Гарбачоў падкрэсліў, што XXVII з'езд партыі з'явіцца «этапнай вяхой

ПАМЯЦЬ ГЭТАЯ — НАЗАЎСЁДЫ!

У гісторыі нашай Айчыны ёсць нямала значальных і яркіх дат. Гэтая належыць да найбольш памятных — 24 чэрвеня 1945 года ў Маскве адбыўся Парад Перамогі. Роўна сорак гадоў назад, урачыстым маршам прайшлі салдаты, афіцэры, генералы Саветскай Арміі, якія

разграмілі нямецкі фашызм, тым самым выратаваўшы ўсе чалавецтва ад захаблення. Прайшлі па Краснай плошчы, каб кінуць на зямлю павержаныя варожыя сілкі.

Гэты момант ніколі не забудзецца. Памяць аб ім — вечная. І нашы нашчадкі, гэтаксама, як мы і сёння, з хваляваннем бу-

дуць разглядаць здымкі, зробленыя ў той гістарычны дзень.

Угледзімся яшчэ раз у твары салдат Перамогі! Угледзімся і запомнім іх! І заўсёды будзем памятаць, якой вялікай цаной заваявана мірнае неба над зямлёй...

ПРАЦОЎНЫ ПАДАРУНАК З'ЕЗДУ

Рыхтуючы дастойны падарунак XXVII з'езду КПСС, новую працоўную перамогу атрымалі работнікі кінасеткі Нясвіжскага раёна. Яны на шэсць месяцаў раней тэрміну завяршылі выкананне плана адзінацатай пяцігодкі па кінаабслугоўванні насельніцтва. За гэты час адбылося 87 тысяч сеансаў, якія наведвала амаль тры мільёны гледачоў. Для працоўнай вёскі 4.699 раз дэманстраваліся сельскагаспадарчыя фільмы.

— Тон у сацыялістычным спароніцтве задаюць кінамеханікі Антон Чыжык, Ганна Казлова, Сяргей Малатковіч, Ула-

дзімір Яфімаў і іншыя. — расказвае заслужаны работнік культуры рэспублікі дырэктар раённай кінасеткі А. Плёўскі.

І на іншых стацыянарах умела выкарыстоўваюць кіно ў фарміраванні камуністычнага светапогляду, маральных перанананняў і эстэтычных густаў гледачоў.

— Па пытаннях кінаабслугоўвання Нясвіжскі раён мы па праву называем школай перадавога вопыту. — значнаў начальнік Мінскага абласнога ўпраўлення кінафікацыі І. Дарашкевіч.

Г. ДРАЧОУ.

ПРЫСВЕЧАНЫ ФЕСТЫВАЛЮ

Фотамантаж, прысвечаны XII Сусветнаму фестывалю моладзі і студэнтаў, абсталяваны ў чытальнай зале Дубровенскай раённай бібліятэкі.

Тут змешчаны фотаздымкі, якія расказваюць аб буднях моладзі краіны, рэспублікі, вобласці і раёна, ле грамадскай дзейнасці, адпачынку, а таксама барацьбе моладзі многіх краін свету за мір і прагрэс.

Побач са здымкамі — спіс літаратуры, прысвечанай гісторыі развіцця маладзёжнага руху, папулярным фестывалю моладзі і студэнтаў.

І. КОГАН.

ПЯЦІГОДКА ЗОІ ПУГАЧОВАЙ

Яшчэ нядаўна фільм існаваў у запісных кніжках сцэнарыста, у рэжысёрскіх і аператарскіх распрацоўках, ва ўяўленнях мастакоў, у творчых планах дасягненых людзей, аб'яднаных у здымачную групу. І вось ён выходзіць на экран. Цяпер лёс стужкі будзе залежаць ад тых, хто закліканы кілапаціца аб паспяховым падарожжы зіранных герояў. Прафесія такіх людзей адказная.

Хлеббары калгаса «Іскра», што ў Дзяржынскім раёне, гонарацца сваім кінамеханікам, Зоі Пугачова — чалавек эрудзіраваны. Яна умела падбірае для аднавіскаў фільмы, рэгулярна дэманструе навукова-тэхнічныя і сельскагаспадарчыя стужкі. Перад пачаткам сеансаў расказвае аб новых ролях анцэраў, збірае залуці на фільмы, якія паступілі ў аддаўленні працату. Партрэт Зоі Міхайлаўны

ўпрыгожвае раённую Дошку гонару.

Гэтымі днямі гледачы цёпла павіншавалі З. Пугачова з яшчэ адной працоўнай перамогай — яна пачала працаваць у лік 1987 года.

Выканалі пяцігодку па абслугоўванні працоўнай вёскі кінамеханікі Генрых Ліпніцкі, Сяргей Янкоўскі і Святлана Паўлоўская.

У. ЧЭРНИКАУ.

у развіцці краіны». Глыбокія перамены адбыліся ў сацыяльна-жыццёвай нашай грамадства. Упершыню ў гісторыі чалавек працы ўзяўся на недасягальную раней вышыню — стаў гаспадаром краіны, творцам свайго лёсу. Але жыццё ўвесь час прыспешвае свая хаду, дыктуючы тым самым неабходнасць далейшых змен і пераўтварэнняў у грамадстве. Гэта перш за ўсё, як сказана ў дакладзе, «навукова-тэхнічнае абнаўленне вытворчасці і дасягненне вышэйшага ў свеце ўзроўню прадукцыйнасці працы. Гэта — удасканаленне грамадскіх адносін і ў першую чаргу эканамічных. Гэта — глыбокія перамены ў сферы працы, матэрыяльных і духоўных умоў жыцця людзей. Гэта — актывізацыя ўсёй сістэмы палітычных і грамадскіх інстытутаў, паглыбленне сацыялістычнай дэмакратыі, самакіравання народа».

І што асабліва адметнае ў рашэнні красавіцкага Пленума ЦК КПСС, што не можа не ўзрушыць кожнага пісьменніка, гэта словы, які бы спецыяльна адрасаваныя нам: «...прывесці ў дзейнасць арганізацыйна-эканамічныя і сацыяльныя рэзервы і, у першую чаргу, актывізаваць чалавечы фактар...». Гэта якраз тое, што складае прадмет лі-

таратуры, бо якія б праблемы ні ўзнімаліся ў тым ці іншым творы, заўсёды ў цэнтры яго знаходзіцца чалавек. Асоба чалавек — вось той эпіцэнтр, у якім канцэнтруецца ідэйна-мастацкі зарад, здольны ўзрушыць чытача, захапіць яго ў магнітнае поле пісьменніка і на нейкі перыяд прыняць часціну таго зараду на сябе, бо ён нясе камуністычную пераконанасць, мэтанакіраванасць, сацыяльны аptymizm — усе адметнасці нашага непаўторнага часу.

Нашу літаратуру неадарма называюць мастацкім летанісам эпохі, працягваюць далей Максім Танк. Кожны больш-менш значны зрух у палітычным і сацыяльным жыцці нашага грамадства абавязкова праецыруецца пісьменнікам на сваю творчую дзейнасць — асабістая яна ці калектыўная, да тычыць усёй творчай арганізацыі. Так было ў вихурнай паслярэвалюцыйнай гады, калі даводзілася адстойваць ад унутраных і знешніх замахаў справу Вялікага Кастрычніка, усталяваць Саветскую ўладу. Так было ў гады разгорткай партыйнай індустрыялізацыі краіны і масавай калектывізацыі сельскай гаспадаркі. І ў ваеннае ліхалецце, і ў пасляваенны час, і ў сённяшні, не пазбаўлены драматызму перыяд барацьбы за

мір, супраць пагрозы ядзернай катастрофы. Пісьменнікі Саветскай Беларусі былі і застаюцца на праднім краі, там чэрпалі і чэрпаюць тэмы, спазнавалі і спазнаюць новае, даследавалі яго, поўначы свае творы праўдай жыцця, рэаліямі перамен, што ішлі пад уплывам імклівай хады часу.

У абставінах пастаянных клопатаў Камуністычнай партыі наша беларуская літаратура за час пасля XXVI з'езда КПСС прайшла вялікі шлях, пазначаны плённымі здабыткамі ва ўсіх жанрах. Назаваны багаты і разнастайны вопыт. Асабліва яркая гэта відца на тым абсягу літаратуры, дзе парнейшаму плённа ствараюцца хваляючыя сваёй шчырай праўдай вобразы герояў Вялікай Айчыннай вайны. На пашыраным пасяджэнні прэзідыума нашага праўлення разам з творчымі секцыямі, які і на ўрачыстым аб'яднаным пленуме творчых саюзаў рэспублікі ішла глыбокая і зацікаўленая размова пра творы, у якіх ярка адлюстраваны гераічныя, трагічныя старонкі барацьбы саветскага народа супраць гітлераўскіх захопнікаў. Адзначалася і тое, што цяпер варта было б больш канцэнтравана сваю ўвагу на асветленні ідэйнага боку нашай Вялікай Перамогі.

НЕЎМІРУЧАЕ СЛОВА КУПАЛЫ

Зязюля ў бары кукавала, Шчасліва лічыла гады. Шоў праз Ляўкі Купала, Задумлівы, як заўжды.

Вітаўся з людзьмі нешматлоўна, Руку хлапчуку падаваў, І ўсмішка блукала няўлоўна, І позірк яснаў, адтаваў.

Толькі убачыўшы на ўласныя вочы гэтыя непаўторна-малюнічыя мясціны, толькі пахадзіўшы ля стромых днэпроўскіх круч, толькі паблунаўшы баравымі сцежкамі, пагутарыўшы з тутэйшымі працавітым людям, разумееш, чаму так палюбіў іх наш задумны рамантык Янка Купала.

50 год таму назад, у чэрвеньскія дні 1935 года, прыехаў ён у Ляўкі ўпершыню на адпачынак.

Памяццю пра вялікага песняра, духам яго ўзнёслай творчасці было прасякнута свята пазізі ў калгасе імя Янкі Купалы, на тэрыторыі якога знаходзіцца славуція Ляўкі, мемарыяльны запаведнік і філіял Літаратурнага музея Янкі Купалы. Сёлета 16 мал быў аб'яўлены месцінік прапаганды беларускай пазізі ў Аршанскім раёне. За гэты час культасветустановамі былі праведзены шматлікія мерапрыемствы: чытання канфе-

рэнцыі, паэтычныя вечары, сустрачкі чытачоў з аўтарамі бібліымых кніг. І вось — купалаўскае свята.

Свята адкрыла дырэктар Аршанскай раённай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы А. Колышкіна.

Старшы навуковы супрацоўнік Літаратурнага музея Янкі Купалы Л. Давідоўская гаварыла аб ляўкоўскім цыкле вершаў, які стаў прыкметнай з'явай не толькі беларускай, але і ўсёй шматнацыянальнай савецкай пазізі. У іх з новай сілай загучала грамадзянская нота ў лірыцы Янкі Купалы. Бадай, усе творы маюць рэальную фактычную аснову.

Пра прататыпаў вершаў «Хлопчык і лётчык», «Госці», «Як у госці сын прыехаў» — а імі былі мясцовыя жыхары, калгаснікі тутэйшага калгаса — расказала загадчыца Ляўкоўскай сельскай бібліятэкі К. Баранова.

Перад тым, як выехаць у мемарыяльны запаведнік і ўскласці кветкі да помніку Янку Купалу, загадчык аддзела культуры райвыканкома В. Рымкевіч уручыў узнагароды лепшым самадзейным калектывам і асобным выканаўцам.

У. ПАПКОВІЧ.

ЛІТАРАТУРА—ШКОЛЕ

Сумеснае пасяджэнне Саветаў па дзіцячай і юнацкай літаратуры Саюза пісьменнікаў СССР і Дзяржаўнага камітэта СССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю праходзіла ў Тбілісі. На ім было абмер-

навана пытанне «Дзіцячая літаратура — школе».

У рабоце пасяджэння ад пісьменніцкай арганізацыі нашай рэспублікі прымалі ўдзел А. Васілевіч, В. Вітка, В. Лукша і У. Машоў.

С. ЛАКІШЫК.

ПА ПРАЦЫ І ГОНАР

Калі 25 гадоў Ніна Агейчык узначальвае магазін «Кнігі» ў г. Смалевічы. За гэты час яна зарэкамэндавала сабе вялікім знаўцам справы. Сюды прыязджаюць па вопыт работнікі гандлю нават з іншых рэспублік нашай краіны. А пераняць ёсць што. Стала традыцыяй для смалевічан праводзіць кніжныя кірмашы, месцінікі і дэкады, дні навінак. Толькі сёлета арганізаваны выезды па продажу літаратуры ў калгас «Звязда», у саўгасы імя Леніна, імя Купрыянава. Падтрымліваецца цесная сувязь з упраўленнем сельскай гаспадаркі, аддзелам народнай асветы райвыканкома. Надаецца вялі-

кая ўвага нагляднай агітацыі. У магазіне малюніча аформлены вітрыны «Для вас, земляробы», «Кнізе — другое жыццё», «Кнігі нашых землякоў» і іншыя. Ва ўсіх сярэдніх школах створаны кааператывы юных сяброў кнігі. Усё гэта дазволіла магазіну стаць лепшым у рэспубліцы. Ён тройчы быў прадстаўлены на ВДНГ СССР, носіць ганаровае званне «Калектыў манументальнай працы».

Гэтымі днямі за выдатныя поспехі ў прапагандзе літаратуры загадчыцы магазіна Н. Агейчык уручаны ордэн Дружбы народаў.

К. АНТОНЕНКАУ.

ПАСТАЎЛЕНА СТУДЭНТАМІ

У зале інтэрната Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі імя А. В. Луначарскага адбылася прэм'ера спектакля па п'есе А. Валодзіна «Дзве стралы».

ажыццёўленага студэнцкім тэатральным калектывам. Рэжысёр — У. Бокун.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Пра гэта гаварыў таварыш Гарбачоў на ўрачыстым пасяджэнні ў гонар 40-годдзя Перамогі. «У вайне перамаглі не толькі наша зброя, эканоміка і палітычны лад. Гэта была перамога ідэй, у імя якіх здзяйснялася рэвалюцыя, змагаліся і паміралі савецкія людзі. Гэта была перамога нашай ідэалогіі і маралі, што нясуць высокія прынцыпы гуманізму і справядлівасці, над чалавечанавіснай ідэалогіяй фашызму». У плане даследавання духоўнага зместу гераічнага подзвігу савецкага народа для нашай літаратуры яшчэ шмат работы. І гэта вельмі важна ў наш час, калі партыя, усе прагрэсіўныя грамадскія арганізацыі вядуць актыўную барацьбу за мір, за прадукцыйнае пажару ядзернай вайны.

Важкі ўклад зрабіла беларуская літаратура за міжз'ездаўскі перыяд у агульнасаюзнаю скарбонку сацыялістычнай культуры і на ніве тых абсягаў нашай рэчаіснасці, дзе найбольш ярка выяўляе сябе навукова-тэхнічны прагрэс, адзначаў прамоўца. І ўсё ж, калі быць шчырым, трэба прызнаць, што зацікаўленасць пісьменнікаў сучасным быццём чалавека яшчэ не можа нас задавальняць.

З'явіліся ў нас творы і пра сённяшні горад, і пра вёску ў

яе новым змесце, акрэсленым Харчовай праграмай. Але калі сочыш за героем нашых дзён на старонках нават лепшых твораў апошняга часу, то ён выглядае не заўсёды жывым паўнакроўным чалавекам, які жыве ўсімі праблемамі, што хвалююць нашага сучасніка. Ён, гэты герой, і па складзе сваіх думак і па напале пачуццяў ніяк не ўпісваецца ў цяперашняе разуменне перадавога рабочага-творцы, інжынера-адкрыцвальніка новых шляхоў, кіраўніка прадпрыемства, чыя грамадзянская свядомасць, чый маральны пафас жыцця скіраваны на вырашэнне небывала смелых і адказных, разлічаных на перспектыву народнагаспадарчых задач. У літаратуры пакуль што не стая чалавек, апантанага працай у яе новым змесце, працай, асветленай сацыяльным аптымізмам, адпаведнай самому духу цяперашняга часу, сённяшняй атмасферы высокай руплівасці, патрабавальнасці, няўрымслівасці, адказнасці.

Асабліва важныя такія героі ў літаратуры, якая адрасуецца моладзі, бо ёй наканавана прадоўжыць тое, што пачынаецца сёння. Час патрабуе ўжо сёння ад кожнага чалавека не проста (Заканчэнне на стар. 13).

3 рэспубліканскай выстаўкі « 40 год Вялікай Перамогі »

ДРУГІ месяц працуе рэспубліканская мастацкая выстаўка, прысвечаная 40-годдзю Перамогі. Другі месяц у гасцінныя залы мінскага Палаца мастацтваў ідуць гледачы: ветэраны і студэнты, рабочыя і ваеннаслужачыя, школьнікі і госці беларускай сталіцы. Ідуць, каб паглядзець экспазіцыю жывапісу і графікі, скульптуры і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, плаката і сцэнаграфіі. Тэма подзвігу народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны, тэма памяці праходзіць амаль праз усе творы. І гэта змяняльна: ваенна-патрыятычная тэма, якая даўно стала для беларускага мастацтва нацыянальнай, пастаянна вабіць і сталых майстроў, і дэбютантаў. Кожны аўтар вырашае гэтую тэму па-свойму. Але пры ўсёй рознасці стылявога вырашэння, эстэтычных пазіцый і творчых напрамкаў іх аб'ядноўвае бадай адно: пачуццё адназначнасці, з якім яны падходзяць да стварэння мастацкіх твораў. Адназначнасці не толькі чыста прафесійнай, якая тычыцца выканання, хоць і гэта адгрывае немалую ролю, але больш шырокай — сацыяльнай і чалавечай. Мастакі ў большасці выпадкаў выступаюць не як ілюстратары, якія проста адлюстроўваюць падзеі, але як непасрэдныя іх удзельнікі. Яны самі быццам стаяць побач са сваімі героямі, яны, гаворачы словамі паэта, таксама «поўнаст'ю в адвете за все на свеце до конца».

Памяць, памяць... Яшчэ доўга яна будзе вяртаць наша мастацтва ў «саранавыя ракавыя». З галоўнай мэтай: узняць з мінулага тое, што патрэбна для дзялення сённяшняга, што неабходна для будучыні.

Пра гэта ішла гаворка на нядаўняй творчай канферэнцыі «Подзвіг народа бессмяротны», якая была арганізавана Міністэрствам культуры і Саюзам мастакоў рэспублікі на базе сённяшняй выстаўкі.

Пра шляхі развіцця ваенна-патрыятычнай тэмы ў творчасці беларускіх савецкіх мастакоў за сорак гадоў расказаў М. Ганчароў, які падкрэсліў асабліваю ролю ў яе станаўленні мастакоў-ветэранаў, удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. На некаторых праблемах развіцця нацыянальнай графікі засяродзіў увагу прысутных В. Шматаў, адзначаючы павышэнне якаснага ўзроўню твораў, прысвечаных подзвігу народа ў барацьбе з фашызмам. На асноўных этапах станаўлення пасляваеннага станковага жывапісу спыніўся Л. Дробаў. Пра манументальнае мастацтва рэспублікі, яго вялікую ролю ў ідэа-патрыятычным і эстэтычным выхаванні моладзі гаварыла В. Каваленка. Гэтай жа тэме было прысвечана выступленне М. Яніцкай, якая гаварыла пра творы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

Наперадзе — буйныя выстаўкі: «Мастакі Беларусі — XXVII з'езд КПС і XXX з'езд КПБ», «У краі бланкітных азёраў», прысвечаная сацыялістычнай Віцебшчыне, да 70-годдзя Вялікага Кастрычніка і шмат якіх іншых. Мастакі рыхтуюцца да гэтых важных падзей удумліва і сур'ёзна. І тое, што створана ў мастацтве учора і сёння, — не пройдзены этап, а вопыт, які дапамагае скіраванасці наперад. Таму задача найпершай важнасці для беларускіх мастакоў, як адзначалася на канферэнцыі, — асэнсаваць гэты вопыт, памножыць творчы патэнцыял беларускага савецкага выўленчага мастацтва.

К. АЛЯКСЕЙЧЫК.

Ф. БАРАНОЎСКІ. Пераможны сорак пяты.

П. СВЕНТАХОЎСКІ. Подзвіг беларуса.

У. УРОДНІЧ. Вышыня.

І. ЦІХАНАЎ. Возера Краснае.

У. МІНЕНКА. 1944 год.

«Ты мне не брат,
таму што гуляеш

3 нямецкімі хлопчыкамі»

Вася Сігалёў-Князеў — 6 гадоў. Цяпер — трэнер. Жыве ў Мінску.

Гэта быў яшчэ світанак. Пачалі страляць, тата падхапіўся з ложка, падбег да дзвярэй, расчыніў іх і ўскрыкнуў. Мы думалі, што ён спалохаўся, а ён упаў — у яго пацэліла разаруная куля.

Мама збірала нейкія ануцы, святло не запальвала, таму што страляніна працягвалася. Тата стагнаў, варочаўся, было цёмна, але мы бачылі яго.

— Кладзіцеся на падлогу, — сказала мама.

І раптам загаласіла. Мы з крыкам кінуліся да яе. Я паслізнуўся на татавай крыві і ўпаў. Адчуў пах крыві і яшчэ нейкі непрыемны пах: тату разарвала страўнік.

Помню вялікую доўгую труну, тата быў у ёй маленькі. «Навошта яму такая вялікая труна?» — думаў я. Потым вырашыў, што гэта дзеля таго, каб не цесна было ляжаць, у таты цяжкая рана і яму будзе менш балець. Так растлумачыў суседскаму хлопчыку.

Праз нейкі час, таксама раницю, прыйшлі немцы і забралі нас з мамай. Паставілі нас на плошчы перад заводам, а на гэтым заводзе да вайны працаваў наш тата (гэта ў пасёлку Смалюка Віцебскай вобласці). Стаялі мы і яшчэ дзве партызанскія сям'і, дзяцей было больш, чым дарослых. А ў мамы, гэта ўсе ведалі, вялікая радня: пяцёра братоў і пяць сясцёр, і ўсе яны ў партызанах.

Пачалі біць маму, увесць пасёлка глядзеў, як яе білі. Мы таксама. Нейкая жанчына ўсё прыгінала мне галаву: «Не глядзі! Нельга табе глядзець». А я выкручваюся з рук.

За пасёлкам быў лясісты ўзгорак, дзядзеч пакінулі, а дарослых павялі туды. Я чапляўся за маму, яна адштурхоўвала мяне і крычала: «Бывайце, дзеці!» Быццам ад ветру паднялася маціна сукенка, калі яна паляцела ў траншэю...

...Прышлі нашы, я ўбачыў афіцэраў у пагонах. Мне гэта вельмі спадабалася, я ўзяў і зрабіў сабе пагоны з бяросты, вугалем лычкі намаляваў. Прымацаваў на світку, якую мне пашыла цётка, і так, у лапцях, прыйшоў і далажыў капітану Іванкіну (ад цёткі даведаўся яго прозвішча), што Вася Сігалёў хоча разам з ім біць немцаў. Яны спачатку пажартавалі, пасмяяліся, потым спыталі ў цёткі, дзе мае бацькі. Калі даведаліся, што я сірата, салдаты за ноч пашылі мне боты з плашч-палаткі, падкарацілі шыбель, падагналі шапку, напалову падрэзалі пагоны.

Нехта нават зрабіў афіцэрскую партупею. Так я стаў сынам дзвесце трэцяга асобнага атрада размініравання. Залічылі мяне сувязным. Я вельмі стараўся, але ні пісаць, ні чытаць не ўмеў. Калі яшчэ была мама, мой дзядзёк напросіў мяне: «Пайдзі да чыгуначнага моста і палічы, колькі там немцаў». Ён насыпаў жменьку жыта мне ў кішэню, і я па адным зярнятку перакладаў з правай кішэні ў левую. А дзядзёк гэтыя зярняты палічыў.

— Вайна вайной, а чытаць і пісаць табе трэба вучыцца, — сказаў парторг Шапашнікаў.

Салдаты знайшлі паперу, ён сам зрабіў мне самаробны сшытак і напісаў у ім таблічку множання, напісаў алфавіт. Я вучыў і адказваў яму. Прынясе пустыю скрынку ад снарадаў і разлінуе яе: «Пішы».

У Германіі нас ужо было трое хлопчыкаў — Валодзя Пачывалаў, Віця Барынаў і я. Валодзя — чатырнаццаць гадоў, Віцю — сем; мне на той час дзевяць. Мы вельмі сябравалі, былі, як браты, таму што ў нас больш нікога не было.

Але калі я ўбачыў, што Віця Барынаў гуляе «ў вайну» з нямецкімі хлопчыкамі, аддаў аднаму сваю пілотку з зорчаккай, я закрычаў, што ён мне больш не брат, схпіў свой трафейны пісталет і загадаў яму ісці ў часць. І там сам пасадзіў яго на гаўптвахту ў нейкі катух. Ён быў радавы, а я малодшы сяржант, гэта значыць, я паводзіў сябе, як старэйшы па звані.

Нехта сказаў пра гэта капітану Іванкіну. Ён паклікаў мяне: — Дзе радывы Віця Барынаў?

— Пацан, чые медалі начапіў? Дзе твой бацька? — Даводзілася насіць з сабой пасведчанне.

Калі месяца я не мог сказаць ім «тата» і «мама». А Ніна Максімаўна адразу палюбіла мяне, заўсёды на мяне ўсё было чыстае, адпрасаванае. Калі даставалі што-небудзь салодкае, дык гэта для мяне. А я салодкае не любіў, таму што ніколі яго не еў. Да вайны мы жылі небагата, а ў арміі прывык да ўсяго салдацкага. І быў я дзікаватым хлопчыкам, таму што асаблівай ласкі ніколі не бачыў, вакол мяне былі адны мужчыны.

Аднойчы прачыўся сярод ночы і пачуў, як Ніна Мак-

сімаўна плача за перагародкай. Яна, відаць, плакала і раней, але так, што я не бачыў і не чуў. Яна плакала і гаварыла, што я ніколі не буду ім родным, што я не змагу забыць сваіх бацькоў, забыць тое, што я быў сярод салдат, што ўва мне вельмі мала дзіцячага. Я падышоў ціхенька да яе і абняў за шыю: «Не плачце, мама». Яна перастала плакаць, я ўбачыў, як у яе заззялі вочы. Упершыню я назваў яе мамай. Мінуў час і я назваў Аляксея Міхайлавіча татам. Адно толькі засталася на ўсё жыццё: я называў іх на вы.

Яны не рабілі з мяне чысценькага хлопчыка, і за гэта я ім вельмі ўдзячны. У мяне былі дакладна акрэсленыя абавязкі: прыбраць у хаце, вытрасці палавікі, прынесці дроў з дрывоўні, напаліць грубку.

Без іх я не атрымаў бы вышэйшай адукацыі. Гэта бяспрэчна.

Калі наша часць стаяла ў Беларусі, Валодзя Пачывалаў, Віцю Барынаву і мне камандзір загадаў вучыцца. Мы ўтрох селі за адну парту ў другім класе. У нас з сабою была зброя, і мы не хацелі падначальвацца настаўнікам: як яны могуць нам загадваць, калі яны не ў вайскавай форме? Для нас аўтарытэтам былі толькі камандзіры. Уваходзіць настаўнік, увесць клас устае, а мы сядзім.

— Чаму вы сядзіце?

— А мы не будзем вам адказваць, мы падначальваемся толькі камандзіру.

На вялікім перапынку мы пастроілі ўсіх вучняў паўзводна і займаліся маршыроўкай, развучвалі ваенныя песні.

Дырэктар школы прыйшоў у часць і расказаў зампаліту, як мы сябе паводзім. Нас пасадзілі на гаўптвахту і разжалавалі. Воўка Пачывалаў быў старшым сяржантам — стаў сяржантам, я быў сяржантам — стаў малодшым сяржантам, Віця Барынаў, які да гэтага часу быў ужо малодшым сяржантам, стаў яфрэйтарам.

...Калі я прыносіў са школы «пяцёрку», крычаў з парога: — Мам, пяцёрка!.. — і так лёгка мне было гаварыць: «мама». Яна ўсміхалася...

«Вам трэба ехаць на фронт, а вы закахаліся ў маю маму...»

Яна Чэрніна — 12 гадоў. Цяпер — педагог. Жыве ў Мінску.

Ехала ў трамваі, людзі гаварылі: «Які жах! Які жах!», а я ніяк не магла зразумець, што здарылася. Прыбегла дадому, убачыла маму, яна мясіла цеста, і слёзы градам лі-

Святлана АЛЕКСІЕВІЧ

АПОШНЯЯ СВЕДКІ

Тры недзіцячыя расказы

Прапаную чытачам «ЛіМа» ўрывак са сваёй новай дакументальнай кнігі, якую сілалі расказы людзей, дзяцінства якіх прыпала на вайну. Кніга выходзіць у выдавецтвах «Юнацтва» і «Молодая гвардыя».

Хто падлічыць, колькі дзяцей забівае вайна, — яна ж забівае іх двойчы. Забівае тых, хто нарадзіўся, і забівае тых, хто мог прыйсці ў гэты свет. «Рэвіём» Анатоля Вярцінскага: над

полем, дзе засталіся ляжаць забітыя салдаты, гучыць дзіцячы хор — гэта боль ненароджаных дзяцей. Яны і сёння крычаць і плачуць над кожнай брацкай магілай.

Ці засталася дзіцем тое дзіця, якое прайшло праз жахі вайны? Хто верне яму дзяцінства? Што помніць яны? Што могуць расказаць? Павінны расказаць... АУТАР.

— Радавы Барынаў на гаўптвахце, — далажыў я.

Капітан доўга тлумачыў мне, што ўсе дзеці добрыя, яны ні ў чым не вінаватыя, што рускія і нямецкія дзеці цяпер, калі канчаецца вайна, будуць сябраваць.

Скончылася вайна, мне ўручылі тры медалі: «За ўзяцце Кёнігсберга», «За ўзяцце Берліна» і «За перамогу над Германіяй». Нашу часць накіравалі ў Беларусь, тут мы размініравалі палі. Выпадкова даведаўся, што мой старэйшы брат жывы і жыве ў Вілейцы.

З накіраваннем у сувораўскае вучылішча я ўцёк у Вілейку. Адшукаў брата, неўзабаве да нас прыехала сястра. У нас ужо была сям'я. Жыць мы ўладкаваліся на нейкім паддашку. А вась з харчаваннем, з ежай было цяжка. Аж пакуль я не надзеў форму, медалі і непайшоў у гарвыканком.

Прыходжу, на дзвярах шылдачка: «Старшыня». Я пастукаўся. Увайшоў і далажыў па ўсёй форме:

— Малодшы сяржант Сігалёў прыйшоў хадайнічаць сабе дзяржаўнае забеспячэнне.

Старшыня ўсміхнуўся і ўстаў.

— А дзе жывеш? — спытаў.

Я сказаў:

— На паддашку, — і даў адрас.

Увечары нам прывезлі мех капусты, праз дзень — мех бульбы.

Аднойчы старшыня сустрэў мяне на вуліцы і даў адрас:

— Вечарком зайдзі, там цябе чакаюць.

Сустрэла мяне жанчына, звалі яе Ніна Максімаўна, а яго — Аляксей Міхайлавіч. Прозвішча іх — Князевы. Мяне накармілі, я памыўся. З салдацкага ўжо вырас, і мне далі дзве кашулі.

Пачаў я прыходзіць да іх, спачатку рэдка, потым часцей, потым кожны дзень. Пытаюць: — Хочаш быць нашым сынам?

— Хачу...

Яны ўсынавілі мяне, далі сваё прозвішча — Князеў. Я пачаў хадзіць у школу, хадзіў з медалямі. Ваенны патруль, бывала, сустрапе і пытае:

— Пацан, чые медалі начапіў? Дзе твой бацька?..

Даводзілася насіць з сабой пасведчанне.

ліся ў яе з вачэй. Я пытаюся: «Што здарылася?» Першае, што яна сказала: «Вайна! Бамбілі Мінск...» А мы толькі днямі вярнуліся ў Растоў з Мінска, дзе гасцявалі ў цёткі.

Першага верасня мы пайшлі ў школу, а дзiesiąтага верасня школу закрылі. Пачалася эвакуацыя. Мама кажа, што нам трэба збірацца ў дарогу, а я не згаджаюся: «Якая можа быць эвакуацыя?» Я пайшла ў райком камсамола і папрасіла, каб мяне датэрмінова прынялі ў камсамол. Мне адмовілі, таму што ў камсамол прымалі з чатырнаццаці гадоў. А я лічыла, што калі ўступлю ў камсамол, то адразу змагу ва ўсім браць удзел, адразу стану дарослай.

Селі мы з мамай у вагон, быў у нас з сабой адзін чамадан, а ў тым чамадане ляжалі дзве мае лялькі: вялікая і маленькая. Помню, што мама нават не прычыла, каб я іх узяла. Як гэтыя лялькі выраставалі нас, раскажу потым...

Даехалі да станцыі Каўказская, там цягнік разбамбілі. Залезлі на нейкую платформу. Куды едем — не ведалі. Ведалі адно — едем ад фронту. Ліў дождж, мама закрывала мяне сабою. На станцыі Баладжары пад Баку залезлі мокрыя і чорныя ад паравознага дыму. І галодныя. Жылі мы да вайны сціпла, вельмі сціпла, у нас не было добрых рэчаў, якія можна было б аднесці на рынак. Сядзім на вакзале і не ведаем, што рабіць.

Ідзе баец, маленькі такі, чорненькі, з торбай за плячамі, з кацялком. Відаць, што ідзе на фронт. Спыніўся каля нас, я прыціснулася да мамы. Ён пытае:

— Жанчына, куды едзеш?

Мама адказвае:

— Не ведаю. Мы — эвакуіраваныя.

Гаворыць ён па-руску, але з моцным акцэнтам:

— Не бойся нас, едзь у аўл да маёй маці. У нас усе пайшлі ў армію: наш бацька, я, двое братоў. Яна засталася адна. Дапамажы ёй і пражыве разам... А я вярнуся і ажанюся на тваёй дачцы.

І сказаў адрас, запісаць не было на чым, мы запомнілі. Я запамінала яго на ўсё жыццё: станцыя Еўлах, раён Ках, сяло Кум, Мусаеў Муса. Вось бы даведацца, ці застаўся ён жывы?

Узяла нас да сябе адна жанчына, яна жыла ў такім фанерным часовым доміку на гары. Там змяшчаліся толькі ложка і маленькая тумбочка. Спалі так: галовы нашы на праходзе, а ногі — пад ложкам.

Мне гэтыя людзі запомніліся на ўсё жыццё.

Не забуду, як да мамы падышоў вайсковец, разгаварыліся, і ён расказаў, што ў яго ў першыя дні ў Краснадары загінула ўся сям'я, а ён едзе на фронт. Таварышы яго крычаць, клічуць да эшалона, а ён стаіць і не можа ад нас пайсці.

— Бачу, што вы бядуеце, дазвольце мне пакінуць вам свой атэстат, у мяне больш нікога няма, — гаворыць ён раптам.

Мама заплакала. А я зразу-мела ўсё інакш, я пачала на яго крычаць:

— Ідзе вайна, у вас уся сям'я загінула, вам трэба ехаць на фронт, а вы замест гэтага закахаліся ў маю маму. Як вам не сорамна!

Яны з мамай плачуць, а я стаю і не разумею, як мая добрая мама можа размаўляць з такім дрэнным чалавекам: ён не хоча ехаць на фронт, ён гаворыць пра каханне, а каханне ж можа быць толькі ў мірны час. Чаму я вырашыла, што ён гаворыць пра каханне? Размова ж ішла толькі пра яго лейтэнанцкі атэстат...

Яшчэ я хачу расказаць пра Ташкент. Ташкент — гэта мая вайна. Жылі мы ў інтэрнаце завода, на якім працавала мама. Спачатку ён быў у цэнтры горада, пад інтэрнат аддалі клуб, пошту. У вестыбулі і глядзельнай зале жылі сямейныя, а на сцэне — халасцкія. Іх звалі халасцьякамі, але гэта былі рабочыя, сем'і якіх засталіся ў акупацыі. Наша з мамай месца было ў кутку глядзельнай залы. Далі нам картачкі на пуд бульбы, мама з раницы да ночы працавала на заводзе, атрымаў гэтую бульбу павінна была я. І гэта якраз у той час, калі ў горадзе каранцін, і дзядзеч у транспарт не пускалі. Дзень прастаяла ў чарзе, а потым чатыры ці пяць кварталаў цягнула мех, падняў яго ў мяне не было сілы. Прасіла, каб мне дазволілі пад'ехаць на трамваі, але мне не дазволілі. І вось, калі мяне заставалася толькі перайсці дарогу перад нашым інтэрнатам, я не здолела зрабіць гэта, павалілася на мех і расплакалася. Чужыя людзі дапамаглі мне: прыцігнулі ў інтэрнат і мяне, і бульбу. Дагэтуль помню той цяжар, кожны той квартал. Кінуць бульбу я не магла, у ёй быў наш ратунак. Я намерла б, але не кінула яе, мама прыходзіла з работы галодная, сіняя.

Думка пра тое, што я павінна чым-небудзь дапамагчы маме, што мы галадаем і мама стала такой жа худзенькай, як і я, не пакідала мяне. Аднойчы, калі зусім нічога не было есці, я вырашыла прадаць нашу адзіную байкавую коўдру і за гэтыя грошы купіць хлеба. Дзядзеч не дазвалялася гандляваць, і мяне забралі ў дзіцячы пакой міліцыі. Я прасядзела там увесь дзень, пакуль не ведавалі маме на завод. Мама пасля змены прыехала і забрала мяне. У мамы была бранхіальная астма, ноччу яна страшна кашляла і задыхалася. Ад сваёй порцыі хлеба я ўпотаі пакідала ёй кавалачак на ноч. Калі яна кашляла, то трэба было з'есці хоць крыху і ёй рабілася лягчэй. Я заўсёды хавала пад падушку хлеб для яе. І вось, здаецца, ужо і заснула, спілю, а ўсё роўна помню — што пад падушкай у мяне ляжыць хлеб, і мне вельмі моцна хочацца яго з'есці.

Употаі ад мамы пайшла прасіць, каб узялі мяне на завод. А была я такая маленькая, недарозвітая, тыповы дыстрофік, што браць мяне не

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Узяла нас да сябе адна жанчына, яна жыла ў такім фанерным часовым доміку на гары. Там змяшчаліся толькі ложка і маленькая тумбочка. Спалі так: галовы нашы на праходзе, а ногі — пад ложкам.

Мне гэтыя людзі запомніліся на ўсё жыццё.

Не забуду, як да мамы падышоў вайсковец, разгаварыліся, і ён расказаў, што ў яго ў першыя дні ў Краснадары загінула ўся сям'я, а ён едзе на фронт. Таварышы яго крычаць, клічуць да эшалона, а ён стаіць і не можа ад нас пайсці.

— Бачу, што вы бядуеце, дазвольце мне пакінуць вам свой атэстат, у мяне больш нікога няма, — гаворыць ён раптам.

Мама заплакала. А я зразу-мела ўсё інакш, я пачала на яго крычаць:

— Ідзе вайна, у вас уся сям'я загінула, вам трэба ехаць на фронт, а вы замест гэтага закахаліся ў маю маму. Як вам не сорамна!

Яны з мамай плачуць, а я стаю і не разумею, як мая добрая мама можа размаўляць з такім дрэнным чалавекам: ён не хоча ехаць на фронт, ён гаворыць пра каханне, а ка-

ханне ж можа быць толькі ў мірны час. Чаму я вырашыла, што ён гаворыць пра каханне? Размова ж ішла толькі пра яго лейтэнанцкі атэстат...

Яшчэ я хачу расказаць пра Ташкент. Ташкент — гэта мая вайна. Жылі мы ў інтэрнаце завода, на якім працавала мама. Спачатку ён быў у цэнтры горада, пад інтэрнат аддалі клуб, пошту. У вестыбулі і глядзельнай зале жылі сямейныя, а на сцэне — халасцкія. Іх звалі халасцьякамі, але гэта былі рабочыя, сем'і якіх засталіся ў акупацыі. Наша з мамай месца было ў кутку глядзельнай залы. Далі нам картачкі на пуд бульбы, мама з раницы да ночы працавала на заводзе, атрымаў гэтую бульбу павінна была я. І гэта якраз у той час, калі ў горадзе каранцін, і дзядзеч у транспарт не пускалі. Дзень прастаяла ў чарзе, а потым чатыры ці пяць кварталаў цягнула мех, падняў яго ў мяне не было сілы. Прасіла, каб мне дазволілі пад'ехаць на трамваі, але мне не дазволілі. І вось, калі мяне заставалася толькі перайсці дарогу перад нашым інтэрнатам, я не здолела зрабіць гэта, павалілася на мех і расплакалася. Чужыя людзі дапамаглі мне: прыцігнулі ў інтэрнат і мяне, і бульбу. Дагэтуль помню той цяжар, кожны той квартал. Кінуць бульбу я не магла, у ёй быў наш ратунак. Я намерла б, але не кінула яе, мама прыходзіла з работы галодная, сіняя.

Думка пра тое, што я павінна чым-небудзь дапамагчы маме, што мы галадаем і мама стала такой жа худзенькай, як і я, не пакідала мяне. Аднойчы, калі зусім нічога не было есці, я вырашыла прадаць нашу адзіную байкавую коўдру і за гэтыя грошы купіць хлеба. Дзядзеч не дазвалялася гандляваць, і мяне забралі ў дзіцячы пакой міліцыі. Я прасядзела там увесь дзень, пакуль не ведавалі маме на завод. Мама пасля змены прыехала і забрала мяне. У мамы была бранхіальная астма, ноччу яна страшна кашляла і задыхалася. Ад сваёй порцыі хлеба я ўпотаі пакідала ёй кавалачак на ноч. Калі яна кашляла, то трэба было з'есці хоць крыху і ёй рабілася лягчэй. Я заўсёды хавала пад падушку хлеб для яе. І вось, здаецца, ужо і заснула, спілю, а ўсё роўна помню — што пад падушкай у мяне ляжыць хлеб, і мне вельмі моцна хочацца яго з'есці.

Употаі ад мамы пайшла прасіць, каб узялі мяне на завод. А была я такая маленькая, недарозвітая, тыповы дыстрофік, што браць мяне не

(Заканчэнне на стар. 14—15).

У СУЧАСНИМ грамадстве экалагічныя праблемы адны з самых актуальных. Пра суснаванне прыроды і чалавека пішуць не толькі мастакі слова, але і вучоныя, і грамадскія дзеячы. Таму пісьменнікам, якія ў сваіх творах закранаюць экалагічныя пытанні, давядзіцца нялёгка. Сучасны чытач, які на кожным кроку ў рэальным жыцці сутыкаецца з праблемай аховы прыроды, добра інфармаваны аб усіх праблемах.

Адносіны чалавека да прыроды вызначаюць дзве сацыяльна-філасофскія канцэпцыі, якія існуюць у класічнай літаратуры. Імкненне да вечнай гармоніі, паяднання чалавека з прыродай, якая з'яўляецца крыніцай чысціні і духоўнасці, — сутнасць першай канцэпцыі. Сутнасць другой — пазытыўная актыўная пераўтваральная праца чалавека, калі прырода, як гаварыў герой аднаго з раманаў Івана Тургенева, «не храм, а майстэрня, і чалавек у ёй — работнік».

Калі звярнуцца да гісторыі літаратуры, а гісторыя літаратуры гэта ў пэўнай меры і гісторыя развіцця грамадства, няцяжка вызначыць, як мянялася ўспрыманне чалавекам навакольнага асяроддзя. У залежнасці ад часу на першы план выступала то адухаўленне і страх перад прыродай, то тэорыя актыўнага змагання з ёю і пакарання яе волі чалавека, а на сучасным этапе — ахова.

У эпоху НТР пытанне адносін чалавека да прыроды набыло першаступеннае значэнне. Сёння вучоныя з трывогай гавораць пра тое, што знішчэнне балот, лясоў, рэк пагражае катастрофай усюму чалавецтву. «Праблема ўстойлівасці біясферы вельмі сур'езная для будучыні чалавецтва, — піша ў сваёй кнізе «Слова пра навукова-тэхнічную рэвалюцыю» член-карэспандэнт АН СССР М. Маісееў. — Толькі дакладныя веды пра змест усіх гэтых працэсаў могуць быць гарантыяй выбару такіх дзеянняў людзей, якія не прывядуць да разбураўня біясферы, а значыць, і гібелі чалавека як біялагічнага віду».

Не толькі вучоныя, але і многія пісьменнікі лічаць, што ў такіх умовах сапраўды рэвалюцыйным падыходам з'яўляецца захаванне недатыкальнасці прыроды. Як адзін з вынікаў адчужанасці чалавека ад прыроды ўспрымаецца мастацкімі словамі праяўленне жорсткасці і эгаізму ў дачыненні да яе, якія сустракаюцца часам у нашым грамадстве. Адсутнасць непасрэднага кантакту з жывым светам прыроды збядняе душу сучаснага грамадзяніна, — такой думкі прытрымліваюцца Чынгіз Айтматаў і многія іншыя савецкія пісьменнікі.

Адлюстраванне прыроды як найвялікшай эстэтычнай каштоўнасці, імкненне чалавека да гармоніі з ёю, маральныя і матэрыяльныя здабыткі і страці, звязаныя з працэсамі НТР, — далёка не поўны пералік праблем, якія хваляюць сучасную літаратуру. Прырода — не толькі свет вакол чалавека, але ў першую чаргу і сам чалавек, які з'яўляецца непарыўнай часткай яе. Глыбокі і шчырым болей за чалавека, які не можа зразумець глыбіннай сувязі свайго жыцця з жыццём прыроды, прасякнуты творы Чынгіза Айтматава, Валяціна Распуціна, Віктара Астаф'ева, Віктара Казько, Алеся Жука.

Развіццё навукова-тэхнічнай рэвалюцыі выклікае да жыцця і патрэбу ў новым чалавеку, чалавеку, які змог бы сумяшчаць у сваёй асобе любоў і замілаванасць да прыроды з актыўна-пераўтваральным падыходам да яе. «Час «экалагічнага» (так часам называюць у літаратуразнаўстве героя-пераўтваральніка эпохі НТР) літаратурнага героя, у сучасным разуменні слова, прыйшоў, —

піша ўкраінскі даследчык сучаснай савецкай літаратуры В. Карпенка. — Гэты герой павінен загаварыць. Ён будзе дзейнічаць».

Сапраўды, час такога героя прыйшоў. Герой з'явіўся і пачаў дзейнічаць.

Мацвей Роўда, герой рамана «Неруш» В. Казько, — натура складаная і супярэчлівая. З аднаго боку, ён хоча толькі аднаго: «прайсці па гэтай зямлі і не пакінуць і следу». Але ў той жа час ён, «пераступіўшы праз сэрца, праз памяць, забіўшы сэрца, загнушыўшы

васць і «не сунь носа ў чужое проса» замінаюць палешукам узняцца да актыўнай абароны Княжбора. Такая «хітрасць» традыцыйная, яна — адна з галоўных рыс характару селяніна. Безумоўна, у рамках традыцый добра і ўтульна, як у старым адзенні. Але давайце на момант забудзем пра існаванне традыцыі. І назавём паводзіны княжборцаў проста прадбачлівасцю, і, дарэчы, небеспастаўнай. Аднекуль зверху Шахраю даведзены

абрунтавана і гістарычна праўдзіва?

Згадаем апаўданае «Бярэзнік на загонах» Хрысціны Лялюко. У цэнтры адвечнай праблема — лес і чалавек. Адносінамі да прыроды вызначаецца духоўная сутнасць герояў. Канфлікт Сцяпана і Гэнькі — спрадвечны канфлікт Віхрова і Грацыянскага ў зменшаным маштабе. Але справа не ў тым, што канфлікт у літаратуры вядомы. Справа ў іншым. Супраць каго накірава-

нуць ніводнай расліны, ніводнай жывой істоты, бо кожны мае сваю эстэтычную і матэрыяльную каштоўнасць. Цікава, чаму ў творы не прысутнічае праўда таго ж міфічнага Пятровіча? Можна, акурат гэты Пятровіч, які аддаў загад праводзіць меліярацыю, мае большую рацыю, чым Сцяпан? Падзіраецца, цяжка паверыць сучаснаму чытачу, што бярэзнік нельга нішчыць толькі таму, што ён упрыгожваў Забелу двор. Можна, праўда якраз на баку Пятровіча, які мысліць маштабамі не Забелавага двара, а мае на мэце ўсеагульную, дзяржаўную карысць? Сцяпанава пазіцыя не абрунтавана, яму не верыш, а значыць, не верыш і аўтару.

Напэўна, многім з чытачоў «ЛіМа» запомніўся глыбокі, напісаны са шчырым болей і абурэннем, з сапраўды грамадзянскім падыходам да справы артыкул Яўгена Леўкі «Каб цякла жывая вада» («ЛіМа», 6 студзеня 1984 года). Уражваюць рэальныя факты адносін людзей да прыроды, прыведзеныя ў артыкуле. Знішчэнне андатраў і гора меліярацыю рэчкі Валоўкі, пра што расказвае Я. Леўка, цяжка назваць толькі выпадковасцю і выключэннем. І ці не задача літаратуры абавязліваць гэтыя факты і падаць чытачу тыповую, рэальную карціну тых цяжкасцей і недахопаў, якія існуюць яшчэ ў нашым грамадстве і супраць якіх павінна змагацца літаратура? Мастацкі твор не будзеца на выпадковых з'явах і фактах. Пра гэта сведчыць і класічнае вызначэнне рэалізму, які прадугледжвае, «акрамя праўдзіваасці дэталей, праўдзівае адлюстраванне тыповых характараў у тыповых абставінах».

Чым скончыўся так званы «экалагічны», а на самой справе адкрыта сацыяльны, маральны, канфлікт у апавесці Алеся Жука «Паляванне на апошняга жураўля», якую на праву лічаць сур'езным здабыткам нашай літаратуры? Тым, чым звычайна і заканчваецца ў рэальным жыцці падобныя канфлікты. Яновіч «васпісаўся на праекце пастановы бюро з вымоваю начальніка сельгасупраўлення Цыганкову. Пра той выпадок у полі, калі забілі чалавека, ён чуў ужо. Нават крыху шкада было разваротлівага маладога шафэра, які вазіў Цыганкову. Ён глядзеў машыну лепш, чым іхні, сакратарскія шафэры. Хто б мог падумаць, што з ім можа быць такое». (Звярніце ўвагу: Яновічу шкада было разваротлівага маладога шафэра, а не Сцяпана Дзямідчыка). Начальніку вымова, Мішу, які збраў заечыя шкуркі даучыцы на футра, — на колькі год у турму. Канфлікт вычарпаны. Вінаватыя пакараны, і справядлівасць перамагла. Але ці сапраўды гэта так? Пры ўсім жаданні Яновіча нельга звесці канфлікт да выпадковасці, да недарэчнага збегу абставін. І перш за ўсё трэба падумаць, як піша ў рэцэнзіі на апавесць В. Казько («Полюмя», 1983, № 8), «ці Мішка страляў? Ён толькі круціць баранку, а машына належыць Цыганкову, які так і не паказаў нам свайго твару». І тыя, што прыязджалі на машынах і нішчылі паселішчы баброў, іх твару мы таксама не бачылі. Але галоўнае, ці перастануць яны ездзіць пасля смерці Сцяпана Дзямідчыка, Апошняга Жураўля? Наўрад! Горка і крыўдна за Апошняга Жураўля: дзеля чаго ён пайшоў на смерць, што ад гэтага змянілася? Нічога. І, напэўна, не трэба было аўтару пешыць чытача найўнай казкой аб тым, што Апошні Журавель яшчэ за сябе адпомсціць і што смерць Антося ад інсульту — гэта яго рук справа. Не, не такі жорсткі Апошні Журавель. Наўрад ці стане ён помсціць нейкаму звягліва-

(Заканчэнне на стар. 6—7).

СУЧАСНАСЦЬ І СУЧАСНАЯ ЛІТАРАТУРА

Галіна ТЫЧКО

Калі паглядзець наперад

яго голас асэнсаванай неабходнасцю», прыступае да пераўтварэння палескай зямлі. Адносінамі да меліярацыі і падзяляюцца героі рамана на два лагеры, кожны з якіх упэўнены ў сваёй праўдзе, бачыць памылкі другога, але не заўважае сваіх. Палеміка ідзе паміж пераўтваральнікам Мацвеем Роўдам, які на першы погляд варожы навакольнаму свету жывой прыроды, і — палешуком, які «выйшаў з гэтай вады, выплываў, атросся і рушыў ад яе, запалаў полем кастра, прыпыліўся пылам дарогі і сам зрабіўся дарогай, пылам яе калён, скрыжаваніяў, травой ўзмежкаў і ростаней». Мацвееў Роўда хоча пераўтварыць, а значыць у нейкай ступені і разбурыць тую гармонію, якой паяднаны з навакольным светам жывой прыроды кожны жыхар старога Княжбора.

Але ці толькі ад нежадання разбураць першароднае адзінства прыроды і чалавека супроцьстаяць пачынаўся Мацвееў стары палешук? Паспрабуем паглядзець аб'ектыўна, якую пазіцыю займаюць Махахеі, Барздыкі, Дзім'яны — жыхары старога Княжбора. Ці заўсёды маюць яны рацыю ў сваім непрызнанні надыходзячых перамен? Ці толькі любоўю да зямлі, спрадвечным імкненнем да духоўнага паяднання з жывым светам прыроды абумоўлена пасіўнасць, але рэзка выяўленае, супраціўленне новаму? Напэўна, не выпадкова кожны з гэтых Барздык, Ненене, Махахеяў, дзеля шчасця і будучыні якіх, як яму здаецца, стараецца Мацвееў Роўда, мае адзінае жаданне: «дайці да канца, нікуды не збочваючы, ні перад кім не пакрываючы сэрцам. І тым самым, як бы адліць, адплавіць сваё існаванне, сваё жыццё на гэтай зямлі ў нейкую завершаную форму, у якой усё ёсць: пачатак, працяг, заканчэнне...» Можна, вярта ў гэтым прызнанні ўбачыць не толькі пазітыўны, але і негатывны бок. «Дайці да канца, нікуды не збочваючы» — гэта не толькі духоўны, маральны максімізм, гэта ў нейкай ступені і кансерватызм, падсвядомае нежаданне якіх-небудзь змен, якія б разбурылі гэты звыклы, устойлівы лад жыцця, парушылі б «завершанасць кола, прысцёнка». Таму, у аднознненне ад Мацвееў, княжборцы і не думаюць самі адстаць сваю праўду — захаванне першароднасці палескай зямлі. Яны добра разумеюць, што нясе ім непрадуманая дзейнасць Мацвеева, абурваюцца і незадаволены, але не больш... Большае павінен зрабіць нехта іншы. Спрадвечныя сялянскія абачлі-

план меліярацыі, Шахрай перадае яго Мацвееву. Гэта толькі два звяны той вялікай машыны, якая ўжо ў дзеянні і якую наўрад ці так проста спыніць. (Успомнім лёс «непрадбачлівага» Апошняга Жураўля, Сцяпана Дзямідчыка, якога знішчыла машына бюракратыі і аб'якавасці). Ды і каго вінаваціць за гэтую пасіўнасць і прадбачлівасць княжборцаў? Напэўна, ёсць тут доля віны і таго ж Шахрая, і Мацвееў Роўды, і іншых падобных да іх, якія ўпэўнены ў сваім праве думаць за палешукоў і лепш за іх ведаць, дзе іх дабро і шчасце. І няма нічога дзіўнага ў тым, што не кожнаму спадабаецца тое дабро (нават калі яно на самай справе дабро), якое ажыццяўляецца без просьбы і згоды тых, каму яно прызначана.

«Ажыццяўляючы шырокую меліярацыю, мы так або інакш урываемяся ў прыроду, — адзначалася на кастрычнікім (1984) Пленуме ЦК КПСС, які разглядаў пытанне «Аб даўгачаснай праграме меліярацыі, павышэнні эфектыўнасці выкарыстання меліяраваных зямель у мэтах устойлівага нарошчвання харчовага фонду краіны». — Рабіць гэта трэба вельмі асцярожна, каб, пераўтвараючы зямлю, не толькі не нанесці ёй шкоды, а палешыць яе, акультурыць, памножыць магчымасці прыроды. Усе мы абавязаны жыць не толькі сённяшнім днём, але і заўтрашнім, не дапускаць паспешных непрадуманых рашэнняў». У імя заўтрашняга дня і дзейнічае Мацвееў Роўда, але бяда яго ў тым, што часам ён якраз і дапускае паспешныя непрадуманыя рашэнні.

Час патрабуе ад пісьменніка шырокай інфармаванасці, здольнасці арыентавацца ў складаных праблемах развіцця сучаснага грамадства і, безумоўна, перш за ўсё грамадзянскай прыныповасці і грамадзянскай актыўнасці. У старажытнасці лічылі свяшчэннай місіяй мастацтва быць лекарам духоўных хвароб грамадства. Задача літаратуры ў тым, каб праўдзіва вызначыць «хваробы», адлюстравалі тыя рэальныя праблемы і цяжкасці, якія існуюць і перашкаджаюць развіццю грамадства. Але ці заўсёды гэтыя рэальныя праблемы і цяжкасці належным чынам адлюстроўваюцца ў сучаснай літаратуры? Ці не назіраецца часам згладжванне вострых вуглоў, здрабненне рэальных праблем і цяжкасцей? Ці заўсёды сівярджэнне і адмаўленне, што нязменна прысутнічаюць у кожным мастацкім творы, вядзецца на аснове значнага факта, псіхалагічна

на вострыя сатыры пісьменніцы? Супраць пустадомка Гэнькі, з «тоўстым чырвоным каркам». (Цікава, да якога ж часу «тоўсты чырвоны карак» будзе візітнай карткай адмоўнага героя?) Ці не час пашукаць новых дэталей для выяўлення бездухоўнасці чалавека? Адна невялікая дэталёвая характарызуе Сцяпана, героя апаўданага Анатоля Кудраўца «У нас вяселле»: «...стаў перад партрэтамі і зыбаецца. А ў самаго рукі ў кішэнях — як гры выпіраюць». І ўсё. Але ж за ёй вобраз, характар, чалавек. Канечне, можна зрабіць скідку на недахоп жыццёвага і літаратурнага вопыту Х. Лялюко. Але ж ці патрэбна? Ад каго як не ад маладых чаканьняў свежасці і яснасці дэталей, каму як не маладым адступіць ад агульнажывальных стандартаў і шаблонаў?»

Па загаду Пятровіча (асоба якога так і не з'яўляецца на старонках твора) Гэнька павінен спляжыць сваім бульдозерам Забелу бярэзнік. Але ж ці справа тут у Гэньку, які проста з'яўляецца выканаўцам чужой волі? Ці толькі з ім трэба змагацца і герою, і аўтару? Можна, трэба ўзяць гэтую праблему глыбей, каб чытачу можна было разабрацца, на чым баку праўда? Навошта махаць кулакамі перад носам нейкага недарэчнага Гэнькі і нават у сне ўяўляць яго, як нейкую чорную механічную сіду ў вобразе бульдозера «з бліскучымі і вострымі зубамі»? Ці такая яна чорная, як здаецца, і ці гэтая сіла вінавата ў тым, што адбываецца цяпер на Забелавым полі? Ствараецца ўражанне, што Сцяпан, які паводле твора, і на вайне пабыў, і свету пабачыў, адгароджаны ад жывога жыцця, не ведае і не разумее, што адбываецца на белым свеце. Ці трэба герою кідацца пад Гэнькаву пілу, каб уратаваць свой бярэзнік? Можна, акурат трэба падумаць пра іншыя шляхі барацьбы? Ці паверыць чытач аўтару на слова, што да Сцяпана вяртаецца «сіла і ўпэўненасць у тым, што ўсё будзе добра, што здолее ён заўтра адстаць і Заброддзе і свой бярэзнік...» Але ж ці здолее? А галоўнае, ці пераконвае аўтар чытача, што менавіта гэты бярэзнік трэба адстойваць? Калі падыходзіць да канфілікту сур'езна, забыўшыся на момант пра існаванне «моднай» экалагічнай тэмы, чым аўтар даказвае, што праўда на баку Сцяпана? Толькі тым, што гэты бярэзнік звязаны з яго ўспамінамі, што тут «як у раі жынеш: і грыбоў пазбіраць, і бярозавым сокам паласавацца, і салаўёў паслухаць». Але ў такім разе ўвогуле нельга кра-

Ад тых далёкіх, сумна-жалобных лістападаўскіх дзён, калі так раптоўна абарваўся жыццёвы шлях Мікалая Карлавіча Раманоўскага, прайшло ўжо болей за чатыры дзесяцігоддзі. Роўна два месяцы адвёў няўмольны лёс пісьменніку, каб пабыць у разбураным, знявечаным, але нескароным Мінску, удыхнуць у стомленыя, збалеўшыя грудзі гаючае паветра роднага краю, на ўласныя вочы пабачыць тых людзей, якія ў невыносна цяжкіх умовах фашыскай акупацыі баранілі го-

чытачы ў пошуках адказу на многія хвалюючыя пытанні, што паўстаюць перад імі. Творы гэтыя прывабліваюць сваёй змястоўнасцю, багаццем і яркавасцю малюнкаў, глыбінёй прапіннення ў народнае жыццё, умением паказаць рэчаіснасць ва ўсёй яе паўнаце і гістарычна-бытавой канкрэтнасці, у дыялектычнай складанасці, у няспынным руху. Чорны-пісьменнік заўсёды адчуваў сваю сувязь з народнай глебай, з тым сацыяльным асяроддзем, у якім ён нарадзіўся, вырас, і гэтай

Да 85-годдзя з дня нараджэння Кузьмы Чорнага

творчай інтэлігенцыяй краіны, зразумеў вялікую адказнасць за сваё слова перад народам. Адказнасць асабістую! Імкненне пісьменніка заўсёды быць у гущы жыцця садзейнічала больш паспяховаму спасціжэнню ім заканамернасцей грамадскага развіцця, фарміраванню яго светапогляду, умацаванню ў творчасці прыпыпаў гістарыз-

ЯРКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ТАЛЕНТ

нар Айчыны. Тры доўгія, як вечнасць, гады марыў Кузьма Чорны пра зварот на Беларусь. «Учора нашы забралі Мінск. Нямецкая навалач прэз з Беларусі на ўсе застаўкі, — з хваляваннем запісвае ён у дзёніку...— Учора ўночы паведамілі ў зводцы, што ўзялі Цімкавічы, Вялікую Раёўку, Жавалкі... Родныя мае мясціны. Як мая душа рвецца туды. Яна заўсёды там». Але якім трагічным аказалася гэта доўгачаканае спатканне! Жыццёвым планам і творчым намерам пісьменніка не суджана было збыцца! У асобе Кузьмы Чорнага і без таго нешматлікая на той час беларуская пісьменніцкая сям'я страціла аднаго са сваіх найбольш таленавітых прадстаўнікоў, чалавека вялікага сэрца, пісьменніка-патрыёта і гуманіста, выдатнага майстра слова. Увогуле, да крыўднага кароткім аказаўся кругабег жыцця Кузьмы Чорнага — ён пражыў толькі сорак чатыры гады. З іх палову прысвяціў творчай і грамадскай працы, самаадданаму служэнню народу, сацыялістычнай Радзіме. Але і за гэты кароткі час паспеў зрабіць многае. Імя Кузьмы Чорнага як выдатнага беларускага пісьменніка вымаўляецца з глыбокай пашанай і паціўнасцю. Яно назаўжды застаецца ў памяці нашчадкаў. Вядомыя раманы, апавесці, апавяданні Чорнага трывалі ўвайшлі ў скарбніцу нацыянальнай культуры беларускага народа. І сёння з вышнімі гадамі асабліва ярка бачыцца веліч Чорнага, пісьменніка і грамадзяніна, тая вялікая роля, якую ён адыграў у беларускай літаратуры, роля яго традыцый у сучаснай літаратурным працэсе і — што асабліва важна — грамадскі, маральны сэнс урокаў яго творчасці. Урокі гэтыя надзвычай павучальныя. Творы Чорнага сталі неад'емнай часткай духоўнай біяграфіі народа. Да іх звяртаюцца і будуць звяртацца

блізкасць да асноватворных пачаткаў народнага жыцця, да народнага светаадчування, здольнасць да канца разумець душу працоўнага чалавека і дапамаглі яму сказаць вялікую праўду пра свой час і свой народ, пра духоўную веліч працоўнага людю, яго маральную прыгажосць, здольнасць пераадоляваць усе цяжкасці і нягоды на пакручастых шляхах і пуцявінах гістарычнага развіцця. «Вялікае шчасце для пісьменніка, — зазначаў Чорны, — пісаць аб народзе і яго шчасці і самому быць шчаслівым разам з народам».

Чорны-мастак стварыў цэлую галерэю жыццёва праўдзівых, яркава акрэсленых вобразаў, многія з якіх уздымаюцца да ўзроўню вобразаў-тыпаў. Гэта Леапольд Гушка, Міхал і Зося Тварыцкія, Кандрат Назарэўскі, кравец, Люба Лук'янская, Ірынка, Волечка Нявадава, Кастусь Лукашэвіч, Сымон Ракуцька, Пархен Катлубовіч, Гануся Сямагава і Мікалай Сямага, Уладзімір Ермаліцкі, Максім Астаповіч, Кастусь Прыбыткоўскі і іншыя. Гэтыя вобразы, паказаныя ў разнастайных узаемадзячыннях з іншымі, з найбольшай паўнатай выяўлялі ідэйна-мастакскую канцэпцыю аўтара — канцэпцыю народа як дзейнай сілы гістарычнага прагрэсу, раскрывалі сацыяльна-гістарычныя вытокі фарміравання нацыі, нацыянальнага характару. Буйнай заваёвай Чорнага-празаіка сталі таксама вобразы Лявона Бушмара, Скуратовіча, Яна Стафанковіча, Сурвілы, Ксавэра Блещкі, яго сына Адама і г. д.

Кузьма Чорны належаў да пісьменнікаў новай фармацыі. Гэта тып мастака, выхаванага новай сацыяльнай явай. Як і многія беларускія юнакі, што ішлі ў літаратуру з самых нізоў жыцця, Чорны ўсім сэрцам адчуў, глыбока ўсвядоміў складанасць і адначасова веліч задач, якія Кастрычнік вылучыў перад

му. Увогуле, Чорны-пісьменнік быў надзвычай чуйны да запатрабаванняў часу і ўласнай творчай практыкай імкнуўся задаволіць гэтыя запатрабаванні. Восць чаму яго творы таго ці іншага перыяду можна разглядаць не толькі як этапы ўласнай ідэйнай эвалюцыі пісьменніка. Гэта ў пэўным сэнсе былі і этапы станаўлення тагачаснай беларускай мастацкай прозы, бо ў іх, у апавяданнях, апавесцях, раманах Чорнага, выразна выяўляліся найбольш характэрныя рысы ўсёй беларускай літаратуры, яе нацыянальнае аблічча як мастацтва новага тыпу. Так, у творах 20-х гадоў — зборнікі апавяданняў «Срэбра жыцця» (1925), «Па дарозе», «Пачуцці», «Хвой гавораць» (1926), «Вераснёвыя ночы» (1929), раманы «Сястра» (1927—1928), «Зямля» (1928) — Чорны ўзрушана раскрывае душэўны свет чалавека, які пачынаў новае жыццё, выяўляе яго радасць, светлую веру ў будучыню, паэтызуе яго вольную працу на вольнай зямлі. Аднак Чорнага не задавальняла праўдзівае ўзнаўленне тых ці іншых з'яў рэчаіснасці, а тым больш — маладнякоўскай нястрыманай «лірыка слоў». Ён ставіў сабе за мэту адшукаць унутраную, схаваную сувязь паміж з'явамі, імкненна зразумеў тую спружыну, якія нябачна ўздзейнічаюць на чалавека і вызначаюць не толькі змест яго пачуццяў, але і паводзіны, яго стаўленне да свету.

У 30-я гады Кузьма Чорны ўздымаецца на новую ідэйна-мастакскую вышыню. Аб гэтым сведчыць змест яго шматлікіх твораў — апавесцей «Лявон Бушмар» (1930) і «Вясна» (1931), зборнікаў «Нянавісьць» (1930), «Брыгадзіравы апавяданні» (1932), раманаў «Ідзі, ідзі» (1930), «Бацькаўшчына» (1931), «Трыццаць год» (1934), «Трэцяе пакаленне» (1935), «Люба Лук'янская» (1936) і

інш. У цэнтры аўтарскай увагі — рэвалюцыя і чалавек, тэма сацыялістычнай бацькаўшчыны, складаны, драматычна напружаны працэс нараджэння новага грамадства, духоўнага станаўлення асобы, выкрыццё ўласніцтва. Знайшла сваё мастацкае ўвасабленне ў творчасці Чорнага і класавая размежаванасць вёскі на пачатку калектывізацыі. У сваіх творах пісьменнік не ілюстравалі «вобразамі» тую ці іншую думку, а як мастак-аналітык даследаваў рэчаіснасць, уважліва вывучаў грамадскую практыку чалавека. Інакш кажучы, проза Чорнага станавілася ўсё больш паглыблена-аналітычнай, псіхалагічнай. Узрастаў яе гуманістычны, чалавечаснаўчы пафас, узмацняўся сінтэзуючы, філасофскі пачатак. Яна набывала рысы сапраўднай эпічнасці.

Дзякуючы такім раманам, як «Бацькаўшчына» і іншым, у 30-я гады напэўняецца канкрэтным зместам маштабная задума Чорнага — стварыць цыкл твораў, якія «разам узятыя павінны даць нарціну развіцця чалавечага грамадства за час ад паншчыны да бяскаласавага грамадства (нараджэнне і рост капіталізму, а значыць, і нараджэнне і рост пралетарыяту і яго рэвалюцыі)». Чорны пераканаўча абгрунтаваў ідэйна-філасофскую канцэпцыю, якая ляжала ў аснове задуманага ім цыкла, рас-

крыў «галоўны ідэйны стрыжань агульнага замыслу гэтых усіх твораў». Філасофія пануючых класаў капіталістычнага грамадства, падкрэсліваў раманіст, заснавана на прыпынцы «чалавек чалавеку воюе». Пралетарыят, які выйшаў на арэну актыўнай гістарычнай творчасці, «кладзе канец крываваму падзелу чалавецтва на класы, а значыцца, і назаўсёды знішчае старую, як свет, мудрасць: «чалавек чалавеку воюе». Як бачым, з неабходнасці па-мастацку пераканаўча раскрыць вялікую праўду пра нараджэнне новага свету, раскрыць ідэю веліч працоўнага людю і нараджэння глыбокай паводле зместу і наватарскія паводле жанравай структуры раманы Чорнага. Раманы, якія ўзялі беларускую літаратуру на новую, ілганую ёй датуль ідэйна-эстэтычную вышыню. Смела звяртаючыся да такіх «ідэйных катэгорый (носьбітамі і творцамі якіх ёсць чалавечыя вобразы), як бацькаўшчына, уласнасць, закон, сваяцтва і г. д.», Чорны імкнуўся інтэрнацыянальна змест раскрыць праз нацыянальную форму. «Матэрыял на гэты творы ёсць матэрыял той, які не толькі аўтар можа лепш ведаць, а і адчуваць у вобразях: матэрыял беларускі. Такім парадкам найлепш будзе здзейснена паўнакроўнасць з'яваў...» Інакш кажучы, у вобразна-мастацкім увасабленні задумы Чорны выходзіў з гістарычнай рэальнасці, са з'яў і падзей гісторыі народа, укладу яго жыцця, з адметнасці яго нацыянальнага харак-

КАЛІ ПАГЛЯДЗЕЦЬ НА ПЕРАД

(Заначанне. Пачатак на стар. 5).

му Антосю, які паціху дажывае свой век. Ды ці Антосе вінаваты ў смерці Сцяпана? Хутэй да гэтага прывялі абьякавасць і раўнадушша прадстаўнікоў тых грамадскіх і дзяржаўных устаноў, парогі якіх колькі часу дарэмна збіваў Сцяпан Дзіямідчык, шукаючы справядлівасці і праўды.

«...усе дзверы, у якія стукаўся Сцяпан Сцяпанавіч Дзіямідчык, яму адчыняліся, — піша ў сваёй рэцэнзіі В. Казько. — Ніхто яму ні ў чым не адмовіў. Дык мо тады можна лічыць, што і не было забойст-

ва? Але ж як тады быць з тымі, хто ратаваў Дзіямідчыка? І што найбольш цікава: адны і тыя ж людзі знаходзяцца адначасова і па адзін бок, і па другі, як кажуць, «едныя в двух лицах»? Але ці Дзіямідчыка ратуе гэты «едныя в двух лицах»? Ратуець яны перш за ўсё сябе, сваю пасаду, свой спакойны ўстойлівы лад жыцця, які парушыў стрэл у полі ля Альховых Крыніц. «Дзесяткі людзей не спалі ў гэтую ноч першага, недаўгавечнага яшчэ снегу з-за двух стрэлаў у далёкай палаявой вёсачцы Альховыя Крыніцы, на

полі ля Чортавых Жорнаў. Рэха іх, трывожымі паведамленнямі ў эфіры, пракацілася на нябачных хвалях па ўсім свеце», — адзначае аўтар. А ў рэшце рэшт аказалася так, што гэтыя стрэлы так нікога і не абудзілі, як нікога не абудзіў і перадсмяротны крык Апошняга Жураўля...

Амаль усе мастацкія творы, дзе закранаюцца так званыя экалагічныя праблемы, у першую чаргу заклікаюць да аховы прыроды, і амаль заўсёды проціпастаўляюць жывой прыродзе жалезны прагрэс. Але сёння вярта ўспомніць аб тым, што ў першай палове нашага стагоддзя вялікі натураліст і мысліцель Уладзімір Вярнадскі прыйшоў да вываду, што на нашай планеце адбываецца працэс пераходу біясферы ў новы геалагічны стан — ноасферу (ад грэчаскага «ноос» — розум), гэта значыць, у вобласць, пераўтвораную працай і розумам чалавека. «Згодна з тэорыяй

У. І. Вярнадскага галоўным фактарам такога пераўтварэння біясферы з'яўляецца чалавек, але чалавек сам — частка прыроды і дзейнічае ў біясферы згодна з яе законам, а не на суперак ім», — адзначае акадэмік Б. Сакалоў у артыкуле, надрукаваным у «Правде» і прысвечаным 120-гадоваму юбілею з дня нараджэння вучонага.

Новы этап развіцця грамадства абумоўлівае новы этап развіцця літаратуры, выклікае да жыцця новых герояў. Паступам часу абумоўлены той факт, што ў апавяданні маладога празаіка Алеса Наварыча «Сутыкненне з вечнасцю» жалезны прагрэс не процістаяць жывой прыродзе, а мірна суіснуе побач з ёй, стварае сваю гармонію, гармонію XX стагоддзя. Няма нічога дзіўнага ў тым, што «ўкаляны, выгідзаны Рыгошка» значна бліжэйшы да свету звяроў і птушак, чым чысты і далікатны лірычны герой. Гэты Рыгошка — «цар цароў гэтых мясцін, бо загон гэты

ён узараў вясною, скарадзіў, сеяў, потым летам вазіў прычпы з салетрай, потым жаў і тут малаціў камбайнам... І жорны бачылі яго тысячы разоў, звякліся з ім, прынялі яго ў сваю сям'ю, з ягоным трактарам».

У такім разе ці варта гаварыць пра наступленне жалезнага веку, пра разбураўне адвечнай гармоніі паміж прыродай і чалавекам? Можна, гэта спраядліва толькі ў дачыненні да сучаснага грамадзяніна, які пазбаўлены магчымасці непасрэднага кантакту з прыродай? А жыхары вёскі? Не трэба забываць, што і яны змяніліся.

«Велізарны малярскі слянтава беспаваротна змяняецца, але нельга страціць час, непаўторна адказны, важны, нельга згубіць магчымасць (якой заўтра ўжо не будзе), мы абавязаны зберагчы і перадаць далей духоўны, маральны, чалавечы вопыт, што тысячгагоддзі мы збіраўся тут, іменна на гэтым мацерыку», — так пісаў

тару, нораваў, звычай і г. д. Так у творчасці пісьменніка, у беларускай прозе ўмацоўваліся прыклады ўсяго дэманстрацыі гістарычнага. Ваіны падкрэслі, што аўтар «Бацькаўшчыны» гэтыя прыклады слухаў расцэнюваў як арганічную, унутраную рысу сацыялістычнага рэалізму.

Вядома, шлях Кузьмы Чорнага ў вялікую літаратуру быў не лёгкім. Менавіта ў 30-я гады на многія яго творы нялічліва паўплывалі вульгарызатарскія канцэпцыі і ўстаноўкі дагматычнай крытыкі. Вынікі гэтага ўплыву — у элементах спрошчанаці пры вырашэнні некаторых складаных праблем («Трэцяе пакаленне», некаторыя апавяданні), у схематызме паасобных вобра-

зясковага, хатняга жыцця. Узмацняецца элемент умоўнасці. У вобразную сістэму твора пісьменнік уводзіць вобразы сімволіка-абагульненага плана. Аднак твор не ўспрымаецца як штосці адцігненае, штучна сманструванае, пазбаўленае рэальнай жыццёвай асновы. Наадварот, устрымліваючыся ад падрабязнага ўзнаўлення побыту, Чорны ўздзімаецца да высокіх вяршынь мастацтва — ён раскрывае жыццё чалавека на ўзроўні яго быцця, раскрывае яго сутнасць асноўнае прадстаўніка на-рода, нацыі. Так, напрыклад, палова рамана «Пошукі будучыні» амаль цалкам прысвечаны паказу ўзаемаадносін Волечкі Нявадавай і Кастуся Лукшэвіча. Па сутнасці мы ні разу не бачым ні іх суседзтва, ні аднаўскаўца, яны ні з кім не сустракаюцца, не вядуць размовы, не ўступаюць ва ўзаемаадносіны. Калі падыходзіць да гэтага твора з традыцыйнымі меркамі і ўяўленнямі як да сацыяльна-бытавога рамана, дык многае тут здаецца незразумелым, у мастацкіх адносінах неабгрунтаваным. Аднак падобнага роду пытанні самі сабою адпадаюць, калі поглядаць пад увагу характар ідэйнай задумкі твора, яго жанравую адметнасць як сацыяльна-філасофскага рамана, асаблівасці структуры і паэтыкі. Паддзеныя ў рамана ўзаемаадносіны Волечкі і Кастуся выходзяць за межы канкрэтнай з'явы і ўспрымаюцца як абагульнена-паэтычная гісторыя станаўлення маладой нацыі, маладога грамадства. Герой рамана паўстае як жывое ўвасабленне маралі, этыкі, філасофіі гэтага грамадства, народа. Гэтай жа маштабнай была ідэйна-мастацкая задума іншых буйных эпохічных твораў Чорнага ваенных год. «Беларускі чалавек сярод сваіх еўрапейскіх суседзяў у час Айчынай вайны» — так вызначалася аўтарам задума «Млечнага Шляху».

Творчасць Кузьмы Чорнага перыяду Айчынай вайны — перш за ўсё яго раманы «Пошукі будучыні», «Млечны Шлях», «Вялікі дзень» — складае надзвычай змястоўную і ў вышэйшай ступені наватарскую старонку гісторыі савецкай шматнацыянальнай літаратуры. Прыгаданая творы — гэта проза высокай інтэлектуальнасці, сталай філасофскай думкі. Гэта жанр сацыяльна-філасофскага рамана, а такія з іх, як «Млечны Шлях» — першая спроба ў жанры рамана-прытчы. Сваімі творамі Чорны, як і М. Гарэцкі ў дарэвалюцыйную пару і ў 20-я гады, апырэджаў свой час, накрэслаў надзвычай перспектывны шлях развіцця эпохічных жанравых форм. Вопыт сучаснага беларускага рамана, перш за ўсё «ваеннай прозы» красамоўна пацвярджае жыццёва-рэальнасць мастацкіх традыцый Чорнага. Болей таго! Чорны-раманіст смела заглядаў у заўтрашні дзень не толькі літаратуры, але і краіны, усяго чалавецтва. Чорны як мастак-мысліцель, як пісьменнік філасофскага бачання свету пайшоў у сваіх «ваенных романах» значна далей таго, што ім было зроблена ў 20—30-я гады. Ён узняўся над сваімі ранейшымі ідэйна-мастацкімі дасягненнямі. Узбагацілася праблематыка твораў. Прадметам пільнай увагі раманіста сталі не толькі такія тэмы, як чалавек і рэвалюцыя, чалавек і бацькаўшчына, чалавек і будучыня свету, сацыяльна-гістарычныя вытокі непераможнасці народа, які абараняе лепшыя дасягненні сусветнай цывілізацыі — гуманізм, веру ў высокае прызначэнне чалавека. У романах Чорнага супрацьпастаўлены дзве глыбокія сацыяльна-філасофскія, маральна-этычныя канцэпцыі — дзейснага, рэвалюцыйнага гуманізму — і фашызму. Жанравая форма прытчы спрыяла паспяховай распрацоўцы такой праблематыкі.

Багата ў ваенных романах Чорнага вобразаў сімвалічнага, абагульненага характару. Аднак вобразы гэтыя не страчваюць свайго рэальнага зместу. Так, калі пісьменнік паказвае нямецка-фашысцкую армію, там амаль заўсёды дзейнічаюць танкі. Для раманіста гэта не проста шэры род войск, а найбольш поўнае ўвасабленне жорсткасці, бесчалавечнасці фашысцкай арміі, якая на сваім шляху трушчыла, ламала, знішчала ўсё жывое. Крыжавыя дарогі ў Чорнага — гэта ўвасабленне бясконай разнастайнасці чалавечых лёсаў, складанасці шляхоў народа ў будучыню. Глыбокае ідэйна-сэнсывае напаўненне ў ваенных романах маюць вобразы крыжавых дарог, старадаўняга шляху, вобраз хаты, якую будзе амаль ці не кожны з яго сучасных герояў. Хата ў Чорнага — не проста жылло. Гэта сімвал краіны, у якой разгортвалася будаўніцтва новага жыцця, гэта сімвал сацыялістычнай дзяржавы, знішчыць якую імкнуўся фашызм.

Маштабнасць задумкі непэраможна выклікала і трансфармацыю традыцыйнай структуры раманаў, адпаведна яго паэтыкі. Так, шмат у чым інакшым стаў падыход аўтара да герояў, змяніліся формы і сродкі іх абмаляўні. Чорны свядома адмаўляецца ў «Пошуках будучыні», «Млечным Шляху» ад уласцівага празаічнага жанру падрабязнага апісання побыту, знешніх абставін, ад дэталёвага ўзнаўлення многіх канкрэтных рэалій

Трэба, аднак, прызнаць, што раманы Чорнага ваеннай пары, ды зрэшты і некаторыя тагачасныя яго апавяданні, не маюць яшчэ такой шырокай чытацкай аўдыторыі, як «Трэцяе пакаленне» ці «Лявоў Бушмар» і інш. Нашым даследчыкам, думачца, трэба прыкласці багата намаганняў, каб папулярна, у даступнай форме раскрыць глыбокую змястоўнасць і жанравыя

Алесь Адамовіч. І з таго часу мінула ўжо не дзесяці гадоў. За гэты час мастацтвам сапраўды было зроблена многае для адлюстравання і захавання эстэтычных і маральных каштоўнасцей народа. Паэтызацыя старога вёскі няўлоўна, але адчувальна прысутнічае і ў гаркавым дыме «Смалення вепрука» Міхася Стральцова, і ў духоўнай устойлівасці Анэты «Халодная птушка» Алеся Жука. Але не варта забываць, што, акрамя «Смалення вепрука», у літаратуры пра вёску ёсць яшчэ «У лазні» і «Нявесткі сварачца» Максіма Гарэцкага. (Праўда, гэта ўжо зусім старая вёска, але ж вёска са сваімі традыцыямі і нормамамі). «У нечым этапнай ва ўсёй нашай вясковай прозе» назваў Генадзь Шупенька апавесць Алеся Жука «Паляванне на апошняга жураўля» («Малодосць», 1983, № 12). Безумоўна, апавесць гэтага пісьменніка падводзіць рысу пад ранейшымі творамі пра вёску.

Але называць «Паляванне на апошняга жураўля» толькі твораў пра вёску — у нейкай ступені змяняюць і абмяжоўваюць яе значэнне для нашай літаратуры. (Цікава, у такім разе, да якіх твораў трэба аднесці «Буранны паўстанак (І больш за стагоддзе доўжыцца дзень)» Ч. Айтматава? Эдзігей жа таксама, здаецца, жыве не ў горадзе?) Апавесць А. Жука — гэта ў першую чаргу твор пра чалавека, пра Апошняга Жураўля, чалавека перадаважнага пакалення, з толькі яму ўласцівым маральным максімізмам і прыныповацю. Воля аўтара выбіраць месца дзеяння, абставіны і канфлікт, але ж ад гэтага сутнасць характару, тып героя не мяняецца. Такі Сцяпан Дзямідчык можа жыць і ў вялікім горадзе, і ў маленькай вёсачцы, але паводзіны яго, характар, адносіны да жыцця і людзей застаюцца нязменнымі.

наватарства гэтых выдатных твораў, зрабіць іх творамі для ўсіх, настольнай кнігай нашага сучасніка. Патрабуе ўдакладнення і шырока распаўсюджана думка пра незавершанасць многіх раманаў Чорнага. Хоць умовы жыцця пісьменніка ваеннай пары сапраўды былі неспрыяльнымі для нармальнай працы над буйнымі эпохічнымі творамі і ён шмат і цяжка хварэў («...Божа, напішы за мяне мае раманы, хіба так маліцца ці што?»), ступень незавершанасці яго ваенных твораў, я перакананы, яўна перабольшана.

Гаворачы пра велізарнейшы ўклад Чорнага ў беларускую літаратуру, хацелася б таксама сказаць пра шматграннасць таленту пісьменніка, разнастайнасць яго творчай і грамадскай дзейнасці. Дасягненні Чорнага-раманіста міжвольна засланяюць зробленае ім у іншых галінах творчай працы. А між тым вопыт гісторыі літаратуры дае багата прыкладаў таго, што паспраўдзіма буйны талент адволькава поўна выяўляе сябе ў розных жанравых формах. І Кузьма Чорны быў не толькі выдатным раманістам, але і выдатным драматургам, публіцыстам, нарысістам, перакладчыкам. Ён з поспехам выступаў і як літаратурны крытык. Чорнага-крытыка цікавіла шырокае кола праблем — творчы метад, светапогляд, традыцыі і наватарства, суадносіны нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў літаратуры, пісьменніцкае майстэрства, рост творчых кадраў.

Вялікія намагання прыкладаваў Чорны, каб узняць мастацкі ўзровень беларускай драматургіі. Шмат выступаў ён у друку па пытаннях тэатра. Пыра Чорнага належыць шэраг выдатных перакладаў з рускай, украінскай, грузінскай моў.

Сучасны чытач, асабліва маладога веку, мае досыць прыблізнае ўяўленне аб грамадскай дзейнасці Кузьмы Чорнага. А між тым аўтар «Верахнёвых нацхэй», «Бацькаўшчыны» на працягу ўсяго творчага жыцця браў самы чыны ўдзел у літаратурна-грамадскай працы, часта выступаў на літаратурных вечарах, выязджаў у многія гарады краіны, быў паўнамоцным прадстаўніком рэспублікі на многіх усеаюзных форумах. Палымянае публіцыстычнае слова Кузьмы Чорнага мужна гучала ў дні мірнай стваральнай працы і ў суровую пару ўсенароднага выпрабавання. Яно і сёння не страціла свайго значэння.

Далейшае вывучэнне спадчыны, прапаганда твораў Кузьмы Чорнага — была і застаецца пачэснай задачай беларускай крытыкі, літаратурназнаўства, усіх шматлікіх прыхільнікаў таленту гэтага выдатнага мастака слова, вялікага нацыянальнага пісьменніка, вернага сына беларускага народа.

Міхась МУШЫНСКІ.

Старая вёска змянілася, адыходзіць, можна сказаць, адышла. І сёння мы з радасцю і гордацю гаворым як аб прагрэсіўных з'явах і пра урбанізацыю, і пра збліжэнне горада і вёскі. Толькі за апошнія дзесяцігоддзі ў вёсцы адбыліся вялікія змены, і ў першую чаргу — пазітыўныя. І вынік гэтых пераменаў пацвярджае той факт, «што ў апошнія гады пачалося скарэчэнне адтоку сельскага насельніцтва ў гарады. Скажам прама — гэта доўгачаканы працэс, і цяпер ён стаў рэальнасцю» — адзначалася на кастрычніцкім (1984 г.) пленуме ЦК КПСС.

Настаў час новых твораў пра вёску, час новага экалагічнага героя, стваральніка ноасферы. Вёска павінна стаць у літаратуры не толькі месцам вяртання і пакланення марнатраўнаму сыноў, як было ў асноўным дагэтуль, а жывым паўнакроўным арганізмам, якім яна і ёсць на самай справе.

У мінулыя нядзелю зноў жылі прыгожымі ўзгоркі маладзечанскай зямлі, што знаходзіцца паруч з Ракуцёўшчынай. — у чарговы раз па ініцыятыве Мінскага абласнога краязнаўчага музея і Літаратурнага

каў ён свае ідэалы, а да мінулага заўраўся, бо яно дазваляла адчуць сілы народныя, зразумець, на што здатны родны народ. І М. Ермаловіч, і навуовец з Вільнюса Л. Луцкевіч, і студэнтка Вільнюска-

У РАКУЦЁЎШЧЫНУ, ДА БАГДАНОВІЧА

музея Максіма Багдановіча тут праходзіла свята паэзіі, прысвечанае памяці слаўнага сына Беларусі, аднаго з выдатнейшых славянскіх паэтаў Максіма Багдановіча.

Чуюцца заклікальныя гуні сурмы. Як і ў сівай мінуўшчыне, непаўторная мелодыя яе бы паведамляе: людзі, спытайцеся, абудзецца важная падзея. Гэта

га дзяржаўнага ўніверсітэта С. Рабкевіч, адзначаюць у сваіх выступленнях шматграннасць творчага даравання Багдановіча, падкрэсліваюць, як і іншыя прамоўцы, што талент яго належыць да сусор'яў першай велічыні.

Хораша ўпісваюцца ў свята выступленні ўдзельнікаў мастацкай самадзейнасці — вядомыя калектывы і выканаўцы

Лунае над наваколлем песня.

выступае вядомы музыкант-рэстаўратар У. Пузыня. Цясней становіцца вакол імправізаваанай трыбуны...

Да прысутных звяртаецца дырэктар Мінскага абласнога краязнаўчага музея В. Ляшко-віч. Мы, маладзечанцы, гаворыць ён, шчыра вітаем усіх, хто сабраўся тут, ля Максімавай крынічкі, каб прайсціся сцежкамі, якімі хадзіў паэт гэтым жа сонечным летам семдзесят чатыры гады назад.

Аматару літаратуры з Максімавым святам паэзіі вінуе адзін са старэйшых беларускіх паэтаў М. Луканін, які заўважае: «У добры дзень, у добрай мясціне сабраліся ўсе мы, каб добрымі словам успомніць аднаго з выдатнейшых паэтаў нашай неабсяжнай краіны». Гаворачы аб яркасці, самабытнасці таленту, прамоўца падкрэслівае, што паэзія Багдановіча знаходзіла водгук ва ўдзячных чытацкіх сэрцах заўсёды, бо зместам сваім напоўнена тымі турботамі, якімі жыў і жыве народ. У заключэнне М. Луканін раіць прысутным: «Любіце Багдановіча, чытайце Багдановіча, пашырайце сваё ўяўленне пра жыццё і творчасць Багдановіча і вы будзеце шчаслівымі!».

Прачулы радзі, прысвечаныя роднай зямлі, аднаму з лепшых сыноў гучаць з усняў вядомых беларускіх паэтаў А. Вярцінскага і Д. Бічэль-Заганетава, прадстаўнікоў маладзечанскага пакалення У. Магзо і Г. Тумаса. Іх вершы — таксама даніна ўдзячнасці таму, хто верыў у шчасліваю будучыню свайго народа.

Яшчэ некалькі гадоў назад С. Шушкевіч у горадзе Стары Крым, дзе пэўны час жыў Багдановіч, напісаў верш, які так і называў «Стары Крым». Сёння ён чытае яго тут, у багдановічэўскіх мясцінах.

Максім Багдановіч, заўважае гісторык і даследчык беларускай літаратуры, крытык М. Ермаловіч, бачыў жыццё ў трох яго вымярэннях — у сучасным, у будучым і ў мінулым. Сучаснасць для яго — родная стыхія, у будучыні шу-

прыехалі сюды, каб таксама выказаць сваю любоў да песняра, удзячнасць яму за тое, што прысвяціў сваё жыццё ўслаўленню бацькаўшчыны, быў паэтам, які жыў не толькі сённяшнім днём, а і глядзеў далёка наперад. Гучаць народныя песні і песні сучасных нампазітараў, творы класічнага рэпертуару, беларусія мелоды. Выступаюць ансамбль народных інструментаў Марнаўскага

Выступае Максім Луканін.

сельскага клуба, навуачны Маладзечанскай дзіцячай музычнай школы, педагогі Маладзечанскага музычнага вучылішча, самадзейныя артысты завода «Зеніт» з Вільскага раёна... Са сваімі песнямі, у якіх закрэпачаецца гістарычная праблематыка, знаёміць малады паэт — ён жа і аўтар музыкі — С. Саналоў.

Свята працягваецца... Свята паэзіі, песні... Маладзечанская зямля помніць паэта, помніць яго і ўсе, хто любіць літаратуру.

У гэты ж дзень да падножжа помніка М. Багдановічу ў Мінску былі ўскладзены кветкі. Л. БАТУРА. Фота М. МІНКОВІЧА.

ПАДАРЫЛІ БІБЛІЯТЭКУ

Па ініцыятыве старшын прывічнай арганізацыі добраахвотнага таварыства кнігалюбаў Вялікай Айчынай вайны № 1 Л. Кушынявай, якая працуе тут бібліятэкарам, і арганізатара пазакласнай і пазашкольнай выхаваўчай работы В. Шчамілявай вучні прынеслі з дому па кніжцы і атрымаўся бібліятэка ў 270 экзэмпляраў мастацкай літаратуры. Гэтую біб-

ліятэку перадалі ў дар Магілёўскаму шпіталю інвалідаў Вялікай Айчынай вайны.

Збор кніг мастацкай літаратуры праведзены таксама ў Кулікоўскай, Вішоўскай, Цяццінскай і іншых сярэдніх і васьмігадовых школах. Кнігі перададзены ў бібліятэку раённай бальніцы.

С. СЯМЕНАУ.

ПРЭМІЯ «РАДАВЫМ» А. ДУДАРАВА

Сакратарыят праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, налегія Міністэрства культуры СССР, прызіўму праўлення Усерасійскага тэатральнага таварыства падаялі вынікі чарговага этапу

(1983—1985 гг.) Усеаюзнага конкурсу на лепшую п'есу пад дэвізам «Герой і час». Сярод адзначаных другімі прэміямі і дыпламамі — п'еса Аллісела Дударова «Радавыя».

Васіль МАКАРЭВІЧ

Балада Дома ўрада

Молада вочы цвітуць,
Сэрца абмые радасць,
Калі ветэраны ідуць
Калонай ля Дома ўрада.

Дзеля каго ў навіну,
Хоць не хваліўся ні разу,
З падпольшчыкамі вайну
Прайшоў да канца ён разам!

Яшчэ і дасюль не забыў
Выстралаў хіжы пошчак.
І сам ён у горадзе быў
Самы найпершы падпольшчык.

Да сённяшніх светлых дзён
З памяці не сціраецца,
Вучыўся змагацца ён,
Вучыўся і канспірацыі.

Колькі ні схлыне год,
Хіба на міг забудзе,
Як чорны фашысцкі бот
Горад таптаў і брудзіў.

З болей п'якучым удзень
І ноччу, пры яснай поўні,
На дом ён суседні глядзеў,
Што каты зрабілі катойняй.

Дармо, што праменны Герб
З франтона збілі і здэрылі,
Таіліся Молат і Сярд
Паблізу пад цэглай і дэбрам.

І лапіны цымяны круг,
Для помсты святой усцешана,
На колькі ваколіц акруг
Свяціўся ўсё ж па-ранейшаму.

Быў светлы німб акурат
На стромкім будынку, увысі,
Падобны на цыферблат
Гадзінніка, што спыніўся.

Калі ўжо было няўсцёрп
І сілы ў каго не ставала,
Глыбасты Молат і Сярд
З яго наверх праступалі.

Ледзь перавёўшы дух,
Вязень з-за кратаў катойні
Глядзеў на світальны круг
З надзеяй нямой, паратоўнай.

І адступаўся боль,
І прыціхалі раны.
І боль ані тузаў больш
Ні вечарам, ні ўранні.

Ява ці дзіўны сон?
З грудзей вырываўся выдых:
Нікога з падпольшчыкаў ён
Нічым не запляміў, не выдаў.

Дом бачыў: пад вартай штыкоў
Праз лужын асеннія шыбіны,
Узняўшы голаў, ішоў
Падпольшчык мужа на шыбельню.

З-пад вісельні, басанож,
Кідаў кітам пры людзях:
— А перамога ўсё ж
За намі, ведайце, будзе!..

І Дом, хоць наводдаль быў,
Сцінаючыся, як і кожны,
Ягоны пагляд лавіў,
Пагляд развітальны, апошні.

Шугаў агністы каснік,
І, ўскінуўшы ўгору на ветры,
Каціўся долу цягнік
Дзесь на лясным кіламетры.

Нібыта пад грэбнямі хваль,
Чужынцаў—хапала абломкаў!
Кінатэатр хаваў,
Сабой накрывала сталоўка.

Родны брат перуну,
Паставіўшы сцены рубам,
Тол спрашаваны шпурнуў
Уверх ненавіснага Кубэ.

Гнеў вырываўся з-пад стрэх,
Рос, нібы дрэва,
з караня.
І Дом, як галоўны стратэг,
Рашуча глядзеў і няскорана.

З пушчай, што холад праймаў,
Дзе вораг вярсты не пройдзе,
Сувязь мацней трымаў,
Чым па прамому провадзе.

Калі ж паляцелі дамоў
Штандарты у зыркім пламенні,
Знішчыць,—загад аддало
Варожае адступленне.

Страх падганяў: хутчэй!
Спапелім, калі не скарылі!
Чуў, як да самых плячэй
Абклалі грывотныя скрыні.

З бліндажнае цёмнай нары,
Цягнуўся да вокан,
Тугімі вужамі шнуры
Усяго аплалі навокал.

Стаяў, нібы ў страшным сне,
Плавіў агонь у шыбах.
Здавалася, ледзь дыхне,
І—грымне п'якельны выбух.

Хоць і павек не счыняў,
У одум упаў ці забыўся.
Ачнуўся ён, ачуняў,
Як сцяг па-над ім забыўся.

З чырвоных малых каснікоў,
Ад шчасця, з слязой салянай,
Яго пры святле светлякоў
Ноччу шывалі сяляне.

Не ведаў пугач, ні сын,
Кугакаючы святанкам,
Што зблізку ён, з-пад Смалевіч,
Прымчыць у сталіцу на танку.

Радасці не стрымаць!
Хоць кулямі быў прастрочаны,
Дом Саўнаркома
з трыма
Франтамі абняўся тройчы.

...Узнесены ў неба сінь,
Суседзям высотным рады,
Вышэй ты дамоў усіх!
А як жа?
Ты ж — Дом урада!

Дзмітрый КАВАЛЁУ

Ветка

Ветка...
Зялёная Ветка.
Выпадала нам бачыцца рэдка.
Першы раз—
Калі нарадзіўся,
А другі раз—
Калі жаніўся.
Паблукаў я
Па свеце багата.
Ды цябе, дзе бываў я, няма там.
Мой бушлат—толькі знак былога.
Ці пазнаеш мяне пажылога?
Прыгасілі мяне падзеі.
Толькі ты адна маладзееш.
Што ў гады вайны пахавана,
Пад лістотай зялёнай схавана.
Заўважаю ў пяску рыжаватым
Лапу якара, хвост каната.
Раз паводка нябачанай сілы
Стараверскую прыстань змыла.
І цяпер веткаўчан ніколі
Стараверамі не называюць,
Толькі ў памяць былога, як колісь,

Да 70-годдзя з дня

Чай у сподачкі наліваюць.
Ды імя незвычайнае, рэдкае
У цябе нязменнае, Ветка.
У абдымках ракі і пожнай
Будзеш ты маладой і прыгожай.
У гаях не звядуцца птушкі,
Хвалі рэк будуць рыбу гушкаць.
Піянер, ногі звесіўшы, будзе
У віры краснапёрка вудзіць.
Я ж пры новай сустрэчы кароткай
Буду лысы і ўжо з барадой.
І салідны, і крышку сонны,
Ды душою чэрствам не буду.
Звонкай ластаўкай,
Майскім сонцам
Да мяне ты прыходзіш усюды.
Жыць не вечна
Пад поясам Млечным.
Твар у зморшчынах,
Часу сведках.
Ды шуміць па-вясноваму
Вечна—
Вечназялёная
Ветка.

А думаў я...

Маці маёй
Качырыне Іванаўне
А думаў,
Як убачу маці я,
Дык упаду да ног яе.
І вось
Сядзіба
Незабытая мая,
А вось і маці,
За плячыма штось.
Ідзе—
Калісьці крочыла хутчэй.

ТАКІМ ён помніцца, Дзіма
Кавалёў. Прыцішаны, нават
знарочыста сціплы... Пакуль
вы не закраналі ў гутарцы
чыёсьці паэтычнае імя або
не выказвалі свае меркаванні пра
новыя вершы, апублікаваныя ўчора ў
газете. Тады гэты маўклівы марак,
усім сваім выглядам падобны да міч-
мана, якому на некалькі гадзін удало-
ся «адпрасіцца» на бераг і якога не-

свайго сына. І ён не страціў там арга-
нічна паэтычнага адчування свету,
навакольнай прыроды, чалавечага ха-
рацтва... Дзякуй табе, Ветка!
Ён жа, між тым, бушаваў. Помню,
напрыклад, як Толя Вялюгін — ста-
лінградскі воін — аднойчы катэга-
рычна абвясціў такую максіму:
— Вядома, можна перакласці на
вершы і творы самога Герадота, ды
яны заставаліся б гісторыяй — мет-

дзе ў блізкай гавані чакае яго кара-
бель, рабіўся непазнавальным. Утрым-
ліваючы на вуснах ветлівую ўсмешку,
ён як бы «запальваў» новым агнём
вочы і пачынаў аргументаваць свае
 доказы, здзіўляючы слухачоў дастат-
кова глыбокай эрудыцыяй. З-пад каў-
няра ў яго сінега «марскага душа», на
галаве крыху гарэзліва ссунута да ву-
ха фуражка з «крабам», ногі расстаў-
лены, быццам пад ім — палуба... Ва-
яўнічы!
Пра што мы тады, у сорок шостым,
сорок сёмым, сорок восьмым, спрача-
ліся? Ды пра тое, «як гэта робіцца»,
пра літаратуру. Далучаліся да пэўных
«азоў», а рабілі выгляд, нібы нам ужо
штосьці добра вядома. Дзіма Кавалёў
— марак з Паўночнага флоту.
Журналіст. За плячамі ў яго, хлопца
з беларускага гарадка Ветка, — бая-
выя паходы і атакі на варожыя караб-
лі, паядынкі з «асамі» паветраных
сіл вермахта. Абстраляны чалавек.
І — літаратурна акрэслены ў сваіх
прыхільнасцях, гусце, патрабаваннях.
Дарэчы, сам факт, само месца яго на-
раджэння — Ветка! — надавалі Дзіму
гэткі паэтычны флёр: вершы такі ча-
лавец пісаць ну проста-такі народжа-
ны...
Ветка. Ад цябе колькі соцен і ты-
сяч кіламетраў да Мурманска, да Ар-
хангельска, да Палярнага, а ты выпра-
віла туды, на флот Сцюдзёнага мора,

рычнай мовай выказанай ці без мет-
ра...
І далей адстойвалася права на верш
толькі такой эмацыянальнай сітуа-
цыі або баладнай фабулы, што
«Інакш», прозай, не выявіш.
Мушу прызнацца, тады я не ведаў,
што А. Вялюгін аргументаваў сваю
думку спасылкай на Арыстоцеля. Дзі-
ма, быццам бы здагадаўшыся, што
супраць яго скарыстана «цяжкая ар-
тылерыя», рубіў рукой паветра і вы-
рыкваў:
— Дазволь тады спытаць, а што
такое «Слова...», як не гісторыя, ад-
чаканеная ў вершаванай мове? Ці не
гісторыя выдатныя гістарычныя і та-
кія бліскучыя «Скіфы» Блока? Няў-
жо не быў гісторыкам Аркадзь Куля-
шоў, складаючы строфы «Сцягу бры-
гады»? Паэт — летатсец часу. Толь-
кі ён па-свойму, зусім адметна запі-
свае ўражанні і роздум...
Магчыма, цяпер тыя спрэчкі вы-
глядаюць наіўнымі. У літаратуру ўсту-
палі людзі, прагныя да ведаў. Ды
толькі жыццёвы вопыт не дазваляў
нам прызнавацца, што мы нечага не ве-
даем пакуль што наогул або адкры-
ваем даўно адкрытыя ісціны, адначас-
ова запаўняючы паперу вершамі,
празаічнымі пасагамі, рэцэнзэнцкімі
слагізмамі. Дзіма Кавалёў часцей за
іншых з нас адкрыта спасылкаўся на
толькі што прачытанага Бялінскага

Мінск. Дом урада. 1985 г. Фота М. МІНКОВІЧА.

Цяпер старая,
Слабая зусім.
Сама з сабой гаворыць аб сваім.
Паклікаць?
Не,
Спалохаю яшчэ.
...Ды вось сама заўважыла.
Ужо,
Галлё забыўшы кінучу,
Не мяжой,
Па моркве і цыбулі напразці
Бяжыць-ляціць:
— Ах, божа, госьць які!
А я,
Бы чула сэрцайка маё,
Ужо даўно спышалася дамоў.
— Давай, матуля, паднясу галлё, —
І маці шэпча, плача:
— Сынку мой!
З бязважкім абярэмкам у руках
Каля пабітых плямамі бабоў,
Распытваю яе аб земляках,
Ці многа ёсць арэхаў і грыбоў.
А думай
У прыстрэляных снягах,
Калі жывы дадому я прыйду,
Слёз не саромячыся,
На віду,
Пры людзях,
Перад ёю
Упаду.

Я рос і гадаваўся на граніцы
Расіі,
Украіны,
Беларусі.
Таму ў мяне
Друзья,

або Мантэня. Здаралася, выклікаў
каго-небудзь з нас з рэдакцыйнага ка-
бінета на чацвёртым паверсе старога
Дома друку і «каля акна» чытаў вершы.
«Атрымалася?» — і на цябе вы-
праменьваюць светлае спадзяванне і
трывожную насцярожанасць Дзіма-
вы вочы. Бліскучыя. Вялікія. Стро-
гія. І надта ж шчырыя.

Ён ісаў пра тое, што хваліла яго
непаўторным характам або пякучым
драматызмам, і гэтае характава і гэты
драматызм ён павінен быў сам адчуць
Рэмінісцэнцый Дзіма не дараваў і ся-
ру. Магчыма, таму побач з літаратур-
нымі аднагодкамі паэт Д. Кавалёў вы-
глядаў не надта багатым колькасцю
на плён у сваіх занятках вершаскла-
даннем. Спашлюся на такі прыклад.
Колькі мы бачылі «дажджу» ў вер-
шах! І вясёлку, і гэтыя кроплі, што
сцякаюць з ялін і сасонак, і лужыны,
дзе адбываюцца белыя аблогі... Дзіма
заўважыў і «запісаў» свой, і ён уз-
рушае мяне і дагэтуль, быццам я зноў
на тым чацвёртым паверсе Дома дру-
ку слухаю, як

Ослепленный молнией на миг,
Рассыпной,
Зеленый,
Хлынул
Ливень...
И тугой ладонью каждый лист
Ловит капли, быстрее на ощупь.
И кусты, сгибаясь до земли,
В лужах кисти красные полощут.

Нават калі гэта — эцюд, дык ён
з тых, якія называюць вартымі жыва-
піснага палатна. Нават прыведзеныя
мною радкі дазваляюць адчуць, якое
панарамнае было паэтычнае бачанне
свету Д. Кавалёвым. Запачытаўшы
фарбы, інтанацыі, лірычную ноту ў
кагосьці ён не меў патрэбы. Вершы,
як кажучы, выпявалі ў яго пад не-
пасрэдным уражаннем быцця.

Было ў ягоным творчым абліччы тое,
што называюць часам рыцарскім.
Напрыклад, у канцы сарававых га-
доў сярод пэўнай часткі вершаскла-
даўнікаў стала модным «уступаць у
гутарку» з вялікімі папярэднікамі —
з Пушкіным, з Лермантавым, з Баг-
дановічам... Маўляў, як і ты, Аляк-
сандр («Міхал... Максім...»), я ван-
друю па свеце, як і ты заха-
хаўся на паўстанку, як і ты... Як
гнеўна і сумленна прагучаў кавалёў-
скі зварот да гэтых свавольных ра-
меснікаў ад паэзіі: «З Лермантавым
на «ты!» — назваў ён адно са сваіх
газетных выступленняў, дзе з усёй
слаі свайго тэмпераменту аберагаў
ад фамільярных наскокаў свяшчэнныя
імёны. І казаў «ля акна» пра тое, што
вось Маякоўскі, здаецца, зусім не га-
лантны паэт, а да Пушкіна звяртаўся
на «вы», затое Сяргею Ясеніну патрэ-
бна было выявіць сваю прагу славы
толькі праз «ты», і тады з'явіліся
славутыя радкі «Ты, Александр, был
повеса, как я, Есенин, хулиган...» І
гэта ўсё абгрунтавана маштабам асо-
бы і глыбінёй лірычнага пачуцця.

Такі ён быў, гэты няўрымслівы міч-
ман, заўсёды. Пазней беларускія па-

Сябры
І друзі.
Святло бяроз, калін святло
У крыніцы.
Агульныя ля статка пастухі.
Трохмоўныя паэтаў нашых рубрыкі.
І будзья на работу тры рэспублікі
Няўрымслівыя пэўні-жаніхі.
Тры пабрацімы:
Гомель,
Бранск,
Чарнігаў,
Лес партызанскі—
Ні канца ні краю.

І маці родная,
І маты родная,
І нэзка рідна—
Колькі добрых лікаў.
Славуціц Днепр з асілкам-пльціагонам.
Агульны шлях—
Бальшак цераз плаціну.
Ярыла—вобраз даўніны адзінай.
А сёння ў нас—пад зоркаю чырвонай.
Сваё—да кожнага народа мерка,
Нібы калін, бяроз святло ў крыніцы...
Я рады, што такімі ўсе граніцы
Убачыць сонца дружбы і братэрства.
Перакладу Мікола ЯНЧАНКА.

ЗГАДКА ПРА НАСТАЎНІКА

Дзмітрый Кавалёў. На VI Усеаюжанай
нарадзе маладых пісьменнікаў ён кіраваў
нашым паэтычным семінарам. Мяне здзі-
вілі дакладнасць вывадаў, глыбіня абагу-
льненняў, пільнасць позірку. Нікога з нас
ён не абмінуў, углядаўся і ўслухоўваўся
ў кожнага.

Мы былі розныя, непадобныя: ленын-
градзец Рыгор Закалюжны і сібірак Ана-
толь Гарбуноў, Яраслаў Яраш з Украіны,
Мікалае Дабіжа з Малдавіі. Іх імёны і
вершы я сустракаю ва ўсеаюжным дру-
ку. Прыслалі мне ў падарунак свае пер-
шыя зборнікі Фаіна Сталырова і Яраслаў
Яраш, а ў майго таварыша па пярэ-
надзю Пашкова ўжо выйшла кніга на ру-
скай мове ў Маскве. Настаўнік быў бы
рады за нас.

Ён настойліва паўтараў:
— Забудзьце, што вы настаўнікі, агра-
номы, рабочыя. Вы прыехалі сюды як
паэты, і ніякіх скідак на занятасць і за-
гружанасць быць не можа.

Скідак і не было. Затое былі падчас
нараканні маладых на залішнюю, як ім
здавалася, строгасць. Не ўсе разумелі,
што выклікана яна адным — жаданнем
бачыць нас сапраўдымі паэтамі.

зты, яго сябры і знаёмыя з Мінска,
сустракаліся з ім у Маскве, разам
вадзілі па краіне. Дзіма заставаў-
ся такім, якім ён уварваўся ў наш го-
рад юным мічманам. Прыцішаным,
пакуль размова коціцца па рэйках
чутак, анекдотаў, звестак, і шумным
(я сказаў бы нават, выбуховым) пры-
спрэчцы пра заповітнае, пра паэтыч-
ныя будні і святы. Святам жа для яго
былі і поспехі сяброў па пярэ. Хоро-
шая ягоная ўсмешка прамеціла со-
нечна, калі выпадала яму чытаць
знакаміты верш Кастуса Кірзенкі пра
палескіх хлапчукоў, якія мараць ва-
дзіць караблі і спяваюць матроскія
песні, пускаячы папярковыя караблікі
ў вясновых лужынах... «Зайздросчу!»
— прызнаваўся ён, і шчыры смех
рассыпаўся па калідорах, суседніх
пакоях. Дзімаў смех. Кавалёўскі.

Вайна таксама нягасна ззяла ў яго
вачах. І трымцела ваенная нота ў ду-
шы гэтага паэта. Нават калі ён пры-
гадвае бацьку, сельскага каваля, калі
ўспамінае маці... Вайна. Водгулле
першай сусветнай. Бліскавіцы грама-
дзянскай. І тая, на якой яму выпала
гартваць грамадзянскую і літара-
турную сталасць, — Вялікая Айчы-
ная...

Мне цяжка выбіраць якія-небудзь
асобныя радкі і строфы, каб перакан-
наць чытача ў мастакоўскай самабыт-
насці Д. Кавалёва, бо ён увайшоў у
маё духоўнае жыццё, калі так можна
сказаць, вершамі. І я чытаю сябрам і
знаёмым менавіта вершы — цалкам.
Дазволю сабе і на гэтых старонках
прывесці адзін твор Д. Кавалёва — з
ранніх, года прыблізна сорак шоста-
га. Прысвечаны радкі маці паэта Ка-
цярыне Іванаўне Кавалёвай.

А думал я,
Что как увижу мать,
Так упаду к ногам ее.
Но вот,
Где жмет роса,
В ботве стою опять,
Влазнику хвороста межой она несет.
Такая старая,
Невзрачная на вид,
Меня еще не замечая,
Вслух
Сама с собою говорит.
Окликнуть?
Нет,
Так испугаю вдруг.
...Но вот сама заметила,
Уже,
Забыв и ношу бросить на меже,
Не видя ничего перед собой,
Летит ко мне:
— Ах, боже, гость какой...

Ці трэба звяртаць вашу ўвагу на
тое, як кранае нас, былых франтаві-
коў, у кожнага з якіх было «сваё»
спатканне з бацькамі пасля вайны,
«свая» сустрэча з тым, што застава-
лася ў нас як краіна і свет нашага
дзіцінства. Ужо гэты ход небаналь-
ных і сапраўды ж зусім сумленных
слоў: «невзрачная... не видя ничего...
Летит ко мне...» — прызнанне ў та-
кім сыноўнім пачуцці, што «прозай»
гэтага не пераклазаць. Маці працяг-
вае:

А я,
Как сердце чуяло,

Так, настаўніку супрацьпаказана быць
добраўнім, тым больш настаўніку пачы-
наючых паэтаў. Я перананалася ў гэтым
на прыкладзе Дзмітрыя Кавалёва. Ён на-
тагарычна адмаўляў фальш, не цяпеў
альбомных прыгостаў і напышлівасці.
Яго паэтычны густ быў бездакорны.

Звычайна няўсмешлівы ауглаваты твар
яго рабіўся мяккім і працудым, калі ён
чытаў вершы: на семінары — чужыя, на
выступленнях — свае. Ён чытаў нягучна,
нібыта ўзважваючы сэнс, нібыта правя-
раючы гучанне кожнага слова.

Мать русская, отец мой
Белорус,
Я вновь, как в Киевской
Руси, один...

Беларускія карэнні ўснармілі талант
Дзмітрыя Кавалёва. Шмат гадоў пражыў-
шы ў Маскве, ён не забыў мовы свайго
дзіцінства, цудоўна чытаў на памяць ве-
ршы Багдановіча. А хто лепш за яго здо-
леў пераклаці творы Мележа?

Беларуская літаратура мела ў яго асо-
бе шчырага, сумленнага сябра. Памятаць
яго — наш чалавечы абавязак.

Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ.

В лесу
Еще с утра спешила всё домой...
Чулае матчына сэрца! Яно падганяе
маці на сустрэчу з сынам, хоць той
і не папярэдзіў пра тое, што вяртаец-
ца з вайны... Ён вымаўляе зусім не
тое, што рыхтаваўся сказаць ёй:

— Давай, мамуся, хворост понесу, —
И мать заплакала, шепча:
— Сыночек мой...
С охалкой невесомою в руках,
Близ почерневших пятнами бобов,
Расспрашиваю я
О пустяках:
— Есть ли орехи?
Много ли грибов? —
А думал —
Там,
В пристрелянных снегах,
Что если жив останусь и приду, —
Слёз не стыдись,
При людях,
На виду,
На улице пред нею упаду...

Драматызм светлага пачуцця, дыя-
лектычная супярэчлівасць «жадана-
га» і «рэальнага», трапяткая інтана-
цыя споведзі, — усё арганічна пера-
плецена ў гэтым цудоўным і строгім
вершы Д. Кавалёва.

У мяне ёсць любімыя творы паэта,
і я, перачытваючы іх, забываю пра
тое, што ён быў маім знаёмым, кале-
гам па журналісцкай працы. Быта-
вая і псіхалагічная назіральнасць,
рэалі вайсковага жыцця, дакладнасць
дэталей і штыроўх надаюць гэтым
творам характар як бы запісу ў дзён-
ніку. Паэтычна ж узрушанасць аў-
тара ўзімае большасць з іх на хвалю
высокага абагульнення, мастацкага
адкрыцця і нават сімвалічнага гучан-
ня. Прыведзены мною верш «А думал
я...», мабыць, сведчыць пра гэта да-
стацова пераканальна. Якая па-
стацку ўражліва пільна пачуцця, які
ёмсты вобраз гора і радасці, адчу-
вання непазбежных страт і духоўна-
га абнаўлення.

Так ён размаўляў з чытачом і са
слухачом. На палым стане ў калга-
се і ў матурным цэху трактарнага за-
вода, у студэнцкім клубе і ў лабар-
аторыях Акадэміі навук... А яго часта
запрашалі сапраўдныя аматары такой
паэзіі, такіх паводзін у паэзіі — пры-
цішаных і гучных. Ён трымаўся звы-
чайна строга. Не мог адмовіцца ад
добрай усмешкі ў куточках вуснаў і
зрабіцца зусім педантычна строгім.
Ды штосьці мічманскае, умоўна ка-
жучы, флюкае, як вецер за плячамі
вахценнага, адчуваўся ў ягонай по-
стаці. І нагамі ён як бы ўпіраўся ў
хісткую на марскіх хвалях і такую
надзейную палубу баявога карабля.
І здавалася, што тая «марская душа»
— белыя з сінімі палоскамі аквама-
рына і солі — прыкрывае яго грудзі.
А вершы яму падказвае яго сэрца,
якое помніць, як яго ратавала Дзіму
«в пристрелянных снегах» Запалар'я.
Цяпер яго імя ўпісана ў энцыклапеды-
і, а творчасць Д. Кавалёва — важ-
кія таленавітыя радкі франтавіка, без
якіх немагчыма ўявіць сабе паэтычны
летаніс вайны.

Барыс БУР'ЯН.

Даўні і шчыры сябра Белар-
усі і беларускай літаратуры
балгарскі паэт Найдзен Выл-
чаў зноў у нас у гасцях. Ён
прыехаў для ўдзелу ў двух-
баковай савецка-балгарскай су-
стрэчы перакладчыкаў, якая
адбылася ў Мінску. Найдзен
Вылчаў — аўтар больш два-
ццаці кніг паэзіі, заслужаны
дзялч культуры НРБ. За пера-
клады і прапаганду беларус-
кай літаратуры ў Балгарыі ён
узанагароджаны Ганаровай гра-
матай Вярхоўнага Савета БССР.
Прапануем увазе чытачоў но-
выя вершы паэта.

Найдзен Выхаў

Колас

Калі росток пшанічны
праб'ецца перкам тонкім
і стынь яго прыхопіць,
пасля засыпе снег—
не трывіць ён ні духу,
ні дыху, бо карэньчык
ужо ў зямлі — і смачна
ёй смочка грудзі ў сне.

Віхуры, хоць лютуюць, —
не вечныя. І ветры
з паўднёвых пералаў
зіме прарочаць скон.
Росток, вясну пачуўшы,
адразу ў рост памкнецца:
карэньчыкам — у глебу,
да сонца — каласком.

Яго калышучы доўга
ззялёныя прасторы,
і доўга вераценца
сваё прадзе ён там —
буйнее і цяжэе,
і цягне вусы ўгору,
пакуль урэшце голаў
не схліць долу сам.

Згінаючыся, шэпча
грудзям усохлым «дзякуй»
і аддае ўрачыста
свой залаты паклон —
той самай, ад якое,
той самай, да якое,
той самай, так, якая...
Што ж, колас — мудры ён.

Наказ

Ой, калядкі, свята-дзіва,
сына жонка нарадзіла —
і ў душы маёй святочна
тры званы звіняць адранку
і мне мала трох застолляў,
каб прапець вітанія песню
і наказ бацькоўскі мовіць:

— Раз на гэты свет прыйшоў
ты,
шмат чаго, мой сынку мілы,
ты ў жыцці сваім спаткаеш.
І таму ў дарожнай кайстры
побач з добрым, ветлым
словам
і кінжал хай будзе востры.
Пераходзіць рэчку станеш —
не забудзься паглядзецца:
ці ты сонечны, ці хмурны?
Шлях убачыш — запытайся
у яго: дзе ўсход, дзе захад —
і пайдзі святлу насустрач.

А застане дзесь змярканне
і на сіцілую вячэру
людзі добрыя запрасяць —
не пагрэбуй, помні, сынку:
хлеб за ўсіх на свеце большы.
Можна, ногі будзе блутаць
яр-трава — скасі касою.
Воўка стрэнеш — прынясі мне
скуру воўчую для ложка.
Птушанятка згледзіш долка,
што зляцела неабачна, —
пасады ў гняздо і дбайна
сцеражы, пакуль не скіне
перыну табе ў аддзяку —
для пісьма, што ты напішаў:
«Даражнёккая матулька,
дарагі і любы татка,
прывітанне вам ад сына!»

А ў адзін зімовы вечар
ты, як я цяпер, усклікнеш:
ой, калядкі, свята-дзіва,
сына жонка нарадзіла!
І так свету прадаўжацца.

Перакладу з балгарскай
Ніла ГІЛЕВІЧ.

Лідзіі АРАБЕЙ — 60

27 чэрвеня споўнілася 60 год вядомай пісьменніцы Лідзіі Арабей. З нагоды юбілею праўленне СП Беларусі накіравала ёй прывітальны адрас.

«Дарагая Лідзія Львоўна! У дзень Вашага нараджэння горача віншую Вас як вядомага беларускага празаіка, літаратуразнаўцу і публіцыста.

Вы належыце да паналення, чыё юнацтва аблаліла вайна.

Пасля вызвалення Савецкай Беларусі ад нямецка-фашыскай акупацыі Вы працавалі ў рэдакцыях раённай газеты, часопіса «Воіны» і маладзёжнай газеты «Чырвоная змена», пасля настаўнічалі ў школе, вучыліся ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце імя У. І. Леніна, абаранілі дысертацыю на ступень кандыдата філалагічных навук. Доўгі час працавалі ў выдавецтве «Беларусь», у рэдакцыі часопіса «Польмя».

Сорак гадоў мінула, як Вы ступілі на дарогу літаратурнай творчасці. Свае крокі рабілі спачатку як філолаг-даследчык і ірытык. Дзве змястоўныя манаграфіі належыць Вам — пра паэзю і рэвалюцыйнерку Цётку і пра публіцыста і празаіка Хвядоса Шынклера. Ад спасціжання пісьменніцай

лабараторыі майстроў слова творчай сцяжына павяла Вас у свет уласнага адрыва мастацкіх вобразаў на ніве прозы. Спачатку зборнік апавяданняў для дзяцей «Калібры», потым кніжкі сатыры і гумару «Кватэра № 3», аповесці «Мера часу», «Экзамен», «Ларыса», «На струнах буры», «Сярод ночы», «На другой зіме вайны». Так выгладаюць этапы станаўлення Ва-

шага таленту празаіка, аддадзенага перш за ўсё ўзнаўленню перажытага савецкімі людзьмі ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Раман «Іскры ў папалішчы» — шырокае палатно пра веліч савецкага патрыёта, закліканага загадам сумлення ісці на подзвіг у імя перамогі справядліваці, добра і святла, стаў культурна-навуковым у развіцці Вашага таленту. Следам з'явіліся кнігі прозы «Мне трэба ехаць», раман «Сузор'е Вялікай Мядзведзіцы» і адмысловая кніга «Паласа дажджу», у якой побач з аповесцю і апавяданнямі пра нашага сучасніка апублікаваны падарожныя нарысы — ўражанні, эсы пра героя Вялікай Айчыннай вайны генерала Карбышава, занатаванага гітлераўцамі. Свой юбілей Вы сустракаеце новымі творами прозы.

Дарагая Лідзія Львоўна! Горача віншуючы з днём нараджэння, жадаем Вам добрага здароўя на доўгія гады актыўнага творчага жыцця, плённага здзяйснення новых задум.

Супрацоўнікі «Літаратуры і мастацтва» таксама віншуюць юбілярку і жадаюць ёй поспехаў.

Алесь КУЧАРУ — 75

27 чэрвеня споўнілася 75 год вядомаму крытыку Алесю Кучару. У віншавальным адрасе СП Беларусі гаворыцца:

«Дарагі Алесь Еўелевіч! Беларускі пісьменнік горача віншуюць Вас, вядомага крытыка і драматурга, з 75-годдзем з дня нараджэння.

Працоўны шлях Вы пачалі наля шасцідзесяці год таму назад у Смалевіцкім райвыканкоме справаводам. Затым былі студэнтам Белгедтэхнікума, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Вышэйшага педагагічнага інстытута. Працавалі ў рэдакцыях рэспубліканскіх газет, на Беларускай радыё. Вучыліся ў Маскоўскім інстытуце гісторыі, філасофіі і літаратуры імя М. Г. Чарнышэўскага. У 1938—1940 гг. — старшы выкладчык Мінскага педінстытута імя М. Горькага. У час Вялікай Айчыннай вайны Вы — супрацоўнік фронтовага друку. З 1945 г. — намеснік галоўнага рэдактара газеты «Літаратура і мастацтва», пасля загадчык аддзела ў рэдакцыі «Настаўніцкай газеты», рэдактар дзяржаўнага выдавецтва БССР, літаратурны кансультант Саюза пісьменнікаў Беларусі, член сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі кінастудыі «Беларусьфільм».

Як літаратурны крытык Вы пачалі выступаць у друку ў 1928 годзе. На Вашым творчым

СЛОВА ДА ЮБІЛЕЮ

Адночы ў рэдакцыю газеты «Піянер Беларусі», дзе працаваў тады мой стрыечны брат Гаўрыла, літаральна ўляцеў рухавы, густакучаравы чалавек у акулярах, з ходу паздарукаўся за руку з братам, паціснуў, патрос і маю руку, адразу ж пачаў гаварыць пра вершы нейкага паэта, што былі надрукаваны ў піянерскай газеце. Адны вершы ён хваліў, другія ганіў, а ў заключэнне назваў аўтара тых вершаў паэтам тэле-навітым, якога трэба друкаваць, падтрымліваць, але і ву-

чыць. Калі ён усё гэта гаварыў, то не стаяў на месцы, а ўвесь час рухаўся, нібы вытанцоўваў тое, у чым хацеў пераканаць суб'яднага, сцвярджаў жэстам рук кожны свой сказ, кожнае слова. Вось з такой энергічнай рухавасцю, выразнымі ўпэўненымі жэстамі ён выступаў і з трыбуны на пісьменніцкіх нарадах, дзе потым мне прыходзілася бываць.

Калі ён выйшаў з пакоя, я спытаў у брата: «Хто гэта такі?» «Алесь Кучару», — адказаў брат. Прозвішча гэта было мне знаёма, пра яго я чуў, у школе

ТЭАТРАЛЬНЫЯ ДАЛЯГЛЯДЫ

ІХ ПЕРШЫ ДЫЯЛОГ

Такі прости і такі бяспэжны кантакт — паміж людзьмі. Кантакт акцёраў з глядачамі... А калі акцёры — будучыя, пакуль яшчэ студэнты-трэцякурснікі Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута? На сцэне Рэспубліканскага Дома работнікаў мастацтваў — эксперымент. Дзевяць юнакоў і дзяўчат, іх прадстаўляе педагог курса, народная артыстка БССР, дацэнт кафедры майстэрства акцёра З. Браварская. Кожнага Зінаіда Іванаўна характарызуе з усімі іхнімі недахопамі і вартасцямі, Здаецца, чым могуць уразіць залу гэтыя «птушаняты»? Аказалася ж, трэба толькі паверыць у зычлівасць залы, убачыць зацікаўленныя вочы — і адказаць гэтым зацікаўленым зычлівым вачам! І ўзнікнуць шчыры і прости чалавечы кантакт.

Дзве гадзіны доўжыўся такі дзівосны, кранальны дыялог акцёраў-пачаткоўцаў з глядачамі. Іх першы дыялог.

Вось пад «туш» уваходзяць у залу студэнты — энергічныя, перапоўненыя тымі пачуццямі і думкамі, якімі павінны заразіць

залу. Першую частку праграмы, прысвечаную 40-годдзю Вялікай Перамогі, пачынаюць Валянцін Салаўёў, Васіль Палявой, Барыс Чарняўскі, Ігар Клімовіч і Сяргей Яскевіч. У іх выкананні гучыць песні савецкіх кампазітараў вярніх гадоў. Далучаюцца дзяўчаты — Наталля Кліманова, Аксана Перавошкіна, Святлана Навуменка, Любоў Мартынава, выконваюць фрагмент літаратурнай кампазіцыі «Хатынь» — Іван і А. Перавошкіна — Джулія ва ўрыўку з «Альпійскай балады» паводле В. Быкава. Прываблівае іх бязмежная шчырасць існавання ў вобразах. Затым гучыць літаратурная кампазіцыя па п'есах і вершах В. Бергольц у эмацыянальным выкананні Л. Мартынавай.

Паказалі студэнты таксама ўрыўкі са спектаклю «Звычайны чужы», дзе занятая ўся група, «Дванаццатая ноч» В. Шэкспіра і «Дзёнік старых шлёпаняў» паводле твора Альвара Дэ Лаіглесія ў выкананні А. Перавошкінай і С. Навуменка, «Лаўка» А. Гельмана з Н. Кліманавай і В. Палявым. Вось іх наўная гарэзлівасць і бязмежная вера ў рэальнасць казак выклікае добрую ўсешку ў глядачоў. У наступную хвіліну зала гучна смеецца з камічна-саркастычных «усепераможных заваўнікаў». А вось глядачы разам з юнымі акцёрамі пранікаюцца болем Хатыні.

Дарагія мінуты ўзаемаарумення. Асабліва дарагія для акцёраў-пачаткоўцаў: гэта ж іх першы выхад «у людзі». Глядачы зычліва ацанілі абедзве праграмы, паказаныя студэнтамі ў Доме работнікаў мастацтваў. У другой праграме ўразіў трэнінг па тэхніцы сцэнічнай мовы, выкананы натхнёна, з фантазіяй. Разнастайнасць выступ-

вы А. Лазнявога, беларускую народную песню «Ці свет, ці світае».

Парадаваў песняй «Працы рэзервы — мы» хор прафесійна-тэхнічнага вучылішча № 97.

Прыемна, што ў гэтым заключным аглядзе-конкурсе былі прадстаўлены амаль усе жанры мастацкай самадзейнасці, — значны рэпертуар канцэрта заслужаны дзяля культуры БССР У. Таран. — Пашырыўся рэпертуар, узрасла колькасць удзельнікаў.

У. ЧАРКАСАУ.

ПРАВА НА ПРЫЗНАНННЕ

Літаратура пачынаецца з таленту, улюбённасці творцы ў слова, патрабавальнасці да сябе. Калі гэта, вядома, літаратура сапраўдная, высокая ідэйна-мастацкага гучання і сацыяльнага напуўнення, а не простае пісанне. І тут на першы план выходзіць яшчэ адна важная катэгорыя — працалюбства, здольнасць пераадолець і хвіліны няўпэўненасці, і моманты, калі неабходна не дзень, не два патраціць, адшукваючы матэрыялы, што потым дадуць права на першаадкрываццю. Здавалася б, усё гэта прайсёныя ісціны, ды кожны раз іх адкрываеш бы нанова, калі далучаешся да свету творчасці Лідзіі Арабей — шматграннага, у якім так цесна знітанавы між сабой мінулае і сённяшняе роднага краю, так адчувальна дыханне самога часу.

Нельга не здзіўляцца яе нястомнасці і апантанасці, яе жаданню сказаць аб тым, пра што яшчэ не гаварылі нішыя. Так было і ў пачатку п'яцідзесяціх гадоў, калі яна, маладая навукоўка, узялася за вывучэнне творчасці Цёткі. Хоць пра якое вывучэнне можна было гаварыць, калі амаль усё трэба было адкрываць упершыню? І факты з творчай біяграфіі паэтэсы, і шматлікія акалічнасці яе жыцця. Нарэшце, патрэбна было здзімухнуць пыл вульгарызатаў, які крануўся спадчыны паэтэсы. Сапраўды ўжо — даследчыцкая работа вялася. Карпатліва, напружана, калі пераварочваліся горы архіўных матэрыялаў, адбываліся сустрэчы з многімі людзьмі.

Манаграфічнае даследаванне «Цётка (Алаіза Пашкевіч)», хараха прагучала ў нашым літаратурнаму асяродку. Больш таго, яно падтурхнула Л. Арабей на далейшае вывучэнне жыцця паэтэсы. Нямнога-нямала, а дваццаць пяць гадоў аддала яна гэтаму. Пасля манаграфіі былі напісаны аповесці «На струнах буры» і «Стану песняй». Апошняя пабачыла свет у серыі

«Слава твая, Беларусь!», якая адрасуецца школьнікам.

Нават гэтых кніг дастаткова, каб гаварыць пра Л. Арабей як пра творца плённага мастакоўскага пошуку, аўтара, чый талент падначалены адной і важнай мэце — служэнню свайму народу і літаратуры. Але ж яны — толькі маленькая частка здзейснага пісьменніцай, якая з першых сваіх творчых крокаў і па сённяшні дзень не забывае, што найбольшы поспех прыходзіць да аўтара, здольнага заўсёды і ва ўсім заставацца самім сабой.

Гэтая самастойнасць узрадавала ў адной з першых аповесцей Л. Арабей «Экзамен», у якой востра былі закрануты пытанні навуковай этыкі. Малады вучоны Рыгор Сіліцкі, які ў апошні момант адмовіўся ад абароны кандыдацкай дысертацыі, прывабіў найперш сваёй сацыяльнай сталасцю, грамадзянскай сумленнасцю, чалавечай бескампраміснасцю. Блізкія да яго «Ларыса», геранія аднайменнай аповесці, народны засядацель Пазел Іванавіч («Ваўчкі»). У кагорце гэтых персанажаў адметнае месца займае Анатоль Малевіч — герой аднаго з апошніх твораў «На крыжавых пуцявінах». Цяжка паранены ў гады вайны, паралізаваны, ён знаходзіць у сабе сілы, каб застацца патрэбным грамадству.

Важкія набыткі Л. Арабей у адлюстраванні тэмы мінулай вайны. І ў рамане, і ў апавесцях, і ў шматлікіх апавяданнях прысутнічае тое, без чаго не можа быць напісаны значны твор аб суровых выпрабаваннях — маральны дух самога народа.

Нельга не адзначыць плённасць мастакоўскага пошукаў у рамане «Сузор'е Вялікай Мядзведзіцы», твор, які, думаецца, яшчэ не ацэнены належным чынам нашай крытыкай. Л. Арабей увагуе ў асноўным будзе сюжэты на матэрыяле, найбольш блізім ёй, расказвае

ВЫСТУПАЮЦЬ ПРАФЕСІЙНА-ТЭХНІЧНЫЯ...

У сталічным клубе імя Ф. Э. Дзяржынскага адбыўся заключны канцэрт агляду-конкурсу калектываў мастацкай самадзейнасці прафесійна-тэхнічных вучылішчаў Мінскай вобласці, прысвечанага 40-годдзю Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Высокае майстэрства паказа-

лі навучэнцы Маладзечанскага ПТВ-21 імя Ленінскага камсамола, якія выканалі ванальна-харэаграфічную кампазіцыю «Нам для шчасця патрэбна дружба» і музычна-харэаграфічную кампазіцыю «Раздайся, народ». Хараша калектыву гэтага вучылішча выканаў «Песню аб Брэсцкай крэпасці» У. Алоўнікава на сло-

рахунку кнігі артыкулаў «Вялікая перабудова» (1933), «Літаратурна-крытычныя артыкулы» (1953), «Аб мастацкай прозе» (1961), «Аблічча часу» (1971). У 1943 годзе выйшла Ваша кніга нарысаў «На партызанскай зямлі». Вы і сёння адзін з актыўных даследчыкаў беларускай літаратуры, выступаеце ў друку па надзённым пытаннях развіцця літаратурнага працэсу.

Шырока вядомы Вашы п'есы «Заложнікі», «Гэта было ў Мінску», «Неспанойныя сэрцы». Вядомы Вы і як кінасцэнарыст. Фільмы, пастаўленыя па Вашых сцэнарыях «Чырвонае лісце» (разам з А. Куляшовым), «Гадзіннік спыніўся апоўначы» (разам з М. Фігуроўскім), «Лісты да жывых», «Усходні калідор», палюбіліся мільёнам глядачоў і ўвайшлі ў гісторыю кінамастацтва нашай рэспублікі.

Ваша літаратурная і грамадская праца высока ацэнена Саветамі ўрадаў — Вы ўзнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны» і медалямі.

Жадаем Вам, дарагі Аляксандр Еўлевіч, добрага здароўя, шчасця, новых поспехаў у творчай працы.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтых цёплых пажаданняў.

вывучаў беларускую літаратуру па падручніку, аўтарам ці сааўтарам якога быў Аляксандр Кучар, сустракаў яго прозвішча ў газетах і часопісах.

З таго часу — а гэта быў прыкладна трыццаць чацвёрты год — я асабіста і знаёмы з Кучарам. Вучыўся я тады ў хіміка-тэхналагічным тэхнікуме, а паколькі цікавіўся літаратурай і сам нешта спрабаваў пісаць, то часта наведваў розныя літаратурныя вечары, нарады, што адбываліся ў Доме пісьменніка або ў рэдакцыях газет, сустракаўся там з Аляксем Кучарам, меў з ім гутаркі і значныя для мяне, галоднага студэнта, выгоды: нярэдка я аказваўся ўдзельнікам вярчэрні ці абеда,

якія наладжваў Аляксандр Еўлевіч.

Трэба сказаць, што наблізіцца да яго, увайсці ў яго акружэнне імкнуліся многія маладыя літаратары і студэнты; і не толькі, каб атрымаць літаратурныя парады, а для таго, каб і паабедваць за яго кошт. Аляксандр Еўлевіч не скупіўся, збіраў нас, маладых, і веў у сталовую.

Такое вольнае знаёмства працягвалася да канца трыццаціх гадоў і аднавілася толькі ў шасцідзясятых, калі я вярнуўся ў Мінск.

Аляксандр Кучар зрабіў нягледзячы на нашай літаратуры і культуры. Ён напісаў шэраг літаратурнакрытычных кніг, шмат рэцэнзій і артыкулаў друкавалася ў перыядычных выданнях. Але самае, бадай, значнае зроблена ім у драматургіі і кінадраматургіі. Можна без перабольшвання сказаць, што яго п'есы «Заложнікі», «Гэта было ў Мінску» з'яўляюцца здабыткам нашай беларускай драматургіі. Гэта былі адны з першых твораў, у якіх паказаны яркія старонкі летанісу гераічнай барацьбы беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

А якой папулярнасцю карыстаўся ды і цяпер карыстаюцца фільмы, пастаўленыя па сцэнарыях Аляксандра Кучара: «Чырвонае лісце» (напісана разам з А. Куляшовым), «Гадзіннік спыніўся апоўначы» (разам з рэжысёрам М. Фігуроўскім), «Лісты да жывых», «Усходні калідор».

Добрае слова можна сказаць і пра большасць яго літаратурнакрытычных прац, напісаных у пасляваенны перыяд. За гэты час ён выдаў кнігі «Аблічча часу», «Аб мастацкай прозе»

і інш. У гэтых кнігах аўтар з добрым крытычным густам, даказна і навукова-дасведчана аналізуе творчасць К. Чорнага, З. Бядулі, М. Лынькова, А. Куляшова, М. Танка, І. Пташнікава, І. Чыгрынава і іншых пісьменнікаў. Асабліва выдзяляюцца з гэтых прац артыкулы пра праэзію Аркадзя Куляшова, з якім Кучар доўгія гады меў блізкае знаёмства.

Зусім нядаўна ён выступіў у друку з рэцэнзіяй на новы роман І. Пташнікава «Алімпіада», прааналізаваўшы яго на высокім прафесійным узроўні.

Крыху спыніўся на некаторых старонках яго жыццяпісу. Час фарміруе асобу, стварае яго біяграфію. Біяграфія Кучара падобна на біяграфію яго ровеснікаў, на долю якіх выпала быць сведкам і ўдзельнікам вялікіх падзей: грамадзянскай вайны, сацыялістычнае будаўніцтва, Айчыннай вайны. Пра сваё дзяцінства ён успамінае з горьчучу: беднасць, голод, смерць блізкіх, беларуская акупацыя.

Аляксандр Кучар — удзельнік вайны. Служыў ён у рэдакцыях франтавой і армейскай газет. Пасылаўся ў партызанскую брыгаду «Бацькі Міная». Знаёмства з партызанскім жыццём, баявымі дзеяннямі дало магчымасць Кучару напісаць і выдаць у сарак трэцім годзе кнігу «На партызанскай зямлі» і п'есу «Заложнікі».

Пра літаратурнае жыццё даваенных гадоў ён так піша ў сваёй біяграфіі: «Амаль трыццаць гадоў я займаўся літаратурнай крытыкай, удзельнічаў у літаратурных баях». А баі ў той час сапраўды вяліся. Творчы саюз раздзіралі груповыя, пільны, аб'яднанні. Час быў склада-

ны, супярэчлівы, кожная групоўка лічыла сябе самай праведнай, кожная свярджала свае ідэі, крэда, тэорыі. І калі цяпер знаёмішся з выданнямі таго часу, здзіўляешся той нездаровай абстаноўцы ў літаратурным асяроддзі: хто толькі чаго і пра каго ні пісаў! Не ўхіляўся ад гэтых баталій і Аляксандр Кучар. Цяпер, праз пяцьдзесят з лішнім гадоў, з вышыні нашага часу тыя баталіі здаюцца нам прымітыўна-смешнымі, хоць, бясспрэчна, шмат яны нарабілі шкоды.

Узрост Аляксандра Кучара лічы-

ца вечарам жыцця. Што ж, сапраўды, век немалы — семдзесят пяць гадоў пражыта. Але ж вечар бывае ў многіх самым плённым, калі менавіта ў гэты час і ствараецца лепшае, адметнае ў творчасці. Аляксандр Еўлевіч — аптыміст па характары, чалавек энергічны. Ён працуе прадукцыйна. У яго на рабочым сталё новае кнігакрытыкі, новыя п'есы, кінасцэнарыі. І ў яго вялікія планы на будучае.

Дык няхай здзейсніцца планы і напішацца самае лепшае.

Васіль ХОМЧАНКА.

ТЭМА — ПОДЗВІГ

З п'есамі Аляксандра Кучара я пазнаёмілася ў канцы вайны.

Да вайны я чула яго імя, ведала, што ён літаратурны крытык. У 1944 годзе ён быў у ваеннай форме і цікавіўся падзеямі, якія адбываліся ў невялікім асабліку на вуліцы Энгельса, дзе быў знішчаны гітлераўскі кат Вільгельм фон Буга.

Знаёмячыся са мной, малады тады ваенны журналіст Аляксандр Кучар раскажаў, што ў 1942 годзе пабыў у партызан Мінска Пліпавіча Шмырова на Віцебшчыне і напісаў п'есу «Заложнікі» аб трагічнай гібель дзяцей Бацькі Міная. П'есу, якую тады паставіў тэатр імя Янкі Купалы, я не бачыла, меркаваў аб ёй не магла. І таму да намеру Аляксандра Кучара напісаць драматычны твор аб выкананні падпольшчыкамі Мінска прысуду над гітлераўскім катом аднеслася стрымана. «Няхай паспрабуе», — падумала я і трохі расказала, як гэта было здзейснена.

Пісалася п'еса «Гэта было ў Мінску» доўга і была яна пастаўлена на сцэне тэатра імя Янкі Купалы ў канцы 1948 года. На прагляд спэнтаня былі запрошаны ўдзельнікі падполля, у тым ліку і я. Прагляд я застала не зусім задаволеная. Змя-

ніўшы імёны герояў, аўтар не стаў дакументальна перадаваць падзеі, а дазволіў сабе нафантазіраваць некаторыя сцэны. Па гэтым жа шляху пайшоў аўтар разам з рэжысёрам М. Фігуроўскім, ствараючы фільм «Гадзіннік спыніўся апоўначы».

І хоць фільм меў поспех у глядача, я і цяпер, выступаючы разам са сцэнарыстам перад паказам кінастужкі моладзі, падкрэсліваю, што хацела, каб фільм быў больш блізка да сапраўднасці, да таго, як гэта было ў жыцці.

Пасля заканчэння вайны Аляксандр Кучар вярнуўся да сваёй крытычнай работы, але тэма патрыятызму засталася асноўнай у яго драматургічнай дзейнасці. Ляшчэ і цяпер, амаль праз трыццаць гадоў, на экраны ніно і тэлебачання ідзе фільм «Чырвонае лісце» — пра героя барацьбы ў былой Заходняй Беларусі. Сцэнарыў гэтага фільма напісалі А. Куляшоў і А. Кучар. Аляксандр Кучар прымаў удзел у стварэнні іншых фільмаў пра Мінскае падполле, пра партызанку Веру Харужую.

Аляксандру Кучару семдзесят пяці гадоў. Пажадаем яму і далей заставацца верным тэме, якой прысвяціў больш за сарок гадоў.

А. МАЗАНІН.

Герой Савецкага Саюза.

ленню надалі паэма У. Маякоўскага «Добра!» ў выкананні Б. Чарняўскага і С. Навуменка, маналог Клеапатры Б. Шоу, тэмпераментна прычтані Л. Мартынавай, маналог Лапахіна з «Вішневага саду» А. Чэхава ў выкананні В. Салаўёва, маналог Малыша з «Зацюканнага апостала» А. Макаёнка, пераканаўча выкананы А. Перавошкінай. Ажыўлена прынялі глядачы «Усмешкі розных шыротаў», дзе студэнты паказалі сваё ўменне ў валоданні рознымі акцэнтамі: польскім, італьянскім, грузінскім і г. д.

Цёплыя апладысменты — удзячнасць глядачоў акцёрам-пачаткоўцам. І педагогам таксама: Зінаідзе Іванаўне Браварскай, кандыдату мастацтвазнаўства, дацэнту кафедры майстэрства акцёра Але Аляксанд-

раўне Шагідзевіч і іншым. Іскра творчасці, запаленая педагогамі, разгарэецца ў чужых душах. Усе, хто пабачыў тыя студэнткія праграмы, спадзяюцца: расце дастойная змена майстрам сцэны старэйшага пакалення. У сваю чаргу, Рэспубліканскі Дом работнікаў мастацтва мае намер шырэй далучаць да сваіх мерапрыемстваў студэнтскую моладзь, мэтанакіравана вешці работу з будучымі акцёрамі, часцей прадастаўляць ім сцэну.

А. МІХАЛЬЦОВА,
намеснік дырэктара Рэспубліканскага Дома работнікаў мастацтваў.

На здымках: 1. Маналог Малыша з «Зацюканнага апостала» ў выкананні А. Перавошкінай. 2. Група трэцякурснікаў ВДТМІ. 3. На сцэне В. Чарняўскі. Фота Р. МАЛІШКЕВІЧА.

НА ТЫМ ВЕКАПОМНЫМ ДОСВІТКУ

Яшчэ далёка не ўсе дакументы тады былі знойдзены і вывучаны; яшчэ заставаліся невядомымі імёны людзей, якія першымі сустрэлі ворага тут, у цытадэлі над Бугам, на досвітку таго чэрвеня сарак першага года, што ўпісаны ў памяць народную, у летаніс вайны — ян дзень першы... Мінала пяць гадоў пасля нашай Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне, і купалаўскі тэатр разам з драматургам К. Губарэвічам у кастрычніку 1950 года запрашаў на прэм'еру незвычайнага спектакля — «Цытадэль славы»: мастацкае адлюстраванне гераічнага подзвігу абаронцаў Брэсцкай крэпасці на падставе пакуль што вельмі абмежаваных дакументальных звестак. Фактычна так пачалося вобразнае спасціжэнне незабыўнай эпапеі, якая цяпер мае не адно толькі мастацкія, а і гісторыка-тэарэтычныя, навуковыя, строга дакументальныя, мемуарныя пасведчаны і даследаванні, на падставе якіх само слова «Брэст» адразу ж адгукаецца ў чытача і глядача змястоўнымі асацыяцыямі. Чэрвеньскім ранкам калі Брэста завязаліся баі, дзе сутынуліся выдатна падрыхтаваныя злучэнні гітлераўскага вермахта і разрозненыя групы вайсковых часцей Чырвонай Арміі, Рабоча-Сялянскай Арміі Краіны Саветаў. Тут у першы ж тыдзень вайны нямецкія генералы

адчулі моц супраціўлення і тую сілу непахіснай вернасці Радзіме, якая вяла ў няроўныя схваткі чырвонаармейцаў крэпасці над Бугам і абцяла перамогу савецкаму народу.

У рэжысёрскім вырашэнні і ў акцёрскім выкананні роляў «Брэсцкай крэпасці» К. Губарэвіча тэатры імкнуцца да эпічнага маштабу ў адлюстраванні бяспрыкладнай мужнасці абаронцаў цытадэлі. Найбольш ярнае ўвасабленне гераічнай драмы атрымала на падмостках Брэсцкага абласнога драматычнага тэатра імя Ленінскага намасола Беларусі ў 1953 г. Спектакль, як вядома, быў паказаны ў Крамлі ў Маскве і захоўваўся ў рэпертуары амаль трыццаць гадоў. Неаднаразова звярталіся да п'есы К. Губарэвіча тэатры РСФСР і іншых братніх

рэспублік. Сёлета 40-годдзю Перамогі над гітлераўскай Германіяй гэты спектакль прысвяціў Днямбульскі абласны драматычны тэатр у Казахстане (рэжысёр У. Перуноў, у галоўных ролях народныя артысты РСФСР В. Туманаў, заслужаны артыст КазССР П. Чарамісін, артысты Я. Яфрэмаў, В. Забелін, В. Бялецкая і іншыя). Абласная газета ў Днямбуле «Знамя труда», рэцэнзуючы прэм'еру, адзначае: «П'еса пастаўлена на сцэне як паэтычная мужная легенда... Жыць, відаць, на падмостках абласнога тэатра такі спектакль будзе доўга, раскажваючы пра гераізм і стойкасць савецкіх воінаў».

На здымку вы бачыце адзін з эпизодаў спектакля ў горадзе Днямбуле.

К. ТУР.

ПАСТАЎЛЕНА Ў БАЛГАРЫІ

Для драматычнага тэатра імя Рача Стаянава, што ў горадзе Габрава, гэты сезон быў асабліва значнальным: калентуў першы ў Балгарыі паставіў п'есу Аляксандра Дударова «Радавыя». Пастаноўка ажыццэўлена пад кіраўніцтвам галоўнага рэжысёра Цэнтральнага тэатра Савецкай Арміі заслужанага дзеяча мастацтваў РСФСР Юрыя Яроміна. Гэтым спектаклем быў адкрыты сезон, з гэтым спектаклем тэатр удзельнічаў у традыцыйных святках савецкай драматургіі ў балгарскім горадзе Пазарджык.

У Габраве я ў другі раз меў магчымасць працаваць з балгарскімі акцёрамі, — гаворыць рэжысёр-пастаноўшчык Ю. Яромін. — І канчаткова перана-

наўся, што балгарскі народ — народ артыстычны, музычны, пластычны; ён валодае «нервам» суперажывання. Гэтыя якасці — з самых значных вартасцей балгарскіх акцёраў. Увогуле, сустрэча з імі назаўсёды застаецца ў маёй памяці, а ў маёй творчай біяграфіі гэта будзе адзін з самых светлых момантаў.

Мы не хацелі паставіць мемуарныя спектакль. Мы спрабавалі паглядзець на падзеі апошніх дзён вайны вачамі сучаснікаў. Для нас у гэтай п'есе шмат адкрыццяў. Мы спрабавалі паказаць не толькі, як вявалі людзі, і, пралюлючы чужд гераізму, ішлі да Дня Перамогі, але і як вайна ўплывала на людзей, як раскрывала

іх чалавечыя якасці, як пралюлючы духоўныя і маральныя вытокі ў чалавеку.

«Радавыя» А. Дударова набылі сцэнічнае жыццё яшчэ на некалькіх сцэнах Балгарыі, але работа Габраўскага тэатра стала прыкметнай падзеяй у культурным жыцці краіны. Яна раскрыла ўсе лепшыя бакі драматургіі і выявіла адзінства балгарскай эмацыянальнасці і беларускай душэўнасці. Для акцёраў гэта п'еса была сур'ёзным выпрабаваннем, і вынікі прынеслі ім творчае задавальненне.

У галоўных ролях заняты маладыя выканаўцы, іх ансамбль журы свята савецкай драматургіі назвала «выдатнай пяцёркай». Рэжысёр аўтара і сваіх герояў, яны паверылі не пасрэднасці драматургічнага матэрыялу, адчулі сабе далучанымі да вялікіх падзей стагоддзя.

Венета ГЕОРГІЕВА, г. Габрава.

Я Е СЛОВА, яе трывогі і спадзяванні, кароткія радасці, туга і пяшчота, нязломная воля, любоў і пахуці праз многія дзесяцігоддзі зноў ажылі ў нашым горадзе. Тут яна апантана ратавала жыццё свайго аднадумца, каханага і друга, тут яе творчае гарэньне стала сапраўдным подзвігам. Яна тут была на золку нашага стагоддзя, з 7 студзеня па 4 сакавіка 1901 года.

Леся Украінка — Ларыса Пятроўна Касач у гэтыя чэрвеньскія дні вярнулася ў Мінск, у сваю несмяротную маладосць, лірычная і непакісная, гордая

У Мінску заканчваецца гастролі Кіеўскага дзяржаўнага акадэмічнага рускага драматычнага тэатра імя Лесі Украінкі. Яго надзіва стракатая рэпертуарная афіша, дзе побач — імёны А. Чэхава і В. Урублеўскай, Ф. Дастаўскага і Э. Дэ Філіпа, А. Астроўскага і П. Заграбелнага, А. Уайльда і Н. Сямёнавай — прывабіла на спектаклі кіюўлян шматлікіх і самых розных людзей. Гледачы мелі магчымасць адчуць атмасферу «Вішневага саду», створаную вядомым украінскім сцэнографам Д. Лідэрам, параўнаць меркаванні пра акцёрскія работы ў гэтым спектаклі, выказаныя маскоўскай крытыкай, з непасрэднымі сваімі ўражаннямі. Або параўнаць «Філімену Мартурана», пастаўленую ў Кіеве, з гэтым жа творам на коласаўскай сцэне. Ці крытычным вокам глянуць на сцэнічнае аблічча героя (герані) цяпершняга часу... Гастролі — добры выпадак павітаць гасцей, парадавацца іх мастацтву, а пра нешта і паспрачацца.

Сваімі ўражаннямі дзеліцца з чытачамі «ЛіМа» паэт С. Грахоўскі, антрыса З. Браварская, літаратуразнавец І. Шаблюўская.

пошуку і пераканаўчасць.

У спектаклі — толькі факты і дакументы з першакрыніц. Вось праз туманную смугу часу ўзнікае дзесяцігадовая Ларыса Касач са сваім першым грозным вершам «Надзея», звернутым да зняволенай рэвалюцыянеркі, роднай цёткі Алены.

Вельмі арганічна па-украінску гучаць у спектаклі вершы, радкі з лістоў, урыўкі з «Лясной песні», народныя спевы. Яны ўзбагачаюць і расквіцваюць спектакль, напаўняюць асаблівым водарам і каларытам, шчыра і пераўвасабляюць праўду часу, месца і характараў герояў.

Вось Леся развітваецца з маці — украінскай пісьменніцай і выдаўцом Аленай Пчылкай, супраць яе волі выпраўляючыся ў Мінск ратаваць свайго супольніка па барацьбе, дарагога ёй і каханага Сяргея Мяржынскага. Акцёр Леанід Бакштаў стварыў абаяльны вобраз гэтай «фанатка марксізма», нясе караня сухотамі і паліцыйнай рэвалюцыянера і самага дарагога для Ларысы Пятроўны чалавека. Верыш кожнаму слову і жэсту.

Дакладна ўвасоблены І. Бунінай вобраз маці Лесі Украінкі, Л. Кадачнікавай — Вольгі Кабылянскай, Н. Дасэнка стварыў абаяльны штрыхавы партрэт Івана Франка. Вялікі Камяяр першы гучна заявіў, што «З часоў Шаўчэнкаўскага «Пахаванне ды ўставайце, кайданы першце» Украіна не чула такога дужага, гарачага і паэтычнага слога, як з вуснаў Лесі Украінкі».

Я даволі грунтоўна вывучыў усе крыніцы, звязаныя з жыццём і творчасцю Лесі Украінкі, і да вялікай радасці нідзе ў спектаклі не заўважыў нават намёку на фальш, «тэатральнасць», няшчырасць або падробку пад праўду. Кожная рэпліка — дакладны дакумент, цытата з ліста, верша, паэмы, успамінаў сучаснікаў, з філёрскага дапосу, паліцыйскай «справы», артыкула вернападданіцкага «Кіюўляніна» гучаць праўдзіва і пераканаўча.

На празрыста-светлым фоне, поўным святла і ўзнёсласці, у сцэнаграфіі Д. Лідэра, цёмныя

сілы рэакцыі нагадваюць зграю хіжых груганоў. Яны налятаюць у жалобных сурдутах і кацяляках і механічнымі галасамі бубняць чыноўніцка-пракурорскае кручкатворства ў патэтычным стылі Пабеданосцава. Перад спакойным і велічным духам кволай Ларысы Касач і нязломнай Лесі Украінкі гэтая пахавальная чыноўніцкая чарната блякне, няме, губляецца і знікае. Знікае перад сілаю народа, што загарыў вуснамі сваёй абранніцы, дачкі і прарока. У іх непарыўная сувязь: Леся ўсё часцей вяртаецца да вытокаў сваёй паэзіі, свайго натхнення — на сцэне гучаць палескія песні і легенды, навагоднія калядыкі і з'яўляюцца самыя паэтычныя вобразы Маўкі. Пераўвасабленне Ады Мікалаеўны Рогоўцавай у юную казачную чараўніцу, паветрана лёгкую, квіцістую і імклівую, як сама вясна, здзіўляе і зачароўвае паэтычнасцю, поліфанічным майстэрствам выдатнай артысткі.

Ад першага да апошняга слова, гуку, жэста, святла і песні, фартэп'янайнай п'есы і масавых сцэн увесь спектакль «Спадзяванне» сагрэты і насычаны высокай паэзіяй. Яна прайшла хвалямі святла і бітокамі сапраўднага мастацтва са сцэны да самых апошніх радоў партэра і верхніх ярусаў бельэтажа. Таму так доўга і гарача, стоячы, апладзіравалі мінчане мастацтву нашых украінскіх сяброў, таму так многа ружаў паднеслі выдатным артыстам, убачыўшы ў іх абліччах Лесю і Сяргея Мяржынскага, мяккага Пятра Антонавіча Касача, Алену Пчылку, Івана Франка і Клімента Квітку.

Праз некалькі дзён пасля спектакля мне давялося сустрэцца з Адай Мікалаеўнай Рогоўцавай і Леанідам Бакштаўвым. Пра што мы гаварылі? Пра Лесю і Сяргея Канстанцінавіча, пра іх апошнюю сустрэчу і развітанне назаўжды ў тую завейную і слотную зіму 1901 года ў Мінску, у доміку Нарэйкі на рагу Широкай і Міхайлаўскай вуліц. Артысты жывуць у вобrade не толькі на сцэне — жыццё Лесі і Сяргея стала часцінкаю іх лёсу, іх любоўю, душэўнай прывязанасцю.

Потым мы паехалі на тое месца, дзе некалі быў дом, у якім тры месяцы ратавала Леся жыццё друга, дзе за адну ноч 18 студзеня напісала драматычную паэму «Одержима», дзе назаўжды закрыла вочы лепшага з лепшых, усладала кветкамі яго труну і памяць аб ім. Моўчкі ўглядалася Ада Мікалаеўна ў адзіную незабрукаваную сцяжынку ў двары і, відаць, уяўляла, як некалі тут кожны дзень на світанні спяшалася Леся да свайго друга. Вочы нашай выдатнай артысткі, здаецца, павільгатнелі. Потым мы праехалі па зялёнай і ціхай вуліцы імя Сяргея Мяржынскага і схілілі галовы перад яго светлай памяцю.

Там, дзе мастацтва не толькі прафесія, а частка душы і лёсу яго творцаў, яно пачынае валодаць думамі, сэрцамі, пацуніямі нераўнадудных сучаснікаў, так, як валодаў намі паэтычным спектаклем Кіеўскага тэатра імя Лесі Украінкі.

Дзякуючы радасці далучэння да праўды натхнёнага мастацтва!

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

ВЯРТАННЕ ЛЕСІ

пакутніца, няскораны Праметэй духу, натхнёная і трапяткая ў нягасным сузор'і паэзіі — Леся.

Яна сатканая са святла, а перад ім мізарнее, расплываецца і знікае ўсё змрочнае і ліхое, не вартае высокага імя — Чалавек.

Лесю ўваскрэсіў Кіеўскі акадэмічны тэатр. Ён з усведленнем вялікай адказнасці прыняў яе імя і з гонарам нясе высокую паэтычную славу выдатнай дачкі Украіны.

Спектакль па п'есе Юрыя Шчарбака «Спадзяванне...» з'явіўся камертонам, настройкаю да гастролі тэатра імя Лесі Украінкі ў Мінску, стаў тытульным лістом творчай сутнасці таленавітага, натхнёнага ансамбля тэатра, яго шчыраю эстэтычнаю споведдзю.

Паэтычнае прадстаўленне створана з дакументаў, лістоў, вершаў, урыўкаў з драматычных твораў Лесі Украінкі. Дзе з палавінай гадзіны на сцэне жыве, дышае, трапеча, радуецца і пакутуе высокая паэзія мужнасці, няскоранасці і глыбокай лірычнасці, здаецца, б'ецца вечнае сэрца Лесі. Як і сама паэтка, спектакль пранізаны святлом: уся сцэна ў празрыстым белым вэломе. З-за яго з'яўляюцца, за ім знікаюць вобразы гістарычных герояў, эпизодычныя персанажы, постаці ідэйных супраціўнікаў не столькі Лесі, колькі яе перакананні, яе рэвалюцыйнай філасофіі і практыкі перадавальніцкага часу,

усяго яе жыцця і паэзіі. О, гэты былі страшныя цёмныя сілы!

Ва ўсім лебядзіна-белым з'яўляецца Леся. Лірычная, адкрытая і шчырая, яна выпраменьвае святло душы, нясе самую праўду і адданасць людзям. Яе вобраз увасобіла Ада Рогоўцава. Яна не адна: Леся ж бывала і непакісная, вялікая, бескампраміснай і безапаліцыйнай у сваіх перакананнях, у сваёй грамадзянскай годнасці. Гэтыя асаблівасці асобы Ларысы Пятроўны Касач пераканаўча шчыра ўпершыню бачылі на сцэне адзін вобраз адначасова ў выкананні дзвюх выдатных артыстаў. І ён не раздвоіваецца. Гэта дзве грані аднаго неардынарнага, складанага, узнёслага і пакутніцкага характараў, два крылы з неадволькавымі балючымі адмецінамі.

Гэта цікавы творчы пошук пастаноўшчыка спектакля І. Маластовай. Яго можна прымаць і можна спрачацца, лічыць знаходкай або стратай. Усё вырашаюць таленты, а яны тут у наяўнасці. Пры ўсім складаным адзінстве і разнастайнасці характараў Лесі Украінкі ўсё гранае яе душы, розуму і натхнення, здаецца, магла б увасобіць адна актрыса выключнага таленту пераўвасаблення. Тады б не адчуваўся раздвоенасці вобраза вялікага паэта, Чалавека, грамадзяніна, барацьбіта, слабога целам і волат духам. Але і ў такой інтэрпрэтацыі ёсць сэнс і свежая навізна, смеласць

комых», яе філасофскую прадбачлівасць. Многае змянілася ў рэчаіснасці, у знешнім асяроддзі з часу яе напісання, але п'еса — на жаль! — не страціла надзённасці.

Спектакль тэатра імя Лесі Украінкі адпаведны п'есе ў самым галоўным — у пафасе адмаўлення і жыццесцвярджэння адначасова. Першае няцяжка было сыграць, увасобіць на сцэне, таму што адмаўленню ў цэлым служыць стылістыка твора: маральныя якасці, наўмысна негатыўныя, увасоблены ў вобразе насякомых. Гэта матылі, жавяў і любоўна-шлюбных гульняў, жукі, якія ўсё жыццё прысвяцілі катышку з гною (у спектаклі — вялізны мяч з надпісам «адзіда»), скарпіён, які ледзь не вылузваецца са скурты, каб смачна пачаставаць сваё дарагое дзіцятка, і, нарэшце, мурашкі, якія марач аб сусветным панаванні. Камедыя братаў Чапекаў — сатыра на пэўныя загані чалавека. Эгаізм легкадумнасці, эгаізм сямейны, эгаізм дзяржаўны выкрываюцца гратэскавымі сродкамі. Спектакль надкрэслівае, што гэтыя загані, якія мы часам схільныя лічыць бясрыўнымі, могуць у пэўных умовах

перарадзіцца ў мілітарызм, у пагрозу ўсяму чалавечтву і свету.

Сатырычны план выразна выяўлены ў спектаклі. І ў гратэскавым кожнага асобнага персанажа — тут можна адзначыць артыстаў В. Прадаевіч — Жучыху, А. Пазанка — Жука, І. Старынава — Снарпіёна, В. Задняпроўскага — Фелікса. І ў агульным гратэскавым налентыўнага дзейства-гульні, аб'яднанага песнямі.

Нашмат складаней было данесці да гледача жыццесцвярдзальны пафас п'есы.

Спектакль кіюўлян дасягае жаданай мэты дзякуючы, у значнай ступені, акцэнтам на вобразе Чалавека, які намагаецца зразумець ісціну, нават цаною свайго жыцця. Менавіта гэты персанаж — больш абагульнены, чым у п'есе — не дае загасціць светлы промень надзеі і дабрыні. Удалы і дакладны малонак ролі Чалавека знаходзіць артыст Я. Паперны. Яго рухі, жэсты, паўзы як бы «агучваюць» словы аўтараў: «Вось яно, жыццё насякомых! Людзі жывуць інакш... Катышок з гною — жуку, людзям дадзены Ідэалы. Жыць так, каб усё жыццё ўслаўленнем Жыцця гучала!»

Значная вартасць спектакля

і ў тым, што ён камедыяны, хоць сама п'еса, філасофская па сутнасці, дае падставы прачытаць яе як драму.

Незвычайны спектакль па нязвычайнай п'есе... «Аўтары ўсведамляюць, што іх камедыя не зусім звычайная п'еса, якой бы ёй належала быць. Гэта не драма, а асобныя сцэны. Гэта відэвішча, такое ж відэвішча, як жыццё насякомых ці... жыццё людзей», — гаворыцца ў нататках Чапекаў да твора. Жанравае вызначэнне п'есы даволі шматаспектнае: камедыя, прытча, філасофская драма, містэрыя, маралітэ. Якія багатыя магчымасці! Можна іграць парознаму. І тое, што нам прапанаваў славацкія пастаноўшчыкі і тэатр імя Лесі Украінкі, — вядома ж, не адзіны магчымы варыянт, не бяспрэчны і небездакорны. Думаю, ён слухны ў галоўным — у намеры захаваць задуму аўтараў і беражліва данесці яе да гледача, гледача сённяшняга. У імя кантакту з ім і зроблены многія змены ў тэксце. А кантакт ёсць — пра гэта сведчыць жывая зацікаўленасць залы, удзячныя і шчырыя апладзісменты мінчан. Ірына ШАБЛОЎСКАЯ.

ЛЮДЗІ ЖЫВУЦЬ І НАКШ?!

Упершыню на савецкай сцэне пастаўлена камедыя Карэла і Іозафа Чапекаў «З жыцця насякомых» (прэм'еры п'есы адбыліся ў Брно і ў Празе ў 1922 годзе). Гэты спектакль — супольная праца кіюўлян і пастаноўшчыка са Славакіі на чале з рэжысёрам Іозафам Беднарыкам. Думаю, знаёмства з п'есай можна лічыць адкрыццём мінскага гастрольнага лета.

Гледача, які ведае п'есу, напачатку можа ахапіць сумненне. Літаральна адразу заўважаюцца змены і купюры ў тэксце; зусім новыя вершы — і яны ўжо не проста дэкламацыйны, а спяваюцца, нібыта ў мюзікле. Зусім сённяшняе «адзёнае» пастаноўні, нацыяны і блізка не нагадваюць эскізы аўтараў, якія звычайна самі ж ілюстравалі свае творы. Спрыклад, жукі выходзяць на сцэну амаль што ў хакейнай амуніцыі, а матылі — з тэніснымі ракеткамі і да т. п.

З таго часу, калі браты Карэл і Іозаф працавалі над п'есай, ідэя якой узнікла пры чытанні кнігі французскага энтомолага Жана-Анры Фабра, прайшлі дзесяцігоддзі. Браты жылі ў Празе, але маглі сталіцы і яе «электрычнага мастацтва» не сцерла з памяці чорны пыл рабочых кварталіў гарніцкага гарадка, дзе ленаўры бацька, а ім так лёгка бегалася басанож, дзе спазнавалася дваістае аблічча свету. «Там прыгожыя сцяжыніны праз ляс і пагорні вялі ў хаты пакутаў і слёз», — пісалі яны ў аўтабіяграфіі.

Здавалася б, на пачатку дваццятых гадоў нішто не праочыла заўчасную смерць Карэла ў снежны трыццаці васьмага ад прастуды, Карэла, які не здолеў і не пажадаў перажыць мюнхенскага падзелу роднай зямлі. Нішто не прадказвала пакутлівую смерць Іозафа ў вайшчым канцлагеры ў красавіну сорак пятага, амаль перад самым вызваленнем.

Згадаеш фанты былога, бо яны падкрэсліваюць празорлівасць камедыі «З жыцця нася-

НА СЦЭНЕ — САТЫРА

У тэатра, што на Вялікай Садовай вуліцы ў Маскве, стала і ярка акрэсленая рэпертуарная пазіцыя. Фарміравалася гэтая пазіцыя ў пачатку 30-ых гадоў, калі Тэатр сатыры, дзе ставіліся своеасаблівыя эстрадныя прадстаўленні на актуальныя палітычныя і бытавыя тэмы, узначаліў рэжысёр М. Гарчакоў. Пад ягоным кіраўніцтвам калектыв ствараў адметныя спектаклі па водле надзежных сатырычных твораў маладых савецкіх драматургаў, прымаў да пастаюўні найбольш змястоўныя бытавыя камедыі. У розны час Тэатр сатыры адкрываў глядачу п'есы В. Шваркіна, В. Катаева, А. Карнейчука, С. Міхалкова.

Святло «сатыраўскай» рампы пабачылі і творы беларускіх драматургаў К. Крапіва, А. Макаўна.

З 1953 года калектыву, вобразна і камуны, вядзе сваё творчае жыццё пад сцягам У. Маякоўскага. Пастаўлены ў той год М. Пятровым, В. Плучакам і С. Юткевічам спектакль «Лазня» ўвайшоў у гісторыю тэатра. Цяпер без твораў У. Маякоўскага, здаецца, немагчыма і ўявіць сабе рэпертуар гэтай папулярнай у краіне андэрскай трупы.

Вось і першы радок гастрольнай афішы Маскоўскага андэрскага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Тэатра сатыры, які з 1 ліпеня паказвае свае спектаклі ў Мінску, — «Клоп» У. Маякоўскага.

Гастролі гасцей праходзяць у памяшканні Вялікага тэатра оперы і балета БССР і ў тэатры музычнай камедыі, прадоўжацца да канца месяца. Так што, відаць, кожны прыхільнік гэтага калектыву (а ў трупі, якую ўзначальвае народны артыст ССРР рэжысёр П. Плучак, нямаюць лаплярных імёнаў: Г. Менглет, А. Паланаў, В. Ароўска, В. Васільева, А. Міронаў, С. Мішулін, З. Высокаўскі, А. Шырвінт) зможа пабываць хаця б на адным спектаклі.

На афішы пазначаны «Вішнёвы сад» А. Чэхава і «Трохграшовая опера» Б. Брэхта, «Гняздо глушца» В. Розова і «18-ы верблюд» С. Алёшына, «Бывай, канферансье!» і «Феномены» Р. Горына, «Крамнігэль» П. Усцінава. Госці паказваюць у Мінску і твор нашага земляка А. Макаўна — «Зачыноны апостал, які трывала ўвайшоў у рэпертуарны актыв Тэатра сатыры. С. ВЕТКА.

Леў МАРОЗ

У блакадным Ленінградзе

Застаўся ззаду цяжкі шлях: Дарогу ломяць «месершміты»... Хоць і не едзе, а ў руках Трымаеш руль яшчэ нібыта.

Як есці хочацца! Хутчэй Туды, на Неўскі, ў сталюку, Каб стала пад рамнём ямчэй, Каб трохі сцішыць галадоўку.

Вадзіцелі. Зноў ехаць ім Па Ладазе. Зноў рэйс гримотны.

Чарпак баланды, хлеба ўсім Даюць па скібачцы глотнай.

За хлеб хапаецца рука, За лыжкай цягнецца другая... І вочы бачаць хлапчука, Знясіленаму спачуваюць.

Ён нібы грэўся ля сцяны. Такіх вайной было нямала...

Маўчаць вадзіцелі — яны Ядуць, не есца іх кавалак.

Хлапчук. Атопкі на нагах. Сядзіць змарнелы. Засынае. І тосьці — шапку па сталах, Хлеб адшчыкнуўшы свой,

пускае.

І ўсе шафёры ад пайка Адшчыквачь сталі па парадку... Адзін ідзе да хлапчука І падае малому шапку.

Той не варушыцца ў кутку. Шафёр упартасць праяўляе — Бярэ малага за руку, Але яна ўжо... нежывая.

Два перадваенныя ўспаміны

1. Прыгожая чырвоная машына, У кузаве вялікі гурт дзяцей. Крычу штось бацьку весела, ды сына Не чуе ён з-за гаманы людзей.

У брашуры Л. Гараніна «На скрыжалях гісторыі», выпушчанай выдавецтвам «Навука і тэхніка», акцэнтавацца ўвага на дакументальных матэрыялах, што зместам сваім звязаны з мінулай вайной. У полі зроку аўтара — публікацыі самага рознага плана — дакументальныя кнігі, успаміны, лісты з фронту і на фронт, дзённікі.

«Чалавечыя дакументы вайны» — назва першага раздзела. Выкарыстоўваючы багаты матэрыял са шматлікіх ірыніц і, вядома, не абмяжоўваючыся толькі дакументамі, якія маюць дачыненне да барацьбы з фашызмам на тэрыторыі нашай рэспублікі, Л. Гаранін праасочвае, як сведчанні гэ-

ЯГО ВЯЛІКАСЦЬ — ДАКУМЕНТ

тыя, многія з якіх, здавалася б, маюць пераважна індывідуальны характар, асабісты пачатак, дазваляюць адчуць сам маральны дух народа, яго гатоўнасць на самаахвярнасць у імля Радзімы.

У наступным раздзеле «Нязгасная памяць» ўжо слова даецца ўдзельнікам вайны — падпольшчыкам і партызанам, воінам дзейнай арміі, а яшчэ выкарыстоўваюцца вытрымкі з фашысцкіх данясен-

няў, прызнанняў гітлераўскіх ваякаў, робіцца спасылка на кнігу А. Адамовіча, Я. Брыля і У. Калесніка «Я з вогненнай вёскі...». За ўсімі гэтымі сведчаннямі з аднаго боку — мужнасць, гераізм, самаахвярнасць народа, янога нельга было паставіць на калені і які не снарыўся ворагу, з другога — лютаць фашыстаў, зверства, якіх дагэтуль не ведала чалавечтва.

Працяг гаворкі пра літаратуру «чалавечага да-

кумента» ў раздзеле «Сведчанні будучай перамогі», у якім акцэнтавацца ўвага на вобразах тых, хто ў самых неверагодных абставінах здолеў захаваць веру ў перамогу, у хуткі разгром ворага.

Дакументальныя публікацыі, як сведчыць Л. Гаранін, «заключаюць у сабе такую ступень канцэнтрацыі жыццёвага матэрыялу, закранаюць настолькі глыбока чалавечыя пачуцці, што выходзяць за межы свайго гістарычнага часу, набываюць значэнне неўміручых духоўных каштоўнасцей, неўміручай памяці народнай». Адчуць гэта і дапамагае брашура «На скрыжалях гісторыі».

М. ГЕЛЬСКІ.

ПАДКАЗВАЕ ЧАС

Не можа быць у сталэга мастака работ выпадковых. І ўсё ж, бывае, аўтару цяжка растлумачыць свой зварот да пэўнай тэмы, выбар сюжэтнага матыву ці жывапіснага прыёму. Выпадковасць рашэння? Не, не выпадковасць! Таму што погляды, пачуцці мастака, якія выяўляюцца ў ягоных творах, выходзяць, пераіначваюцца і набываюць цэласнасць на працягу ўсяго жыцця. Жыццёвыя абставіны, калі яны значныя, заўсёды пэўным чынам уплываюць на далейшую творчасць.

Пра гэта думалася на выстаўцы работ Генрыха Францавіча Бржазоўскага, якая экспанавалася ў кінатэатры «Вільнюс» пад час святкавання 40-годдзя Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Творы розныя па жанрах, па тэхніцы выканання, па часе стварэння. Ды аб'ядноўвае іх думка: свет, у якім мы жывём, цудоўны, але заваяваны ён дарогай цаной.

— Сюмэт часцей за ўсё прыходзіць як бы сам па сабе, — гаворыць мастак, — я не прыдумваю кампазіцыйна складаных нацюрмортаў, не шукаю незвычайных эфектаў у пейзажы, пішу рэальныя, натуральныя матывы і настроі. Так і ў тэматычным жывапісе сюжэт падказвае само жыццё. Помніцца, атрымаў я сацыяльны заказ на стварэнне націру пра сельскіх працоўнікаў. Работа ішла марудна, ніяк не ўдавалася адыці ад стандартнага вырашэння тэмы. І раптам... Ды вось на, вобок імяне вобразы майёй будучай націру! Жанчыны, цікаўная вясковая дзятва назіраюць як мастак, уладнаваўшы-

АПОШНЯ СВЕДКІ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4).

хацелі. Стаю і плачу. Пашкадавалі, узялі ў цэхаваю бухгалтэрыю. Мая работа: запаўняць наряды рабочым, браць расхіны і перамяжаць на колькасць дэталяў, налічваць заработную плату. Працавала на машыне, гэта быў прататып цяперашняй вылічальнай машыны. Цяпер яна працуе ціха, без шуму, а тады гэта быў сапраўдны трактар. Да таго ж яна працавала з уключанай лямпаю. Дванаццаць гадзін мая галава была нібы пад пякучым сонцам, а ад грукату машыны я ў канцы дня проста глухла.

І вось здарыўся неверагодны выпадак: аднаму рабочаму замест двухсот васьмідзесяці рублёў я налічыла восемдзесят. А ў яго было шасцёра дзяцей. І ніхто маю памылку не заўважыў, пакуль не наступіў дзень палучкі. Чую, нехта бяжыць па калідоры і крычыць: «Заб'ю! Заб'ю!» Калідор доўгі, крык гэты чуваць здалёку, ён набліжаецца, і вось ужо за дзвярамі бухгалтэрыі чуваць: «Заб'ю! Чым я дзіцяці карміць будз?» Мне кажуць: — Хавайся, гэта, відаць, пябе.

Дзверы расчыніліся, я прыціснулася да машыны, хаваюцца куды. У пакой уварваўся вялікі мужчына, у яго руках было нешта цяжкае, металічнае.

— Дзе яна? — ён не пытаўся, ён хрыпеў.

Яму паказалі на мяне.

У яго рукі апусціліся, ён нават да сцяны прыхінуўся.

— Цьфу! І забіць няма каго, у самага такіх ж, — павярнуўся і пайшоў.

А я ўпала на машыну і заплакала.

Мама працавала ў адзеле тэхнічнага кантролю. На заводзе нашым рабілі снарады да «кацюш»; снарады былі двух калібраў — шаснаццаці і васьмікілаграмаў. Карпусы снарадаў пад ціскам правяралі на трываласць. Снарад трэба было падняць, замацаваць і даць патрэбную колькасць атмасфер. Калі корпус быў дэфектны, снарад здымалі і клалі ў скрынку. А калі не — разьба не вытрымлівала. Снарад вырываўся і з вышчём ляцеў уверх пад купал, а потым падаў, куды патрапіць. І вось гэтае вышчэ, гэты страх, калі снарады ўзляталі, і ўсе хаваліся пад станкі... Начамі мама ўздрыгвала і крычала...

Шоў сорок трэці год, нашы ўжо даўно наступалі, вызвалілі Растоў. Я зразумела, што мне трэба вучыцца. Пайшла да дырэктара завода. У яго кабінэце стаяў высокі стол, мне з-за гэтага стала нічога не відаць. Кажу:

— Хачу звольніцца з завода, мне трэба вучыцца.

Дырэктар раззлаваўся:

— Мы нікога не звальняем, ваенны час.

— Я памыляюся ў гэтых наладах, таму што ў мяне малая адукацыя. Вуль нядаўна няправільна налічыла зарплату.

— У мяне людзей не хапае.

— Пасля вайны адукаваных людзей таксама не будзе хапаць.

— Ах ты, кузюрка, — ды-

рэктар падняўся з-за стала, — усё ведаеш.

У школу я пайшла ў шосты клас, падручнікаў не было, шыйткаў таксама, настаўнікі нам раскавалі, а мы сядзелі і вязалі панчохі, рукавічкі, кісеты для арміі.

Чакалі канца вайны, гэта была такая запаветная мара, што мы з мамай нават баяліся ўслых пра яе гаварыць. Мама была на заводзе, а да нас прыйшлі ўпаўнаважаныя, п'яталі ва ўсіх: «Што вы можаце даць у фонд абароны?» Спыталіся і ў мяне. Што ў нас было? У нас нічога не было, толькі некалькі аблігацый, якія мама берагла. Усе нешта даюць, а як гэта мы нічога не дадзім? І я аддала ўсе аблігацыі.

Помню, што мама, вярнуўшыся з работы, сказала: «Гэта ўсё, што ў нас было, акрамя тваіх лялек».

З льялкамі я таксама расталася. Мама згубіла хлебныя картачкі, мы літаральна гінулі. І мне прыйшла ў галаву думка: паспрабаваць абмяняць на што-небудзь мае дзве льялкі — вялікую і маленькую. Адправіліся з імі на рынак. Падышоў стары ўзбек: «Колькі каштуе?» Мы сказалі, што нам трэба пражыць месяц, у нас няма картачак. Стары ўзбек даў нам пуд рысу. І мы не памерлі з голаду. Мама паклялася: «Я куплю табе гэтыя льялкі, як толькі мы вернемся дадому».

У Растове яна не змагла мне іх купіць, нам зноў жылося цяжка. Яна купіла іх мне, калі я скончыла інстытут. Вялікую і маленькую.

«Як апошнія сведкі...»

Валя Брынская — 12 гадоў. Цяпер — інжынер. Жыве ў Горкім.

Пакуль быў жывы тата, пакуль жыла мама, нас пра вай-

ну не распытвалі, мы пра вайну не раскавалі. Цяпер, калі іх няма, я часта думаю, як добра, калі жывуць старыя. Калі яны жывыя — мы яшчэ дзеці...

Тата наш быў вайсковец. Жылі мы пад Беластокам. Вайна пачалася для нас з першай гадзіны, а калі больш дакладна, з першых хвілін. Чую праз сон нейкае гудзенне, быццам гром грукоча, але не як не так, без перапынку. Прачынаюся, бягу да акна — над казармамі ў мястэчку Граева, куды мы з сястрой хадзілі ў школу, гарыць неба.

— Тата, гэта навалніца? Тата адказаў:

— Адыдзі ад акна, гэта — вайна.

Мама збірае для таты дарожныя чамадаў. Тату часта падымалі на трывозе. Мне зноў захацелася спаць. Леглі з сястрой позна — хадзілі ў кіно. У той даваенны час «хадзіць у кіно» было зусім не тое, што цяпер. Фільмы прывозілі толькі перад выхадным днём, і было іх нямнога: «Мы з Кранштата», «Чанаеў», «Калі заўтра вайна», «Вясёлыя рабыты». Прагляд арганізавалі ў чырвонаармейскай сталюцы. Мы, дзятва, не прапускілі ніводнага паказу і ведалі ўсе фільмы на памяць, нават падказвалі артыстам на экране або забягалі наперад, перапынялі іх. Электрычнасці ні ў вёсцы, ні ў часці не было, кіно «круцілі» з дапамогай бензінавага рухавічка. Затрашчыць рухавічок — мы, дзятва, кідаем усё і бяжым займаць месца каля экрана, а іншы раз і зэдлікі цягнем з сабою.

Фільмы тады ішлі доўга. Закончыцца часць, усе цяпілі ва чакаюць, пакуль кінамеханік паставіць новую «бабіну». Часта бывала, што да канца фільм не ўдавалася дагле-

дзець. У цёмнай зале гучала каманда:

— Першая рота — на выхад! Другая рота — строіцца!

Мы ведалі — кіно скончылася. А калі падымалі па трывозе, дык і кінамеханік кідаў сваю апаратуру, бег на свой пост.

Дык вось, дваццаць першага чэрвеня мы, відаць, у дзесяты раз глядзелі фільм «Калі заўтра вайна». Пасля кіно доўга не разыходзіліся, згаўнаў нас дадому тата: «Спаць вы сёння будзеце альбо не? Заўтра ж выхадны». Выхадныя дні мы з сястрой любілі, у выхадныя збіралася ўся наша сям'я.

...Канчаткова працулася, калі побач прагрымеў выбух, і з акна на кухні пасыпалася шкло. Мама захутвала ў коўдру соннага Толіка. Сястра ўжо апрацулася, таты дома няма.

— Дзеці, — прыспешвае мама, — хутчэй. На граніцы — правакацыя...

Мы бяжым да лесу. Мама задыхаецца, у яе на руках брацік, але яна ўвесь час паўтарае:

— Дзеці, не адставайце... Дзеці, прыгніцеся...

Чамусьці мне запомнілася, што вельмі моцна сляпіла вочы сонца. Неба было сіняе-сіняе. Спявалі ітшкі. І з неба на зямлю насоўвалася прапілівае гудзенне самалётаў...

Я дрыжала, а потым яне зрабілася сорама, што я дрыжу. Таму што я заўсёды хацела быць падобнай да герояў кнігі Аркадзя Гайдара «Цімур і яго каманда». А тут дрыжу. Узяла на рукі браціка, пачала яго гушкаць і спяваць: «Я дзяўчына маладая...» Была такая песня ў фільме «Варатар». Яе часта спявала мама.

Не помню, колькі мы праседзелі ў лесе. Не чуваць стала выбухаў. Наступіла цішыня. Жанчыны з палёгкай уздыхнулі: «Адбілі нашы». Потым зноў пачулася гудзенне самалётаў.

ся пад влізімым парасонам, малое карціну «пра сялянскую працу». Так і з'явілася ў мяне палатно «На родных палях».

Што датычыць работ на героіка-патрыятычную тэматыку, то задуму выношваю доўга, пішу некалькі варыянтаў. Гэта тэма, калі можна так сказаць, прад'яўляе да мяне як да вэтэрана вайны асаблівы патрабаванні.

Тэма барацьбы савецкага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі неад'емная ад жыццёвага шляху мастака.

Ці думаў малады Бржазоўскі, накіроўваючыся ў партызанскі атрад з самаробным эшоднікам, якая ганаровая і адказная доля выпала на яго лёс? Аловак ператварыўся ў зброю мастака. Плакаты, наценгазеты, рукапісныя часопісы, якія выходзілі пры яго непасрэдным удзеле, неслі ў сабе вялікі ідэйна-выхаваўчы запал. Партызаны чакалі і віталі кожны новы нумар рукапісных выданняў. А зроблена было нямаля. Толькі ў перыяд знаходжання ў брыгадзе імя М. І. Калініна Г. Бржазоўскі выпусціў каля трыццаці газет і ўвосем часопісаў. Гэтую працу мастак затым працягваў у 3-й Мінскай брыгадзе імя С. М. Будзённага. А ў асобным партызанскім атрадзе «Мясцовыя», які дыслацыраваўся ў Мінскай вобласці, вясной 1944 года ім было выканана каля шасцідзясяці малюнкаў для часопіса.

Ці думаў мастак у той трымажы час, што таропкія накіды, замалёўкі партызанскіх будняў, партрэты баявых сяброў праз многа гадоў набудуць другое жыццё, напоўняцца асаблівай дакументальнай каштоўнасцю? Сотні людзей сёння ўглядаюцца ў гэтыя сцэты, пажоўкля ад часу лісты, учытваюцца ў скупыя радкі назваў: «Група падручнікоў», «Гуляюць у шахматы», «І Страж — палітрук», «С. А. Ваўпшасаў —

«Выход з блакяды».

камандзір партызанскага атрада «Мясцовыя», «Радыстка», «Кулямётчык»... Многія з гэтых вобразаў увайшлі і ў карціны Г. Бржазоўскага, створаныя ў першыя пасляваенныя гады і цяпер, калі Вялікая Айчынняя стала ўжо гісторыяй: «Партыйны сход», «Партызаны ля кастра», «Выход з блакяды», «Пахаванне партызана», «Партызаны на чыгунцы» і іншыя.

Карціна «Выход з блакяды» тыповая для творчасці Г. Бржазоўскага. Яна грунтуецца на канкрэтным гістарычным матэрыяле. Герой — рэальныя людзі, абаронцы сваёй Айчыны: М. Г. Мармулёў — камандзір брыгады «Буравеснік», Л. П. Сарока — камандзір партызанскага атрада імя М. І. Калініна, партызаны М. А. Дубадзел, бацька і сын Каліноўскія і многія іншыя. Разам з тым, «Выход з блакяды» — гэта і абагульнены вобраз партызанскай барацьбы, шляху Перамогі, які працягнуўся праз

усе доўгія, цяжкія гады вайны, шлях па восенскай бездаражы, па чорным ад узрываў снезе, у балотнай вадзе. Шлях днём і ноччу, кожны крок на якім можна стаць апошнім.

Героіка ратнага подзвігу неад'емная ў творчасці Г. Бржазоўскага ад героікі мірнай стваральнай працы. Яму, у мінулым парабку, рабочаму-ліцейшчыку, арганізатару ударнай камсамольскай брыгады, зразумелая радасць вольнай працы. Глядач добра ведае, напрыклад, такія яго творы, як «Экскурсія вучняў на завод», «Лён», «Калгасны статак», у якіх мастак услаўляе працаўніка. Невычэрпным пачуццём любві да роднага краю напоўнены яго пейзажы і нацюрморты: «Дубовы гай», «Зімовы пейзаж», «Бэз», «Флэкссы», «Нацюрморт з мёдам» і іншыя.

А на мальберце Генрых Францавіча — новая, чарговая работа...

У. РЫНКЕВІЧ.

Мы выскачылі на дарогу. Самалёт ляцелі ў бок граціцы: «Ур-ра!» Але нешта «не паша» было ў гэтых самалётах. Крылы не нашы і гудзелі не нашаму. Гэта былі нямецкія бамбардзіроўшчыкі. Яны ляцелі крыло ў крыло, павольна, цяжка.

Нехта сказаў, што разбамбілі мост. Мы спалохаліся: а як жа тата? Тата не пераплаве, ён не ўмее плаваць.

Тата ўсё ж прыбег да нас: «Вас эвакуіруюць на машыне». Перадаў маме тоўсты адбом з фатаграфіямі і цёплую ватную коўдру: «Захутай дзяцей, каб не прадзьмула». І нічога больш не засталася ад нашага дома — ні дакументаў, ні пашпарта, ні капейкі грошай.

Эшалон увесь час ішоў пад бомбамі. Толькі пачынаюць бамбіць, мама кладзецца на нас: «Калі заб'юць, дык разам. Альбо толькі мяне адну...»

Нас бамбят, а сястра шэпча мне: «Перастануць бамбіць — буду слухацца маму. Заўсёды буду паслухмянай». А наш маленькі Толік... Ён да вайны ўжо добра хадзіў, добра размаўляў. Цяпер жа перастаў гаварыць і ўвесь час хапаўся за галаву.

Бачыла я, як пасівела мая сястра. Цягнік крапуўся. А дзе Тамара? Глядзім, а яна бяжыць услед за вагонам з бучышчым валашак. Там побач з чыгункаю было поле, пшаніца вышэй за нас, а ў ёй валашкі. І зараз бачу яе. Чорныя вочкі шырока расплюшчаны, бяжыць і маўчыць. Нават «мама» не крычыць. Бяжыць і маўчыць.

Мама як не звар'яцела. Яна рвецца выскачыць на хаду. Я трымаю яе, Толіка, і ўсе крычым ад жаху. І тут аднекуль з'явіўся чырвонаармеец. Ён адштурхнуў маму ад дзвярэй, выскачыў, схопіў Томку і ўкінуў яе ў вагон.

Раніцай мы ўбачылі, што яна белая. Некалькі дзён ёй нічога не гаварылі, хавалі люстэрка, пакуль яна выпадкова не зірнула ў чужое. Заплакала:

— Мама, што — я ўжо бабуля?

Мама супакойвала яе: — Абстрыжом — зноў вырастуць чорныя.

Пасля гэтага выпадку мама сказала:

— Усё. Цяпер нікуды з вагона. Калі заб'юць, дык заб'юць. Не — застанемся жывыя.

І калі крычалі: «Самалёты! Усім выходзіць з вагона!» — яна запіхвала нас за чужыя клункі, а тым, хто спрабаваў выгнаць яе з вагона, гаварыла:

— Дзеці пабеглі, а я не магу хадзіць.

На нейкі час нас, эвакуіраваных, размясцілі ў сяле Баланда Саратаўскай вобласці. Прывезлі нас туды вечарам, а раніцою ў шэсць гадзін пастух лясную пугаю — усе жанчыны схопілі сваіх дзяцей і з крыкам: «Бамбэжка...» выскачылі на вуліцу.

Вакोल стаяла цішыня, а мы ўвесь час баяліся. Пачынаў гудзець элеватар — пачынаў дрыжаць наш Толік. Ён ні на секунду не адпускаў нас ад сябе, толькі калі засне, можна было без яго выйсці на вуліцу. Мама пайшла з ім у ваенкамат, каб што-небудзь даведацца пра тату, каб атрымаць хоць якую-небудзь дапамогу. Ваенком пытае ў яе:

— У вас ёсць дакументы, што ваш муж — камандзір Чырвонай Арміі?

Дакументаў у мамы не было, была толькі фатаграфія таты ў вайскавай форме. Ваенком узяў яе і сумняваецца:

— А можа, гэта не ваш муж? Як вы дакажаце?

Толік убачыў, што ён трымае фатаграфію, не аддае, працягнуў руку:

— Ададай тату...

Ваенком засмяяўся: — Ну, гэтаму дакументу я не магу не паверыць...

Далі нам грошы і адну пару валёнак на ўсіх.

Мама нарэшце пастрыгла Тамару. Кожную раніцу ўсё правяралі: якія будуць новыя валасы — чорныя ці сівыя? Брацік супакойваў: «Не плач, Тома, не плач, Тома». Валасы ўсё роўна выраслі белыя.

А неўзабаве Толік памёр... Помню, няёмк мы з сястрой у баяніцу блакітыя вяночкі і матроску браціка...

Татава пісьмо знайшло нас у Сібіры. Тата пісаў, што доўга выконваў асобае заданне, узнагароджаны ордэнам Леніна, цяжка хварэў. У шпіталі вырашылі, што вылечыць яго можа толькі сям'я.

...Чую на двары татаў голас і не магу паверыць: няўжо гэта тата? Не верылася, што я магу ўбачыць тату, мы адвыклі яго бачыць, мы прывыклі яго чакаць. У школе ў той дзень больш не ішлі заняткі — усе прыйшлі паглядзець на нашага тату. Гэта быў першы тата, які прыехаў з вайны.

Тата, як некалі наш Толік, не мог быць адзін, ён усюды браў мяне з сабою. Аднойчы я пачула... Ён раскаваў мужчынам, як партызаны падышлі да вёскі... Стаяць і не могуць зразумець, чаму тут свежаўскапаная зямля. Раптам бачыць — зямля варушыцца... А тут бяжыць хлопчык і крычыць, што тут расстралялі людзей і закапалі.

Калі тата азірнуўся, то я ўжо падала на зямлю. Больш пры нас, дзеціх, ён пра вайну не раскаваў...

Першай не стала нашай цудоўнай мамы, потым не стала нашага таты. І мы адчулі, адразу адчулі, усвядомілі, што мы апошнія каля той мяжы... Каля таго краю... І сёння мы павінны гаварыць... Як апошнія сведкі!

«Замест вянка на далёкую магілу ў ратным полі». Так гучыць прысвячэнне на пасмяротным зборніку вершаў «Дубок» заходнебеларускага паэта Сяргея Крыўца. Склаў гэты зборнік і напісаў прадмову да яго Рыгор Шырма. Рэдактар кнігі Максім Танк.

«На далёкую магілу...» так і хочацца дадаць: «... і невядомую». Сорок гадоў была невядомай магіла другога заходнебеларускага паэта — Алеся Мі-

лым госцем прыйшоў са сваіх Скорычаў асенняй палявой дарогай, любя знаёмай і мне. Добра хадзілася па тых дарогах, шмат гаварылася пра заповітнае, частымі і высокімі былі думкі і спадзяванні... Алеся загінуў у канцы кастрычніка 1944 года. Гарэцкі быў паранены ў тых самых мясцінах роўна на трыццаць год раней, таксама позняй, шэрай восенню. Дзве тыя шэрасці горка і неадчэпна бачыліся мне праз со-

У РАТНЫМ ПОЛІ

люця. Ды вось да родных яго, у вёску Скорычы на Міршчыне, прыйшла зусім ужо нечаканая вестка. Студэнт Казанскага ўніверсітэта, спыніўшыся ў сваім следпытнаўскім падарожжы ў пасёлку Ватуціна Несцераўскага раёна Калінінградскай вобласці, запісалі з пліты на брацкай магіле прозвішчы загінуўшых, у райваенкамаце знайшлі адрасы іх блізкіх і напісалі ім. У мностве тых прозвішчаў значылася і Мілюцёва. Напісана было і ў Скорычы.

Паэты Васіль Зуёнак, Аляксандр Дракахруст, аўтар гэтых радкоў і брат Алеся Мілюця, Іван Макаравіч, рабочы-пенсія-

нечна-зялёную красу несцераўскага наваколля, па якім нас гасцінна суправаджалі таварышы з райкома.

Сядзіба саўгаса «Ясная Палына» размешчана ў былым магутным родавым маентку аднаго з усходнепрускаў юнкераў фон Паўлюса — таго самага, «сталінградскага». У раскошным палацы — школа, у старадаўнім і амалоджаным парку — мемарыял, на многіх плітах якога... страшная лічба — 2600 прозвішчаў нашых салдат і афіцэраў. І тут, на гэтай нізінай, расквечанай пачаткам лета зямлі, цяжка думалася пра цзну перамогі...

Ля магілы А. Мілюця (справа налева): Я. Врыль, І. Мілюць, В. Зуёнак, А. Дракахруст.

нер, 6-га чэрвеня ўсклалі кветкі на белую пліту той брацкай магілы, пастаялі каля яе ва ўрачыстым маўчанні.

Адбылася сустрэча з калгаснікам, настаўнікам і вучнямі васьмігадовай школы, чыталіся вершы, у тым ліку братам паэта, і Мілюцёвы, былі пытанні і адказы, шчырая гутарка гаспадароў і гасцей.

Несцераў — першы рускі райцэнтр у былой Усходняй Прусіі, калі ехаць туды з Каўнаса. У райкоме партыі нам стала вядома, як называўся гэты гарадок раней. Сталупенен. Той самы, каля якога быў паранены малады салдат першай сусветнай вайны Максім Гарэцкі, той самы Сталупенен, баі ў ваколіцах якога з суровай праўдзівацю апісаны ў выдатнай кнізе «На імперыялістычнай вайне».

Мая вясковая, даўняя дружба з Мілюцём сумна і ўдзячна прыгадалася ў той момант у спалучэнні з імем Гарэцкага. Зямліста-шэрая вокладка яго «Руні», таксама шэрая, як і вокладка Коласавых «Родных з'яў», — тыя рэдкія кнігі, якія я, юнак, браў у старэйшага сябра, Алеся. Першы самадзейны спектакль па «Атруце», наладжаны мною ў нашым Загоры, куды ён, Алеся, шаноў-

У Чыстых Прудах на маляўнічым узгорку стаіць у высокіх дрэвах колішні касцёл, дзе два стагоддзі таму назад доўга служыў пастарам Крысціянас Данелайціс. У гэтай вёсцы ён напісаў славетныя «Поры года». Былы касцёл, з уласцівай літоўцам патрыятычнай дбайнасцю і высокай культурай, ператвораны ў музей вялікага сына Літвы. Аглядаючы гэты музей, мы шкадавалі, што не можам застацца там на два дні, на традыцыйнае літоўска-рускае свята паэзіі, на якое прыедуць паэты з Вільнюса і Калінінграда. Яшчэ раз светла думалася пра жыццядайную дружбу нашых савецкіх народаў.

Данелайціс... Гарэцкі... Сціплая песня Алеся Мілюця абарвана варожаю куляй. Як песня многіх і многіх. Бясконца стракатаць прозвішчаў на многіх плітах мемарыялаў наводзіла на сумны, балючы роздум. За кожным прозвішчам — чалавек, у пераважнай большасці малады, і вось нам не вядома, ні хто ён быў, ні кім ён стаў бы...

Таксама, як і Мілюць. Як і тыя з нашых сяброў-пісьменнікаў, чые магілы далёкія і невядомыя...

Янка БРЫЛЬ.

Праўленне, партыйная і прафсаюзная арганізацыя Саюза мастакоў БССР выказваюць глыбокае спачуванне родным і блізкім супрацоўніка апарата праўлення МАКСІМЕНКІ Івана Фёдаравіча ў сувязі з яго заўчаснай смерцю.

СМАЛЕНСКІЯ КЛОПАТЫ ЯНКІ КУПАЛЫ

У дзяржаўным архіве Смаленскай вобласці знойдзены яшчэ адзін дакумент, звязаны з імёнамі двух заснавальнікаў сучаснай беларускай літаратуры. Чытаючы яго, мы даведваемся пра невядомыя дасюль факты з іх жыцця ў Смаленску.

На першай старонцы разборлівым почыркам напісана: «В Смоленскую Архивную комиссию Смоленского отделения Московского археологического института слушателя Максима Ивановича Горещкого, Заваленне. Имею честь просить Архивную комиссию выдать мне и слушателю того же института Ивану Доминиковичу Луцевичу (белорусский поэт Янка Купала) разрешение на право пользоваться книгами и материалами библиотеки Архивной комиссии. Составитель русско-белорусского словарника М. Горещкий, 12 ноября 1918 г. Г. Смоленск, Авраамьевская ул., д. № 8 Геллера, кв. Степанова». На левым рагу заявы па незразумелай пры-

чыне размашыста напісана: «Отказать». Подпис неразборливы.

Перш чым пракаменціраваць гэты дакумент, прадаставім слова донцару геалага-мінералагічных навук акадэміку АН БССР Гаўрылу Іванавічу Гарэцкаму. У сваіх успамінах ён расказвае: «Пасля Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі Максім адразу пайшоў на саветскую службу: рэвізіраваў у 1918 годзе лішні кватэрнай плошчы ў буржуазіі ў Смаленску, быў супрацоўнікам газеты «Звязда»... Працуючы ў Смаленску, выдаў кнігу «Рэвалюцыя і контррэвалюцыя ў Беларусі» і іншыя работы».

Мы ведаем таксама, што ў 1918 годзе ў Смаленску жыў Купала, што Максім Гарэцкі быў жаданым госцем у сям'і Луцевічаў. «Янка і брат гаварылі пра беларускую літаратуру, пра мінулае Беларусі, разглядалі кнігі па гісторыі Смаленска і Мсціслава, нумізматычную калекцыю і кнігі па нумізматыцы». Такім чынам, уяў-

ленне некаторых даследчыкаў пра вымушаную адзіноту Я. Купалы ў Смаленску не зусім апраўданае. Нагадаем яшчэ яго працу агентам па забеспячэнні горада прадуктамі, частыя камандзіроўкі, сустрэчы, назіранні.

Так, ён сумаваў па Беларусі, акупіраванай ворагам, прысвячаў ёй праніжнёныя вершы, але адасобленым ад актыўнага жыцця і людзей не быў. Нагаданы дакумент сведчыць пра тое, што Купала быў слухачом Архіўнай камісіі Смаленскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута. Натуральна, што ён меў зносіны з энтузістамі-кравзнаўцамі: вучонымі, гісторыкамі і г.д.

У той час Купала працягваў займацца славянскай міфалогіяй, у прыватнасці «перыядам пераходу паганства ў хрысціянства», як паведміў ён свайму біяграфу рускаму паэту І. А. Белавасува. У гэтым жа лісце ён упамінае кнігу Анічкава «Паганства і старажытная Русь», якую шукаў тады ў Смаленску. Вось чаму спатрэбілася бібліятэка Архіўнай камісіі, дзе знаходзіліся самыя рэдкія выданні.

Янка Купала займаўся ў той час і даследаваннем «Слова аб палку Ігаравым», імінуўся паехаць у Петраград, каб прапрацаваць у Публічнай бібліятэцы. Вось як пісаў ён беларускаму выдаўцу і мовазнаўцу Б. І. Эпімах-Шыпілу: «Справа ў тым, што я чытаў у працы Барсава,

што рукапіс «Слова аб палку Ігаравым» быў напісаны беларускай мовай». Але не толькі гэтыя пытанні хвалевалі Купалу ў Смаленску. Свае адносіны да рэвалюцыйных змен Купала адлюстравалі ў вершы «Час», напісаным 30 настрычніка 1918 года. У паэтычнай форме ён выказаў цвёрдую веру ў лепшую долю народа.

За два месяцы было створана 22 вершы. Працуючы над перакладамі вершаў Я. Купалы, якія увайшлі ў зборнік, выдадзены ў 1937 годзе ў Смаленску, М. В. Ісакоўскі са смаленскага цыкла паэта выбраў «Песню»: Так летает да летает Эта песня в белом свете. Ни преград, ни пут не знает От столетия до столетия...

Такім чынам, Іван Дамінікавіч не парываў сувязяў з дзеячамі літаратуры, наладжваў новыя кантакты. Ён сустракаўся з Ф. Ф. Туруком, загадкавым палітдэла Беларускага нацыянальнага камісарыята ў Маскве, які прыязджаў у Смаленск, з Цішкам Гартным. І яшчэ адзін устаноўлены фант. Пра яго пісаў беларускі даследчык В. Скалабан у сваім артыкуле «Гісторыя з Мала-Багачаўскай вуліцы» («ЛІМ», 14 студзеня 1984 г.). У артыкуле, на аснове нашых сумесных пошукаў, расказваецца пра сустрэчу Я. Купалы ў красавіку 1918 года з камісарам Белнацкома А. Г. Чарвяковым.

М. ЛЯВІЦІН.

з 1 па 7 ліпеня 1985 года

1 ліпеня, 18.40

«ПІСЬМЕННІК І СУЧАСНАСЦЬ». Письменник Яўген Лецка разважае аб разумных адносінах да навакольнага асяроддзя.

3 ліпеня, 18.10

А. БАГАТЫРОУ, АРАТОРЫЯ «БІТВА ЗА БЕЛАРУСЬ».

Вынааўцы: Дзяржаўны акадэмічны сімфанічны аркестр БССР, аб'яднаны хор Беларускага тэлебачання і радыё і Белдзяржкансерваторыі. Салісты С. Машкоў, Н. Галева, заслужаны артыст БССР В. Кучынскі, дырыжор — народны артыст РСФСР Г. Праватараў.

3 ліпеня, 20.15

«ПА ВАШЫХ ПРОСЬБАХ».

Музычная праграма для ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны. У ёй выступіць В. Шутава, Я. Еўданімаў, Т. Раеўская, П. Бабакоў, Л. Гурчанка, В. Кінабідзе, духавы аркестр штаба ЧБВА, мужчынская група Дзяржаўнага народнага хору БССР.

6 ліпеня, 12.45

«СЛОВА — ПАЭЗІЯ».

Вы пачуеце новыя вершы Міхася Стральцова.

6 ліпеня, 14.15

«НАВІНКІ КНИГАРНІ».

6 ліпеня, 19.40

«НАШЫ ГОСЦІ».

Адбудзецца знаёмства з талентам Італійскага дзяржаўнага драматычнага тэатра.

6 ліпеня, 22.55

«СУСТРЭНЕННЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ».

У праграме прымаюць удзел майстры бальнага танца Рыгі і Ленінграда.

7 ліпеня, 14.30

В. УРУБЛЕУСКАЯ. «КАФЕДРА».

Спектакль Кіеўскага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Л. Украінкі. У галоўнай ролі народны артыст Украінскай ССР Н. Рушкоўскі.

7 ліпеня, 17.55

«КІНААФІША».

Прадача знаёмства з ліпенскім рэпертуарам. Вядучы В. Анісенка.

7 ліпеня, 20.30

«НАШЫ ГОСЦІ».

Выступае ансамбль рубабістан Таджыкістана. У праграме таджыкскія, рускія народныя песні, творы таджыкскіх кампазітараў.

ВЕРНАСЦЬ ЗЯМЛІ

Пра калгас «Рассвет» імя К. П. Арлоўскага Кіраўскага раёна напісана не адна кніга, не нажучы ўжо пра публікацыі, якія рэгулярна з'яўляюцца не толькі ў рэспубліканскім, але і ва ўсесаюзным друку. Гаспадарка гэтай варты таго, каб вопыт яе пераймаў іншыя.

Тым не менш з'яўленне фотаальбома А. Лобава «Чалавек на зямлі» ў выдавецтве «Планета» з'ява далёка не ардынарная. Ці не ўпершыню створаны такі падрабязны мастацкі лепалі асобнага калгаса. Дзесяцітні здымкаў, сляды якіх і панарамы, што складаецца са старонкі-уладзішча, на якім сфатаграфаваны жыхары гаспадарні ад старога да малаго, — гэта сучасная ява сённяшняй саветскай вёскі.

А яшчэ альбом «Чалавек на зямлі» — сапраўдны гімн чалавеку-працаўніку, роднай зямлі.

Г. СМОЛІЧ.

ВУЧОНЫ, БЕЛЕТРЫСТ, ГРАМАДСКІ ДЗЕЯЧ

У збірнічнай і даследчай дзейнасці фальклорыстаў — этнографуў другой паловы XIX і пачатку XX стст. значнае месца займае і дзейнасць Дзмітрыя Булганкоўскага, чалавека драматычнага лёсу, таленавітага і надзвычай працаздольнага, высокакультурнага і сумленнага, са шматграннымі інтарэсамі і прагрэсіўнымі для таго часу поглядамі.

Нарадзіўся Дзмітрый Гаўрылавіч у 1845 годзе ў г. Яльцы Арлоўскай губерні. Адукацыю атрымаў у Мінскай духоўнай семінары, якую скончыў у 1869 годзе. Доўгі час працаваў святаром у Пінскім павеце Мінскай губерні. Праз 33 гады (у 1902 г.) у выніку шматгадовай унутранай барацьбы і пад уплывам грамадскіх падзей (у прыватнасці, набліжэнне рэвалюцыі 1905 г.) Булганкоўскі адмаўляецца ад сану і становіцца на шлях светніцкай дзейнасці. Паўны час настаўнічае ў г. Ваўкавыску Гродзенскай губерні, выкладае рускую і царкоўнаславянскую мовы.

Яшчэ ў час працы святшчэннікам Дзмітрый Гаўрылавіч сур'ёзна захапляўся вывучэннем гісторыі краі, народнай культуры і побыту беларусаў. Гэтая дзейнасць становіцца любімай справай яго жыцця.

Нават самы беглы агляд надрукаваных прац Д. Булганкоўскага паказвае на шматграннасць яго навукова-даследчай, літаратурнай, грамадска-асветніцкай дзейнасці. Акрамя шматлікіх артыкулаў, ім выдадзена звыш 30 кніг, многія з якіх у той час мелі доволі шырокую вядомасць і поспех.

Свае назіранні, меркаванні, абгульненні і высновы па пытаннях гісторыі, этнаграфіі, фальклору — наогул, культуры народа Д. Булганкоўскі надрукаваў у перыядычных выданнях таго часу («Мінскія губернскае ведомості», «Віленскі вестник», «Санкт-

Пetersбургскіе губернскае ведомості» і інш.). Ён напісаў «Гістарычны нарыс Ваўкавыска», «Даламонікі на рускім правапісе», а таксама значную колькасць прац маральна-этычнага напрамку, у тым ліку па пытаннях маральнага багаслоўя і шэраг прац, прысвечаных вайскай службе і патрыятычнаму выхаванню маладога рускага салдата.

У 1890 г. у Санкт-Пецярбургу выйшаў фальклорна-этнографічны зборнік «Пінчухі». Гэта вынік усёй збірнічна-фальклорысцкай дзейнасці Дзмітрыя Гаўрылавіча ў Пінскім павеце. Праз год выдаецца ягонае гістарычнае даследаванне «Домик Петра Великого и его святини в Санкт-Петербурге» — работа, якая ў той час мела вялікі поспех і перавыдавалася шмат разоў. Перакладзена яна была і на замежныя мовы. У 1896 г. з'явілася новая праца па фальклору — «Нижегородские легенды». Да найбольш буйных літаратурных твораў Д. Булганкоўскага належыць раман «Близнецы», надрукаваны ў 1903 г., у якім намалеваны націны маскоўскага жыцця 70-х гадоў мінулага стагоддзя, і апавесць «В стороне от жизни», выдадзена ў Санкт-Пецярбургу ў 1909 годзе. Сюжэт апавесці мае выразную біяграфічную аснову. Аўтар паказвае тут драму святшчэнніка, які знімае з сябе сан.

Выступаючы ў ролі асветніка, Д. Булганкоўскі вёў актыўную барацьбу са з'явамі некультурнасці і духоўнай абмежаванасці ў народзе. Ім выдадзены шэраг брашураў па пытаннях барацьбы з алкагалізмам. З 1912 года Д. Булганкоўскі становіцца рэдактарам-выдаўцом двухтыднёвага часопіса «Всероссийский вестник трезвости». У сваіх працах «Терзание одно» (1915), «Разные дороги» (1915) і іншых, прысвечаных барацьбе з алкагалізмам, Д. Булганкоўскі вельмі сурова выступае суп-

раць п'янства, вырывае тую сацыяльную карэні, якія і нараджалі гэтае зло. Аўтар уключае чалавека з моцным і цвёрдым характарам, уключае ў партыю працы і асуджае людзей са слабай воляй.

Адметнай асаблівасцю грамадска-асветніцкай дзейнасці Булганкоўскага з'яўляецца не вострая сацыяльная накіраванасць. У прыватнасці, самым вялікім сацыяльным злом Д. Булганкоўскі лічыў вайны. У працах, напісаных ім у 1914—1916 гг., ён расшуча выступае супраць вайны, неаднаразова напамінае пра тыя жахі і няшчасці, якія прыносіць яна людзям.

Для сучаснага даследчыка найбольшую цікавасць мае дзейнасць Д. Булганкоўскага як этнографу і фальклорыста. Яго галоўнай працай у гэтай галіне, як ужо адзначалася, з'яўляецца фальклорна-этнографічны зборнік «Пінчухі», у якім вывільс не толькі дасканалы веданне аўтарам жыцця, побыту, звычаяў, павадзін, псіхалогіі і матэрыяльнай культуры пінчукоў, але і дапытлівы, тонкі, назіральны зрок вучонага-даследчыка. Чалавек сагадлівага і добраазычлівага да народа. Таму зборнік «Пінчухі» быў і застаецца сёння вельмі каштоўнай крыніцай вывучэння вусна-паэтычнай народнай творчасці і побыту беларусаў з Піншчыны.

Праца гэтая мела пэўную каштоўнасць і ў час выхаду кнігі, паколькі змешчаны ў ёй фальклорны і этнаграфічны матэрыял, можна сказаць, усебакова харантарызаваў матэрыяльнае і духоўнае жыццё жыхароў гэтай глухой, малодаследванай мясцовасці 70-х гадоў, аддзеленай ад астатняга свету балотамі і лясамі. Вартасць працы заключалася яшчэ і ў тым, што з часу збірання фальклорнага матэрыялу і да выхаду кнігі ў свет мінула нямагла гадоў, адбыліся пэўныя змены, якія ў значнай меры адбыліся на жыцці і побыце беларускага Палесся. Гэтыя перамены ў пэўнай ступені ўплывалі на змяненні ў старым светапоглядзе. Ён пазбаўлены той першабытнай прастаты, паэтычнасці, якая была наважна пінчукам своеасаблівай таямнічасцю і суровасцю мясцовай прыроды. Засяроджваючы ўвагу на бытавыя асаблівасці і мове пінчукоў, на іх адрозненні

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР, Минск.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06760 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела мастацтваў — 33-21-53, аддзела арганізацыйна-масвай работы — 33-19-65, аддзела культуры — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і машынапіснага бюро — 33-44-04, фоталабараторыі — 33-24-62, выдавецтва — 23-52-85, бухгалтэрыі — 23-77-65, карэктарскай — 32-20-64.

Рэдакцыя прымае і разглядае апаваданні, нарысы, артыкулы — да 12 старонак, рэцэнзіі, інтэр'ю, карэспандэнцыі, нататкі — да 6 старонак, вершаваныя творы — не больш як 150 радкоў. Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машынацы ў двух экзэмплярах. Рукапісы рэдакцыя не прымае.

Галоўны рэдактар Аляксей ЖУК.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксей АСІПЕНКА, Барыс БУР'ЯН, Мікола ГІЛЬ (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Кастусь ГУБАРЭВІЧ, Віктар КАВАЛЕНКА, Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМЯЖОН, Юрый СЕМЯНЯКА, Віктар ТУРАУ, Паўла УКРАЇНЕЦ, Леанід ШЧАМЯЛЕУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.